

Затверджено
Наказ Вищого навчального закладу
Укоопспілки «Полтавський
університет економіки і торгівлі»
18 квітня 2019 року № 88-Н
Форма № П - 4.04

ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД УКООПСІЛКИ
«Полтавський університет економіки і торгівлі»
Інститут економіки, управління та інформаційних технологій
Форма навчання заочна
Кафедра фінансів та банківської справи

Допускається до захисту
Завідувач кафедри _____ В.В. Карцева
« ____ » _____ 2019 р.

ДИПЛОМНА РОБОТА
на тему:
БАНКІВСЬКІ КРЕДИТИ ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

зі спеціальності 072 «Фінанси, банківська справа та страхування»
освітня програма «Фінанси і кредит»
освітнього ступеня магістра

Виконавець роботи Терещенко Інна Вікторівна

_____
(підпис, дата)

Науковий керівник к.е.н., доц. Чижевська Марина Борисівна

_____
(підпис, дата)

Рецензент Цвітченко Павло Миколайович

Полтава 2019

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ БАНКІВСЬКИХ КРЕДИТІВ ЯК ІНСТРУМЕНТУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ	7
1.1 Економічна роль та сутність банківського кредиту	7
1.2 Принципи здійснення банківського кредитування та характеристика його основних складових	14
1.3 Банківські кредити як інструмент розвитку реального сектору економіки	25
Висновки за розділом 1	33
РОЗДІЛ 2 ДІАГНОСТИКА БАНКІВСЬКОГО КРЕДИТУВАННЯ РЕАЛЬНОГО СЕКТОРУ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ	35
2.1 Аналіз поточного стану банківського кредитування	35
2.2 Аналіз кредитного портфелю банківської системи	46
2.3 Діагностика стану реального сектору економіки та обсягів його кредитування	54
Висновки за розділом 2	64
РОЗДІЛ 3 СТРАТЕГІЧНІ ОРІЄНТИРИ БАНКІВСЬКОГО КРЕДИТУВАННЯ В ЗАБЕЗПЕЧЕННІ РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ	66
3.1 Адаптація зарубіжного досвіду банківського кредитування до сучасних умов економіки України	66
3.2 Розвиток банківських кредитів як інструменту забезпечення сталого економічного зростання в Україні	79
3.3 Прогнозування банківського кредитування в забезпеченні розвитку економіки України з використанням методів економіко-математичного моделювання	88
Висновки за розділом 3	96
ВИСНОВКИ	98
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ ДЖЕРЕЛ	104
ДОДАТКИ	114

ВСТУП

Характерними ознаками сучасної фінансової системи України є її стрімкий розвиток, постійна нестабільність, високоризикованість та надмірна залежність від глобальних соціально-економічних тенденцій. Прискорення процесів трансформації та транснаціоналізації економічних систем підвищує значення банківського кредитування як важливої складової глобальної економіки, що сприяє забезпеченню додатковими фінансовими ресурсами національних та світової економік.

Основною економічною функцією банків є кредитування їх клієнтів. Від того, наскільки добре банки реалізують свої кредитні функції, багато в чому залежить економічний стан регіонів, що ними обслуговуються. Банківське кредитування сприяє появі нових підприємств, збільшенню кількості робочих місць, будівництву об'єктів соціального та культурного призначення, а також забезпечує економічну стабільність. Кредит сприяє еволюції та розвитку всіх секторів національної економіки. Він є важливим джерелом капітальних інвестицій, тому традиційно виділяється його вага роль у розвитку і реструктуризації економіки та інвестиційній діяльності. Кредитування є найбільш прибутковою, але й найбільш ризиковою частиною банківських активів.

Питання пошуку проблем здійснення банківського кредитування та шляхів їх вирішення, у контексті забезпечення сталого розвитку національної економіки, мають важливе прикладне значення, вимагають поглиблення наукових досліджень та не викликають сумніву щодо актуальності.

Окремим аспектам розвитку банківського кредитування та його ролі у економіці багато уваги приділяється у наукових працях вітчизняних учених: Г. Азаренкової, В. Базилевича, О. Барановського, Т. Васильєвої, З. Васильченко, О. Вовчак, А. Гальчинського, В. Гейця, Д. Гетманцева, В. Грушка, І. Гуцала, О. Дзюблюка, Ж. Довгань, Б. Івасіва, В. Коваленко,

Т. Ковальчука, О. Колодізева, С. Корабліна, А. Кузнецової, Л. Кузнецової, В. Лагутіна, С. Леонова, С. Лобозинської, І. Лютого, Т. Майорової, В. Матвієнка, В. Міщенко, А. Мороза, Л. Примостки, Б. Пшика, М. Савлука, Т. Смовженко, В. Стельмаха, Н. Шелудько, О. Шулевської та ін.

У зарубіжній літературі дані питання розглядали: А. Ган, В. Лексіс, Дж. Ло, Р. Міллер, А. Сміт, Н. Ф. Самсонов, Д. Рікардо, Й. Шумпетер та інші.

Водночас сьогодні ще недостатньо дослідженими залишаються питання щодо сутності самого поняття «банківське кредитування», механізму здійснення банківського кредитування та його впливу на розвиток економіки, а також шляхи адаптації зарубіжного досвіду банківського кредитування до сучасних умов економіки України. Перелічені проблемні питання потребують подальших науково-методичних розробок.

Об'єктивна необхідність подальшого поглиблення теоретичних досліджень і прикладних розробок щодо визначення сучасного стану та проблем розвитку банківського кредитування в Україні обумовила вибір теми дипломного дослідження, його мету та завдання.

Метою дипломної роботи є обґрунтування теоретичних засад та розроблення науково-практичних рекомендацій щодо банківського кредитування як інструменту забезпечення розвитку економіки України.

Для досягнення зазначеної мети в роботі поставлено й вирішено такі завдання:

- визначено сутність кредиту та його роль в розвитку національної економіки;
- висвітлено принципи здійснення банківського кредитування та характеристика його основних складових;
- обґрунтовано функціонування банківських кредитів як інструменту забезпечення розвитку реального сектору економіки;
- проведено діагностику сучасного стану банківського кредитування України;
- проаналізовано кредитний портфель банківської системи України;

- проведено діагностику стану реального сектору економіки та обсягів його кредитування;
- обґрунтовано шляхи адаптації зарубіжного досвіду банківського кредитування до сучасних умов економіки України;
- розглянуто напрями розвитку банківських кредитів в забезпеченні сталого економічного зростання в Україні.
- здійснено прогнозування банківського кредитування в Україні з використанням методів економіко-математичного моделювання.

Об'єктом дослідження є процес здійснення банківського кредитування в Україні.

Предметом дослідження є теоретичні засади і практичні аспекти функціонування банківських кредитів як інструменту забезпечення економічного розвитку України.

Теоретичною і методологічною основою дипломної роботи є фундаментальні концепції теорії фінансів і банківської діяльності. При виконанні дослідження залежно від конкретних цілей і задач використано методи економічного аналізу та вивчення економічних процесів: нормативно-розрахунковий, індексний, групувань, експертних оцінок, графічний, системно-структурний, економіко-математичного моделювання та інші. Методи наукового абстрагування та узагальнення були використані для обґрунтування понятійного апарату банківського кредитування. Характеристика механізму здійснення банківського кредитування та основних видів послуг на ринку банківського кредитування проводилася з використанням методів систематизації й узагальнення. При обґрунтуванні конкретних шляхів подолання проблем банківського кредитування в Україні використано методи вибірки статистичних і облікових даних, групувань, системно-структурного аналізу та експертних оцінок.

Інформаційну базу дослідження становили нормативні та законодавчі документи, які регулюють процес здійснення банківського кредитування, дисертаційні та монографічні роботи і статті вітчизняних економістів у

фахових економічних виданнях, матеріали науково-практичних конференцій та семінарів з питань аналізу банківського кредитування, статистична звітність Національного банку України за 2012–2018 рр.

Теоретичне значення результатів роботи полягає у тому, що в ній систематизовано наукові підходи і методичні рекомендації щодо здійснення банківського кредитування, з огляду на його особливості в Україні. У роботі також узагальнено й адаптовано до умов вітчизняного банківського сектора зарубіжний досвід розвитку банківського кредитування. Практична значущість проведеного дослідження полягає у можливості застосування результатів дослідження у навчальному процесі при вкладанні навчальних дисциплін «Банківська система» та «Аналіз банківської діяльності».

Основні положення та результати дослідження обговорені та опубліковані у збірнику матеріалів XLII Міжнародної наукової студентської конференції за підсумками науково-дослідних робіт студентів за 2018 рік (м. Полтава, 26–27 березня 2019 р.)

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ БАНКІВСЬКИХ КРЕДИТІВ ЯК ІНСТРУМЕНТУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ

1.1 Економічна роль та сутність банківського кредиту

На сьогодні одну з найважливіших ролей у стимулюванні відтворювальних процесів в економіці відіграє банківський кредит як головне джерело забезпечення грошовими ресурсами поточної господарської діяльності підприємств незалежно від форм власності та сфер господарювання. Незважаючи на те, що кризові явища в економічній системі практично підірвали фінансову стійкість більшості вітчизняних підприємств, унаслідок чого різко скоротилася кількість надійних фірм-позичальників (на фоні падіння прибутковості банківських операцій), кредитні операції залишаються головним видом активних операцій комерційних банків, у якому зосереджена переважна більшість залучених банками ресурсів.

Сукупність кредитних відносин та інститутів, що організують ці відносини, становлять кредитну систему.

Головним провідником (ядром) кредитних відносин є банківська система, тобто сукупність усіх видів банків і банківських установ країни. Банки й банківська система – не звичайні економічні структури. Їх вплив на економічні процеси надто великий. Не випадково банки іноді називають «кровоносною системою, що пронизує все суспільне господарство», а гроші – «мовою ринку» [84]. Банківська діяльність – набір посередницьких операцій на грошовому ринку, здійснення яких дозволено законом лише під особливим наглядом держави спеціальним інститутам, що називаються банками [85].

Кредит і кредитні відносини відіграють важливу роль у житті сучасної людини. На перший погляд може здатися, що такі поняття специфічні й характерні лише для окремої сфери людської діяльності, а саме економіки,

проте широке коло проблем свідчить, що кредит пронизує все суспільство і формує його соціально-економічні відносини.

Проблемами теорії та практики банківського кредитування займалися такі вітчизняні та зарубіжні вчені – економісти: А.Гальчинський, Е.Дж.Долан, Дж.М. Кейнс, В.Лагутін, Фредерік С. Мишкін, М.Савлук, В.Усоскін, А.Чухно та інші. Але в економічній літературі недостатньо висвітлюється сутність та значення банківських кредитів у формуванні фінансових ресурсів підприємств та механізм організації кредитування.

Історично першою формою кредиту було лихварство. Особливість лихварства – невиробничий характер надання позики під високі відсотки річних. Згадки про перші відособлені кредитні операції відносяться до шостого століття до нашої ери. У стародавньому Вавилоні практикувалася вкладна операція: приймання вкладів і сплата за ними відсотків. Такі ж операції здійснювалися й у Стародавній Греції у четвертому столітті до нашої ери. Ці перші кредитні операції виконували, як правило, стародавні храми. Кредитні операції у сучасному розумінні змісту кредиту вперше почали здійснюватися в деяких італійських містах (Венеції, Генуї тощо) в чотирнадцятому і п'ятнадцятому століттях.

Кредитування – це кредитний процес, що включає сукупність механізмів реалізації кредитних відносин.

Перш ніж визначити роль банківського кредиту в економіці, необхідно з'ясувати його економічну і термінологічну сутність.

Категорійне значення цього поняття обумовлюється факторами як суспільно-правовими, так і мовно-термінологічними. По-перше, банківський кредит і кредитування мають особливе значення для нормального економічного розвитку держави як самостійного і суверенного суб'єкта міжнародного права.

Поняття «кредит» є засобом вираження об'єкта правового регулювання, який визначає юридичний зміст конкретних правових норм. По-друге, поняття кредиту здійснює системоутворюючий вплив на банківське право,

що полягає в утворенні на підставі цієї категорії низки інших правових понять, які широко застосовуються в нормативно - правовому регулюванні кредитно-банківської сфери. Ці похідні або суміжні поняття, матеріалізовані на мовному рівні в термінологічні одиниці (терміни - слова і термінологічні словосполучення), реалізують між собою різні типи системних зв'язків (включення, перехрещення, тотожності).

Дефініція «кредит» виконує в галузі банківського права функцію, подібну до філософських категорій. Останні є найбільш загальними, фундаментальними поняттями, що відображають найістотніші закономірні зв'язки між реальною дійсністю та пізнанням [64].

На сьогоднішній день серед фахівців-правознавців та економістів відсутній єдиний підхід до визначення одного з основних понять банківського права – кредиту. У спеціальній літературі представлено різноманітні дефініції цього поняття, які за змістом, рівнем узагальнення, актуалізацією тих чи інших характерних його ознак можна згрупувати таким чином:

– грошова позика; позичковий капітал банку, грошові засоби або майно, що надається кредитором позичальнику на умовах, встановлених договором; залучені кошти, що розміщуються банком на власний ризик та на власних умовах;

- форма руху позичкового капіталу банку або рух капіталу;
- форма прояву економічних (кредитних) відносин;
- надання грошей і товарів на умовах повернення та оплатності;
- діяльність, спрямована на отримання в кредит, тобто в позику, грошей на умовах, визначених чинним законодавством та договором;
- кредит розглядається як синонім до поняття кредитного договору;
- довіреність або акт довіри.

Відомо, що утворення і функціонування кредиту на певному етапі розвитку людського суспільства розглядається як випадкове явище, зумовлене особливими взаємовідносинами між товаровиробниками, тобто

розвитком товарного виробництва, що стало підґрунтям появи кредиту. У цьому полягає найбільш загальна причина необхідності в кредиті.

Необхідність отримання кредиту виникає практично у кожного підприємства, особливо це стосується сільськогосподарського виробництва, якому притаманні сезонність, залежність від природно-кліматичних умов та стихійних сил природи, розрив між вкладанням коштів і їх поверненням після реалізації продукції, висока капіталомісткість і порівняно мала фондівдача.

У сучасній науці багато уваги приділяється дослідженню проблеми сутності кредиту. Загалом вітчизняні й зарубіжні економісти не мають щодо розуміння сутності «кредиту» єдиної позиції. В наукових роботах досить часто бачимо спроби окремих авторів наводити визначення кредиту через різні види економічних відносин.

Сьогодні в літературних джерелах домінують позиції різних авторів щодо визначення кредиту. Такі автори, як М.І. Савлук, вважають, що «кредит – це економічні відносини між юридичними і фізичними особами і державою з приводу перерозподілу вартості на засадах повернення і, як правило, з виплатою відсотка» [74]. Л. Момот подає таке визначення кредиту: «Економічні відносини, що виникають між кредитором і позичальником з приводу одержання останнім позички в грошовій або товарній формі на умовах повернення в певний строк і, звичайно, із сплатою відсотка» [54].

О.В. Васюренко вважає, що «кредит – це сукупність відповідних економічних відносин між кредитором та позичальником з приводу зворотного руху вартості» [8].

Б.С. Івасів під кредитом розуміє «...економічні відносини між суб'єктами ринку з приводу перерозподілу вартості на засадах поверненості, строковості і платності» [33].

Підхід з приводу розуміння сутності кредиту як форми суспільних відносин подає А.М. Ісаян «... певний вид суспільних відносин, пов'язаних з рухом вартості на засадах повернення» [34].

Інші визначення категорії кредиту наводяться у вітчизняних та зарубіжних літературних джерелах. О. Дзюблюк подає таке визначення кредиту: «... термін, що широко вживається щодо операцій станів, пов'язаних з позичанням грошей, як правило, на короткий термін» [22]; зарубіжні економісти з цього приводу зазначають, що кредит – це «... надання товарів, послуг або коштів в обмін на обіцянку сплати в майбутньому» [44]; «...позика в грошовій або товарній формі, що надається кредитором позичальнику на умовах поверненості, частіше всього з виплатою позичальником процента за користування позикою». Є. Осадчий визначав кредит як «необхідну форму розпорядження державою суспільними фондами з метою розвитку соціалістичної економіки, що виражається в плановому, поверненому перерозподілі грошових коштів, обумовленому постійно відновлюваним кругообігом коштів господарства» [76].

Істотними ознаками банківського кредиту є:

1. Банківський кредит - це основна форма кредиту, за яким кошти готівкою чи в безготівковій формі надаються банками в тимчасове користування.
2. Банківський кредит є різновидом позики, що надається банком як специфічним суб'єктом. Банком визнається юридична особа, що зареєстрована в Національному банку та отримала ліцензію Національного банку на здійснення певних видів кредитних операцій. В Україні, за дворівневої банківської системи, банківський кредит може бути кредитом центрального банку або кредитом комерційного банку.
3. Основою надання кредиту є позичковий капітал банку, сформований шляхом акумуляції тимчасово вільних коштів та призначений для його розміщення банком на власних умовах, на власний ризик з метою отримання прибутку.
4. Банківський кредит надається юридичним і фізичним особам та державі (як суб'єкти кредитних відносин вони називаються позичальниками).
5. За сферою застосування кредити поділяють на внутрішні і

міжнародні.

6. Банківський кредит надається на особливих умовах, що їх називають принципами кредитування, а саме - зворотність (поворотність), оплатність (відплатність), строковість, цільове призначення, матеріальна забезпеченість, недотримання яких може призвести до визнання недійсним кредитного договору, застосування Національним банком України санкцій до банків та, нарешті, припинення кредитних відносин.

Відповідно до кожної умови (принципу кредитування) диференціюються різні види банківських кредитів.

Перші два принципи кредитування ґрунтуються на тому, що банківський кредит як форма руху позичкового капіталу передбачає не тільки повернення суми грошової позики, а й отримання прибутку (комісійних та кредитних відсотків за користування кредитом).

Залежно від позичальників та мети використання кредити бувають виробничими, споживчими, інвестиційними, кредитами на операції з цінними паперами, міжбанківськими, імпорнтними та експортними.

За характером цільового призначення (на поточні або капітальні витрати) кредити поділяють на кредити в оборотні фонди і фонди обігу, а також кредити в основні фонди.

За принципом «матеріальна забезпеченість» кредити поділяють на забезпечені (бланкові) і незабезпечені (персональні). Забезпечення кредитів, що надаються банками, полягає в наявності застави, гарантіях, страхуванні кредитного ризику.

За принципом «строковість» (термін користування кредитами) диференціюють короткострокові, середньострокові та довгострокові банківські кредити.

Кредит надається через оформлення відповідних письмових документів на здійснення банківських кредитних операцій - кредитних договорів, які визначають взаємні зобов'язання і відповідальність сторін (кредитора і позичальника) і не можуть змінюватися в односторонньому порядку і без

згоди обох сторін.

У разі недотримання клієнтами банків умов договору застосовуються кредитні санкції, передбачені законодавством, актами банків та угодами банків з клієнтами.

Таким чином, термін банківський кредит позначає комплексне економіко-правове поняття, зміст і внутрішня структура якого визначається певним набором характерних ознак, їх ієрархією, обумовленою логіко-поняттєвими зв'язками між термінами (насамперед родовидовими) як усередині терміносистеми банківського права, так і в суміжних її ділянках.

З економічного погляду, кредит – це форма позичкового капіталу (в грошовій або товарній формах), що надається на умовах повернення і обумовлює виникнення кредитних відносин. Кредитні відносини функціонують у системі економічних відносин. В основі їх лежить рух особливого виду капіталу – позичкового. Кредитні відносини – це відособлена частина економічних відносин, пов'язана з наданням вартості (коштів) у позику і поверненням її разом із певним відсотком [72].

Кредитні відносини виникають і діють між двома суб'єктами: кредитором, який надає позику, і позичальником, який отримує позику. Рушійним мотивом надання позики у тимчасове користування є одержання доходу у формі позичкового відсотка. Метою кредитора є одержання прибутку (відсотка); метою позичальника – задоволення тимчасової потреби у додаткових грошових ресурсах. З боку кредитора позика є актом комерційного продажу на певний термін грошових коштів.

До групи кредиторів відносять, насамперед, кредитні установи, серед яких головне місце посідають банки. Але крім банків у кредитні відносини вступають і небанківські кредитні установи – кредитні кооперативи і спілки, ломбарди, каси взаємодопомоги, пункти прокату тощо.

Кредит виражає економічні відносини між кредитором і позичальником, які виникають під час одержання позики, користування нею та її поверненням [81]. Кредитори надають, а позичальники одержують

вартість (капітал) у позику, повертаючи її потім з відсотком. Кредит як форма руху позичкового капіталу об'єднує в собі два процеси: 1) акумуляцію тимчасово вільних грошових коштів; 2) вкладення, або розміщення, цих коштів. В умовах розвинутого ринкового господарства кредит є обов'язковим атрибутом механізму господарювання для всіх суб'єктів господарювання.

Суб'єктами кредитних відносин можуть бути будь-які самостійні підприємства. Кредитні відносини характеризуються тим, що їх суб'єктами є дві сторони: одна з них у рамках конкретної кредитної угоди називається кредитором, інша – позичальником [50]. Грошові чи товарно-матеріальні цінності, витрати або виконана робота та надані послуги, щодо яких укладається кредитний договір, є об'єктом кредиту.

Отже, в економічній літературі та чинному законодавстві немає єдиної думки щодо визначення суті кредиту. Вважаємо, що банківський кредит визначає взаємовідносини між суб'єктами ринку з приводу позичання грошей та їх цільового використання, повернення з певною обумовленою договором між сторонами винагородою, що є відображенням прояву його сутності і якому притаманні високий ступінь ризику і мала дохідність у процесі обігу.

1.2 Принципи здійснення банківського кредитування та характеристика його основних складових

В умовах дестабілізації економіки та обмеження фінансових ресурсів саме банківські установи спроможні найшвидше і найефективніше розв'язувати проблеми всіх учасників економічних відносин. Беззаперечно те, що для розвитку даних учасників необхідні вільні грошові кошти, які повинні бути спрямовані не лише на поточну діяльність, а й в інвестиційну – в більш привабливі сфери бізнесу. Тож застосування банківського кредитування є необхідним елементом процесу функціонування ринкової економіки, а також чи не єдиним джерелом вирішення проблеми забезпечення стабільної, ритмічної роботи підприємств різних галузей народного господарства, тим більше, що кредит потрібен і вже існуючому підприємству.

Банківське кредитування можна розглядати у вузькому та широкому розуміннях. У широкому розумінні банківське кредитування визначають як процес руху позичкового капіталу, в якому посередником виступає банк [25]. Таке визначення призводить до того, що банк на фінансовому ринку досліджується як у ролі кредитора (здійснення активних операцій), так і в ролі позичальника (здійснення пасивних операцій) [20]. З теоретичної точки зору це правильно. Проте з практичної точки зору таке широке тлумачення банківського кредитування призводить до того, що ускладнюється об'єкт дослідження, тому що за своєю природою активні й пасивні операції банків мають не тільки різне призначення, а й різні механізми здійснення та управління. У вузькому розумінні банківське кредитування – це форма руху позичкового капіталу між банком як кредитором та іншими економічними суб'єктами як позичальниками.

Банківське кредитування – це самостійна ліцензована підприємницька діяльність кредитних установ, яка здійснюється за рахунок залучених і

власних коштів на свій ризик, що виражається в їх розміщенні на умовах оплатності, строковості і повернення, з дотриманням резервних й інших обов'язкових вимог, які забезпечують права учасників кредитування.

Банківське кредитування можна трактувати як фінансову послугу, яка надається на ринку фінансових послуг в процесі економічних відносин, що виникають при наявності: посередників-кредиторів, які мають у розпорядженні тимчасово вільні кошти для задоволення наявної потреби в кредитних фінансових послугах; позичальників, що здатні вчасно і в повному обсязі виконати зобов'язання за наданою кредитною послугою у вигляді відсоткової ставки, та державного регулятора кредитного ринку, а також законодавчого інституційного, інформаційного, ресурсного та інших видів забезпечення. Складові процесу здійснення банківського кредитування подано на рис. 1.1.

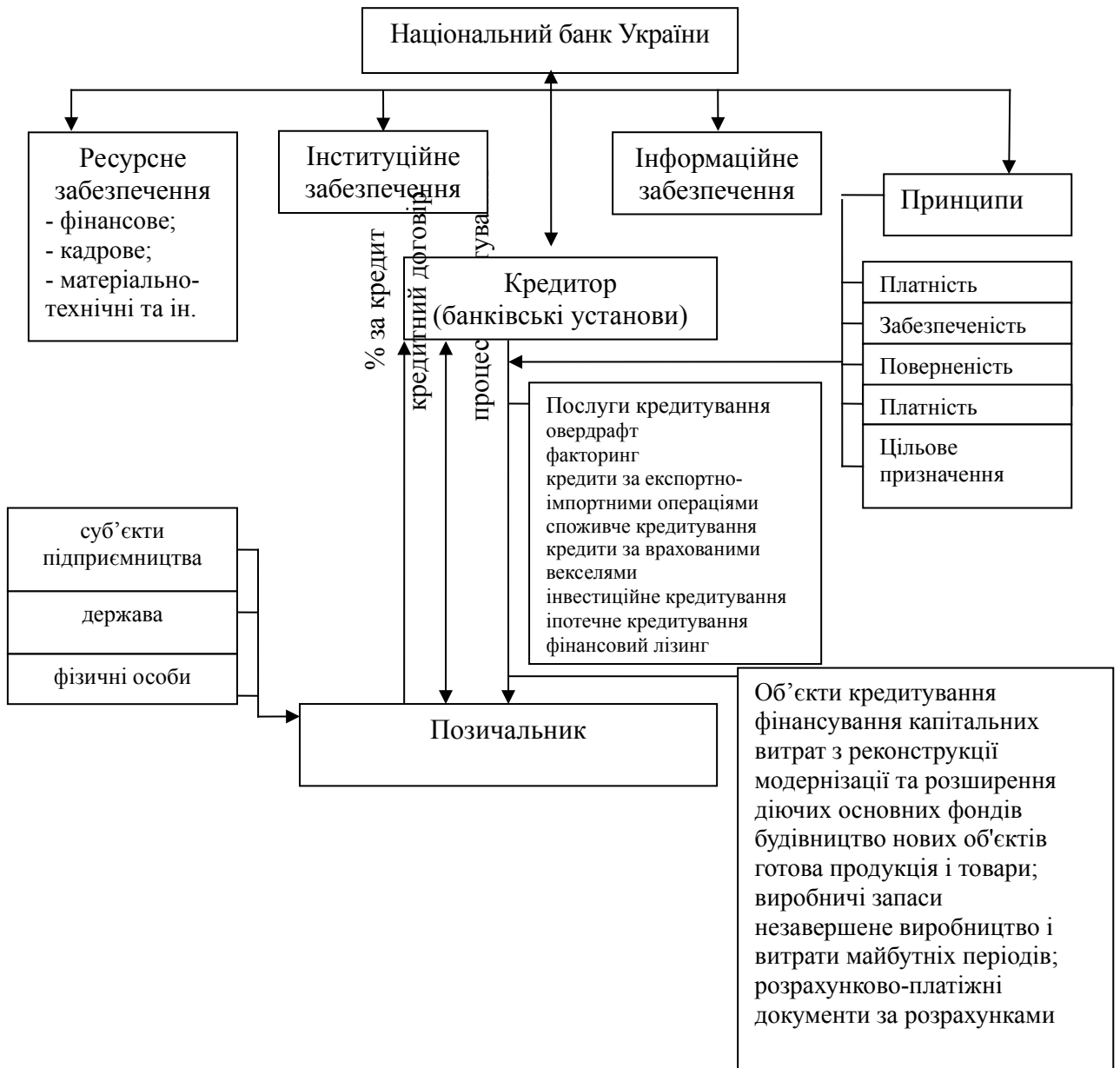

Рисунок 1.1 – Складові механізму здійснення банківського кредитування [розробка автора]

Обов'язковим атрибутом механізму здійснення банківського кредитування є принципи його надання, а саме забезпеченість, повернення, терміновість, платність, цільове спрямування та кредитоспроможність позичальника які представлені на рис. 1.2.

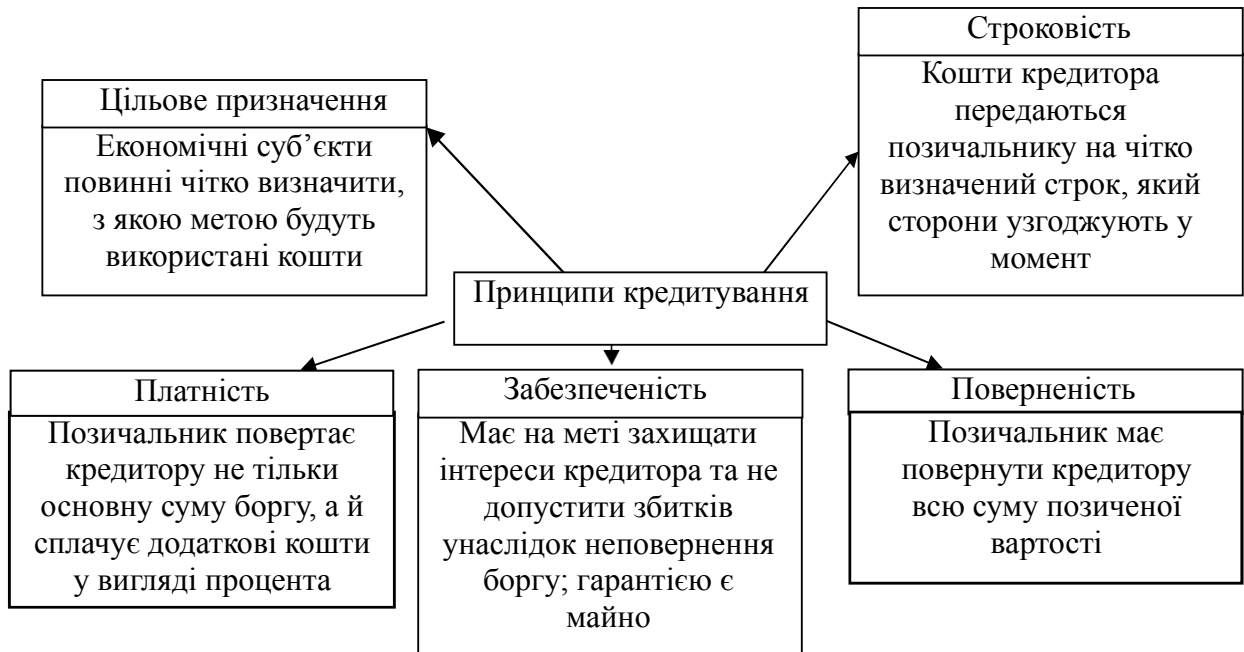

Рисунок 1.2 – Основні принципи кредитування [24; 46]

Принцип поверненості кредиту полягає у тому, що кредит – це капітал банку, який надається у тимчасове користування і підлягає обов'язковому поверненню позичальником.

Принцип строковості кредиту відображає необхідність повернення отриманого кредиту у визначений строк, обумовлений кредитною угодою. У зв'язку з тим, що оборотність коштів на кожному підприємстві є індивідуальною і залежить від багатьох чинників, здійснювати дієвий контроль за поверненням кредиту можна лише за допомогою встановлених строків погашення кредиту. Термін кредитування є граничним часом знаходження кредитних коштів у користуванні позичальника. Для банку від дотримання цього принципу залежить можливість надання нових кредитів. Принцип строковості кредиту знаходить своє практичне втілення в погашенні конкретного кредиту через перерахування відповідної суми коштів на рахунок кредитора і забезпечує поновлення його кредитних

ресурсів.

У ринкових умовах господарювання принципу строковості надається особливе значення. Порушення його для кредитора є підставою для застосування до позичальника економічних санкцій у виді підвищення процента за кредит, а при подальшій несплаті - пред'явлення фінансових вимог у судовому порядку. Водночас, додержання зазначеного принципу необхідне для забезпечення ліквідності самих банківських установ, а для окремого позичальника відкриває можливість отримання у банку нових кредитів і дає змогу дотримуватися ефективного господарювання, не сплачуючи підвищених процентів за прострочення строку платежу.

Принцип цілеспрямованості, або цільового використання кредиту полягає в тому, що кредит має надаватися лише на визначені цілі, а саме на задоволення тимчасової потреби позичальника у додаткових коштах. На практиці цей принцип реалізується через надання кредиту на конкретні цілі (об'єкти) і знаходить відображення у відповідному розділі кредитного договору, що встановлює конкретну мету використання кредиту і дає можливість здійснювати банківський контроль за дотриманням умови позичальником. Дотримання принципу цільового використання кредиту допомагає банку приймати більш зважене рішення про можливість та обґрунтованість надання кредитів, служить до певної міри гарантією забезпечення їх повернення. Порушення принципу цільового використання кредиту з боку позичальника може послужити підставою для дострокового повернення кредиту або введення штрафного кредитного проценту.

Принцип забезпеченості кредиту виражає необхідність забезпечення майнових інтересів кредитора, якщо позичальник порушує взяті на себе зобов'язання. Боргові зобов'язання, які забезпечують повернення кредиту, оформляються разом із кредитним договором і є додатком до нього.

Вибір засобів забезпечення виконання юридичного зобов'язання в кредитному правовідношенні передбачається його суб'єктами й обумовлюється у кредитному договорі. Це дає можливість банку зміцнити

свою незалежність і, таким чином, знизити кредитний ризик, що є досить актуальним у період загальної економічної нестабільності, притаманної ринковій економіці.

Принцип забезпеченості кредиту – це відповідність між вартістю майна, що є заставою кредиту, і заборгованістю за кредитом. Він має на меті захищати інтереси банку та не допускати збитків від неповернення боргу внаслідок неплатоспроможності позичальника.

Принцип платності виражає необхідність не тільки прямого повернення позичальником отриманих від банку кредитних ресурсів, а й оплати права на їх використання. Реалізація цього принципу здійснюється через механізм кредитного процента, ставка (норма) якого визначається співвідношенням суми річного доходу, отриманого на позичковий капітал, та суми наданого кредиту і за своєю економічною сутністю є ціною кредитних ресурсів. Платність кредиту здійснює стимулюючий вплив на комерційний розрахунок підприємств, змушуючи їх збільшувати власні кошти й ефективно використовувати позичені. Водночас принцип платності забезпечує банку покриття його витрат і є однією з основних складових прибутку.

Комплексне, системне застосування на практиці всіх принципів банківського кредитування дає можливість враховувати інтереси як обох суб'єктів кредитної угоди (банку й позичальника), так і держави. Принципи кредитування застосовуються банками як єдиний комплекс основних умов прогнозування, видачі, використання і повернення позик. Тому банки використовують їх одночасно відповідно до належності їх до тієї чи іншої стадії кредитного процесу. Ізольоване застосування принципів кредитування може викликати зниження ефективності банківських кредитування.

Кредитні операції здійснюються банками у межах кредитних ресурсів. Основними джерелами формування банківських кредитних ресурсів є власні кошти банків, залишки на поточних рахунках, залучені кошти юридичних і фізичних осіб, міжбанківські кредити і кошти, одержані від випуску цінних паперів.

З метою захисту інтересів кредиторів і вкладників кредитування здійснюється з дотриманням економічних нормативів, вимог щодо формування обов'язкових, страхових і резервних фондів.

Згідно зі ст. 49 Закону України «Про банки і банківську діяльність» банк зобов'язаний мати підрозділ, функціями якого є надання кредитів та управління операціями, пов'язаними з кредитуванням [68].

Для проведення спільного фінансування банки можуть укладати угоди про консорціумне кредитування.

Банківське кредитування – це процес задоволення як короткострокової, так і довгострокової потреби в кредитних ресурсах позичальника, у вигляді фінансових інструментів, що забезпечується реалізацією сукупності механізмів кредитних відносин між кредитором та позичальником на принципах строковості, платності, забезпеченості, поверненості та цільового призначення кредиту.

Головними суб'єктами банківського кредитування виступають кредитор та позичальник. Кредитор – це суб'єкт кредитних відносин, який надає кредити іншому суб'єкту господарської діяльності в тимчасове користування. Позичальник – це суб'єкт кредитних відносин, який одержує в тимчасове користування грошові кошти на умовах повернення, оплати і строковості.

В механізмі здійснення банківського кредитування позичальниками виступають держава, суб'єкти підприємництва та фізичні особи. Кредиторами виступають банки.

Об'єктами відносин на цьому ринку є фінансові, а саме кредитні послуги, що надаються позичальникам. Кредитну послугу можна визначити як вид оплаченої фінансової діяльності, що передбачає залучення однією з сторін угоди фінансових або матеріальних активів в іншої, передачу активів і/або відступлення права грошової вимоги (або іншого виду вимоги) третій стороні на умовах, що задовольняють учасників угод і враховують матеріальні та фінансові інтереси позичальника [55].

Регулятором механізму здійснення банківського кредитування є Національний банк України – центральний банк України, особливий центральний орган державного управління, юридичний статус, завдання, функції, повноваження і принципи організації якого визначаються Конституцією України, Законом України «Про Національний банк України» та іншими законами України. Він є емісійним центром, проводить єдину державну політику в галузі грошового обігу, кредиту, зміцнення грошової одиниці України, а також регулює та наглядає за діяльністю банків в Україні

Надання вільних грошових коштів у позику має забезпечити кредиторю відповідний рівень доходу (відсоток за користування кредитом) при задовільному ступені ризику неповернення і компенсувати втрачені можливості від інвестування коштів в інші активи. Процентна ставка – це ціна, що сплачується за використання грошей. Звично розглядається як відсоток від кількості позичених грошей, а не як абсолютна величина. Це, як правило, розмір відсотків, за якими банк нараховує проценти за наданими кредитами. Це відносна величина доходу за фіксований інтервал часу, вимірювана у відсотках чи у вигляді дробу або сума, зазначена в процентному вираженні до суми кредиту, яку платить одержувач кредиту за користування ним в розрахунку на певний період (місяць, квартал, рік). Процентний дохід – дохід, що виплачується за користування фінансовими коштами, виражений у вигляді річної процентної ставки та виплачується власникам фінансових інструментів, дохідність яких визначається в процентах [64].

Фактори, що впливають на розмір процентної ставки банків – це:

– облікова ставка НБУ – є базовою процентною ставкою щодо інших процентних ставок Національного банку України та використовується Національним банком України одночасно як засіб реалізації грошово-кредитної політики та орієнтир ціни на гроші. Банки встановлюють процентну ставку за кредитними операціями, як правило, вищою за облікову ставку. Однак це не є обов'язковою нормою. Якщо банк має дешевші

ресурси, він може встановити нижчі процентні ставки для своїх кредитів;

- рівень інфляції повинен обов'язково враховуватись при встановленні як облікової ставки НБУ, так і ставки процента за кредитами банку, оскільки так чи інакше банки нестимуть збитки у зв'язку зі знеціненням грошей;

- строк кредиту – рівень процентної ставки перебуває у безпосередній залежності від строку кредиту: чим більше строк, тим вище процентна ставка;

- розмір кредиту – звичайно процент за великими кредитами повинен бути нижчим, ніж за дрібнішими, оскільки витрати, пов'язані з кредитною послугою, не перебувають у безпосередній залежності від її величини, а абсолютний дохід банку за великими позичками вищий, ніж за дрібними; попит на кредит та інші.

Нормативно-правовим забезпеченням механізму здійснення банківського кредитування в Україні виступають, насамперед, такі законодавчі акти:

- Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV;
- Господарський кодекс України від 16.01.2003 р. № 436-IV;
- Закон «Про банки і банківську діяльність» від 07.12.2000 р. № 2121-III;
- Закон «Про Національний банк України» від 20.05.1999 р. № 679-XIV;
- Закон «Про фінансові послуги і державне регулювання ринків фінансових послуг» від 12.07.2001 р. №2664-III;
- Податковий кодекс України від 02.12.2010 № 2755-VI.

Кредитні взаємовідносини банку і позичальника регулюються кредитним договором, який укладається між кредитором і позичальником у письмовій формі після згоди банку на видачу позики позичальнику.

Кредитний договір – це документ, що укладається між банком і позичальником про взаємні зобов'язання щодо видачі, використання і погашення позик. У ньому вказуються найменування сторін, вид кредиту,

який видається, його мета, сума, строк видачі, розмір оплати, умови забезпечення і зобов'язання сторін: з одного боку – за своєчасністю і повною видачею кредиту, з іншого – за цільовим використанням, своєчасністю погашення позики і відсотків за нею. У цьому договорі обумовлюються також відповідальність сторін (кредитора і позичальника) за порушення умов договору та їх юридичні адреси.

Потреба розширити виробництво в умовах, коли бракує нагромаджених для цього власних коштів, безперечно, свідчить про те, що кредит необхідний уже функціонуючому товаровиробникові. Однак ще більш він потрібний тому, хто лише бажає організувати власне виробництво чи розпочати якусь іншу підприємницьку діяльність, але ще не зміг накопичити для цього власний капітал. Отже, без кредиту нормальне функціонування товарного виробництва, товарного обігу та споживання у сучасному суспільстві взагалі неможливе. Він стає обов'язковим атрибутом господарювання.

Роль, яку відіграє банківське кредитування у розвитку економіки країни, залежить передусім від ступеня розвитку економічних відносин. Лише в умовах ринкової економіки всі прояви ролі банківського кредиту розкриваються в повному обсязі. В умовах трансформації економіки кредит може відігравати як позитивну, так і негативну роль.

Позитивна роль банківського кредитування розкривається за такими напрямками: вплив на розвиток та структурний склад видів економічної діяльності, сприяння розвитку діяльності суб'єктів підприємництва, підвищення платоспроможності населення, скорочення витрат обігу через створення кредитних документів.

По-перше, банківське кредитування сприяє розвитку різних видів економічної діяльності та впливає на їх структурний склад. У цьому випадку варто говорити про сприяння саме тим видам економічної діяльності, які є достатньо рентабельними, щоб відшкодувати вартість кредиту, а такими сьогодні в Україні є лише оптова і роздрібна торгівля, переробна

промисловість, сільське господарство та операції з нерухомістю. Кредитування всіх інших видів економічної діяльності відбувається за залишковим принципом, оскільки конкуренція унеможлиблюється внаслідок низького рівня прибутковості.

По-друге, банківське кредитування в умовах недосконалого й остаточно несформованого фондового ринку вважається одним із важливих джерел поповнення ресурсів суб'єктів підприємницької діяльності як короткострокових, так і особливо довгострокових.

По-третє, банківське кредитування позитивно впливає на економію витрат обігу. Адже завдяки кредиту скорочуються витрати на виготовлення, випуск в обіг, перевезення, облік, зберігання банкнот. Саме банківське кредитування сприяло виникненню таких кредитних документів, як вексель, чек, які частково можуть виконувати функції грошей. На жаль, в Україні розрахунки цими платіжними інструментами здійснюються в набагато менших масштабах, ніж за кордоном. Це пояснюється, насамперед, тим, що обіг цих інструментів регламентується законодавством і обов'язково ґрунтується на традиціях та негласних правилах ведення бізнесу. Водночас, законодавство України надзвичайно гнучке, а правила ведення бізнесу взагалі відсутні.

Для ефективного функціонування механізму здійснення банківського кредитування необхідна стабільна економічна ситуація в країні, наявність розвиненої інфраструктури та ефективне державне регулювання, а саме в частині державного інструментарію регулювання захисту прав кредиторів та позичальників. Розвинений ринок банківського кредитування, який ефективно управляється з боку держави, забезпечує оптимальний розподіл обмежених фінансових ресурсів серед суб'єктів підприємництва та сприяє економічному зростанню країни. Адже функціями даного ринку є: об'єднання грошових заощаджень різних суб'єктів підприємництва і утворення з них великих грошових фондів; трансформація коштів у позичковий капітал та надання позик даним суб'єктам підприємницької діяльності.

Отже, банківське кредитування є потужним джерелом фінансування всіх учасників економічних відносин, що забезпечує процеси розширеного відтворення в суспільстві за рахунок активізації інвестиційно-інноваційної діяльності. Тому активізація банківського кредитування є важливим завданням економічної політики, вирішення якого матиме суттєвий соціально-економічний ефект для розвитку України.

1.3 Банківські кредити як інструмент розвитку реального сектору економіки

Сьогодні підприємства України розвиваються у складних економічних умовах і, останнім часом, все більше втрачають вплив на економіку країни, зменшуючи частку продукції та темпи ділової активності. Для того, щоб вітчизняні підприємства й національна економіка, в цілому, змогли досягти достатнього рівня міжнародної конкурентоспроможності їх товарів, необхідна наявність певних внутрішніх і зовнішніх умов: маркетинговий потенціал, виробничий потенціал, кадровий потенціал та фінансовий потенціал.

Фінансовий потенціал можна охарактеризувати за допомогою таких показників: рентабельність власного капіталу, рентабельність активів, коефіцієнт автономії, коефіцієнт відтворення. Базовим поштовхом до прискорення оборотності фондів підприємства, тим самим збільшення частки грошей в обігу є вливання кредитних коштів в його операційний цикл. Як правило, кредитування є одним із тих фінансових важелів, що дає можливість підприємству придбати та запустити нові потужності, розширити сферу діяльності відкривши нові напрямки збуту.

Основними інструментами здійснення стратегій розвитку і підвищення конкурентоспроможності являються лізинг та кредит. Кожен варіант

розглядається окремо з точки зору терміну окупності та умов здійснення. Не кожне підприємство має кошти на впровадження стратегії підвищення конкурентоспроможності, тому доцільно відокремити блок вибору джерела інвестицій (рис. 1.3).

Розглянемо переваги та недоліки форм зовнішнього фінансування суб'єктів підприємницької діяльності та визначимо роль та місце, яке займає кредит серед цих форм фінансування.

Дані, які були отримані в результаті перегляду форм фінансування представимо у табл. 1.1.

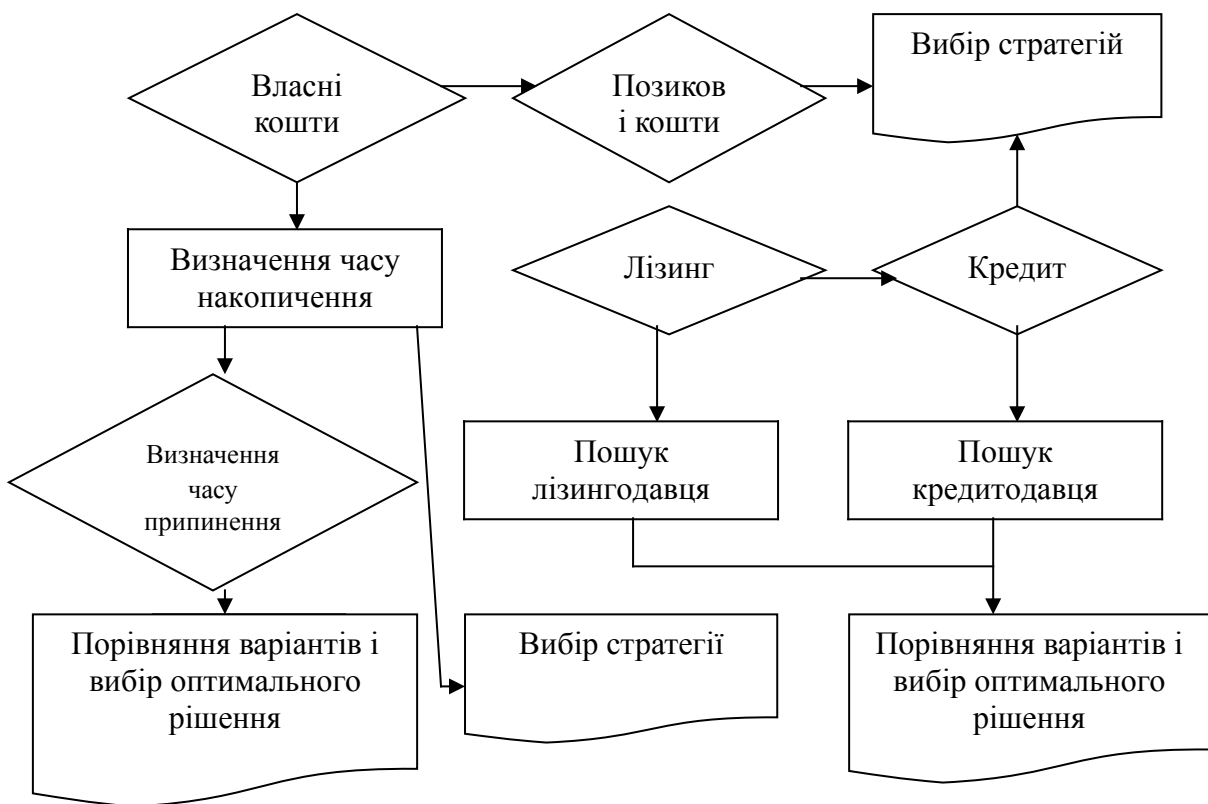

Рисунок 1.1 – Блок-схема вибору джерел інвестування для підвищення конкурентоспроможності суб'єкту підприємництва

Примітка. Складено автором за джерелом [77, 81].

Зокрема, дані табл. 1.1. свідчать, що порівняно з акціонерним та державним фінансуванням, фінансування через використання кредиту забезпечує позичальнику такі переваги:

- відсутні витрати на друкування емісійних цінних паперів, їх

розміщення, оплату послуг фінансових посередників;

– правові відносини між позичальником і кредитором відомі не багатьом особам;

– умови надання кредиту визначаються партнерами з кожної кредитної угоди;

– зменшується термін між поданням заявки й одержанням кредиту від банку, порівняно з надходженням коштів з фондового ринку.

Таблиця 1.1 – Порівняльний аналіз основних форм фінансування суб'єктів підприємництва

Спосіб фінансування	Вимоги	Переваги	Недоліки
Кредитування	Ліквідне забезпечення, гарна кредитна історія, передбачуваний план розвитку проекту	Гнучкість в позичанні й погашенні боргу, у використанні кредиту; відсутність контролю за коштами	Небезпека неповернення; висока відсоткова ставка; необхідність мати високоліквідну заставу
Державне фінансування	Соціальна важливість; фінансування компанії повинно відповідати стандартам прийнятим державним органом; кошти повинні використовуватися на здійснення певних видів діяльності	Надання при відсутності можливості отримання фінансування у комерційних структурах; зазвичай низькі суми платежів у погашенні при більш довгих періодах погашення	Обмеження на використання; складнощі в отриманні; зазвичай суми є незначними
Акціонерне фінансування	Необхідність в отриманні додаткових джерел надходження коштів. Зниження в структурі капіталу долі довгострокових кредитів	Відсутні зобов'язання з регулярної виплати дивідендів. Знижує ступінь фінансової залежності компанії	Додаткова емісія акцій – цей кошовний й довгостроковий за часом процес. Є більш ризикованим у порівнянні з іншими варіантами фінансування процесом не має гарантованого доходу

Примітка. Складено автором за джерелом [83].

Саме тому важко переоцінити роль кредиту як інструменту фінансування діяльності суб'єктів підприємницької діяльності, переважна

більшість українських підприємств використовує саме його для фінансування своєї, насамперед, операційної діяльності.

За даними звіту Світового Банку Реконструкції та розвитку «Doing Business 2015» Україна серед 183 економік країн світу, проаналізованих у цьому звіті, займала 142 місце за складністю ведення бізнесу (щодо порівняння, Білорусь займає 58, Польща – 72, Молдова – 94), проте за складністю отримання й обслуговування кредиту займає 30 місце, що є найкращим показником серед країн пострадянського простору (відповідно Білорусь займає – 113 місце, Польща – 15, Молдова - 87) [91].

Але умови, під які надаються у використанні кредитні ресурси підприємствам у нашій державі залишають бажати кращого. Це підтверджують дані офіційного сайту НБУ, що представлені нами у 2 розділі дослідження.

Банківська система стає провідним сектором економіки. Загальний інвестиційний потенціал країни характеризується низькою економічною ефективністю, що приводить до уповільнення інноваційного розвитку економіки. За умов, коли ступінь розвитку й динамізму науково-технічної сфери визначає конкурентоспроможність країни на міжнародних ринках в довгостроковій перспективі, значно актуалізується потреба в активному використанні існуючих сьогодні переваг банківського кредиту для часткового вирішення проблеми фінансового забезпечення інноваційного розвитку економіки.

Інноваційний розвиток - спосіб економічного зростання, що базований на постійних і систематичних нововведеннях, спрямованих на суттєве поліпшення всіх аспектів діяльності господарської системи. Основою системи фінансового забезпечення інноваційного розвитку є ефективна діяльність банківського сектору економіки, особливо у сфері кредитування.

Відносини кредитування пройшли тривалий шлях еволюції, і, в останні сторіччя, перетворилися на важливий чинник суспільно-економічного розвитку. Особливість відносин банківського кредитування полягає в тому,

що сутність кредиту лежить на межі психологічної та економічної площини, на перетині двох наукових систем пізнання. Сутність банківського кредитування має визначатися через комплекс взаємопов'язаних організаційних, техніко-технологічних, інформаційних, фінансових, юридичних та інших операцій, які становлять цілісну систему дій банківської інституції в особі спеціалізованого підрозділу щодо реалізації кредитної потреби клієнта. Кредитування не є якимось дискретним явищем передачі вільних грошових коштів від кредитора до позичальника. Воно постає значно складнішим і тривалішим процесом, що передбачає як підготовку кредитного проекту, так і подальший його супровід.

Встановлено, що процес інноваційного розвитку економіки та банківське кредитування знаходяться у тісному взаємозв'язку. Комерційні банки активно взаємодіють з усіма учасниками економічного процесу, в тому числі й інноваційної сфери (рис. 1.4).

Діяльність банківських організацій в інноваційному середовищі необхідно розглядати в двох аспектах - як зовнішній суб'єкт (реалізується через кредитні ініціативи) та як суб'єкт інноваційного підприємництва (через створення та впровадження нових банківських продуктів). Особливістю сучасного етапу розвитку банківської системи є невіддільність вищеназваних аспектів функціонування банківських установ.

Основна перевага активного залучення банківського кредитування в процесі інноваційного розвитку є очевидною. Суб'єкти інноваційної діяльності отримують можливість у будь-який момент оперативно мобілізувати додаткові грошові ресурси, необхідні для вирішення поточних і довгострокових господарських потреб, що, у свою чергу, дозволяє кредиторам перетворити вільні кошти в дохідні активи.

Взаємовигідне співробітництво банків та інших суб'єктів інноваційного процесу супроводжується такими перевагами: значно зменшується обсяг так званих «інформаційних витрат»; зменшується обсяг «мінових витрат»;

збільшується можливість оперативно отримувати довгострокові кредити.

Сучасні потреби підприємств не зводяться лише до традиційного кредитно-розрахункового банківського обслуговування, вони потребують значно ширшого спектру різноманітних послуг з боку комерційних банків, які покликані забезпечувати оптимальні умови для ефективного та прибуткового господарювання своїх клієнтів.

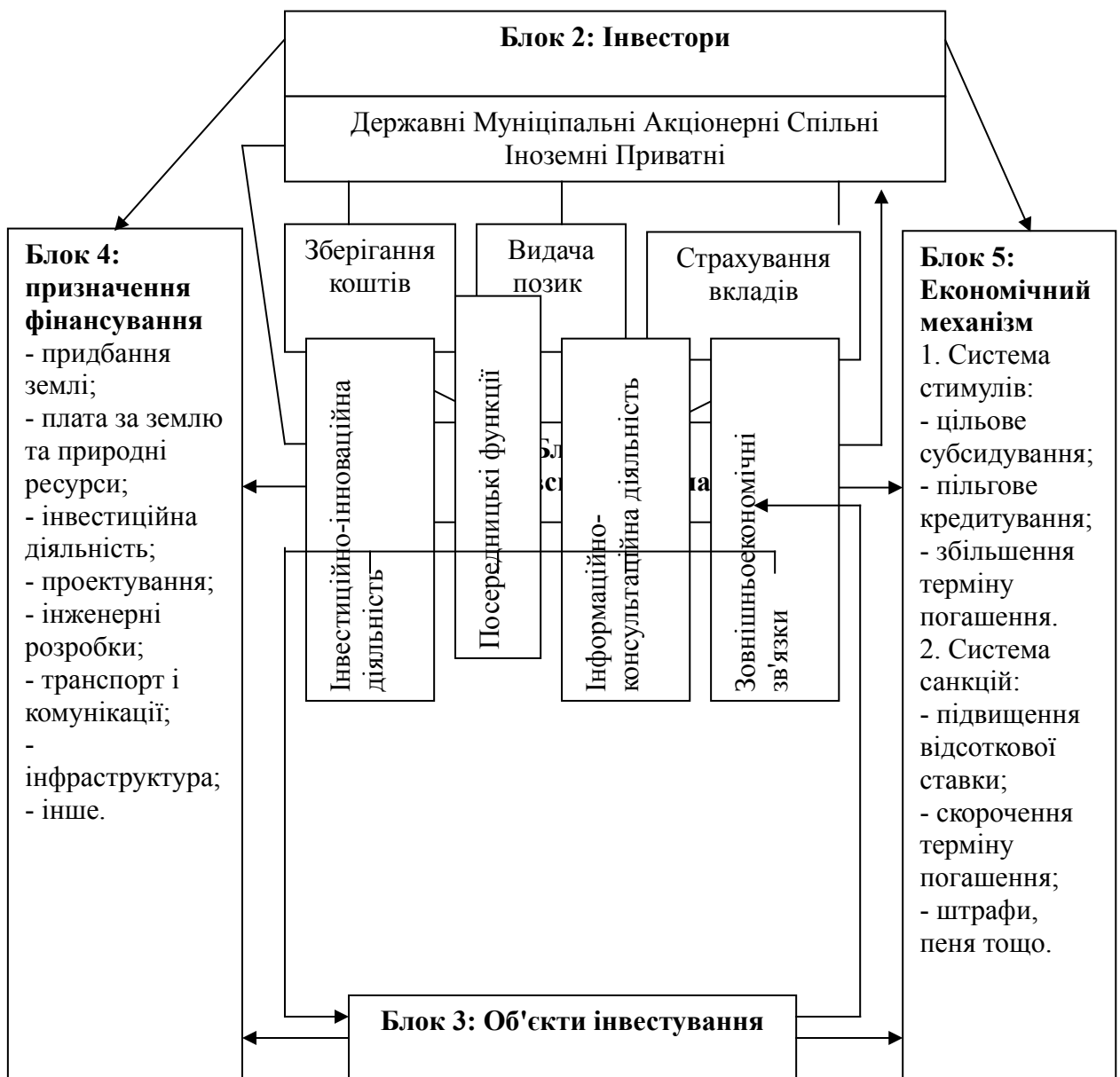

Рисунок 1.4 – Модель взаємодії банків з учасниками економічного процесу

Примітка. Складено автором за джерелом [70].

Основою економічного розвитку є функціонування новатора, здатного збільшувати ефективність виробництва порівняно з діючими технологіями шляхом використання нової комбінації чинників виробництва. У цьому процесі банки здійснюють ефективний перерозподіл реальних ресурсів на користь пріоритетних галузей економіки, беручи на себе значну частку відповідальності за зроблений вибір. Банки активно впроваджують нові продукти, здатні забезпечити конкурентоспроможність як позичальника, так і фінансової установи в майбутньому. Відбувається перенесення акцентів у кредитній політиці комерційних банків із централізованих кредитів на самостійні ініціативи в інноваційній сфері.

Головним стримуючим чинником формування інноваційного розвитку є поглиблення розриву між реальною інноваційною економікою та банківськими інститутами. Основи цього процесу були сформовані ще за часів Радянського Союзу та поглиблені кризовими явищами в українській економіці на початку 90-х років ХХ ст. Це, в свою чергу, поглиблює проблему оновлення основних фондів наукової сфери.

Подолання проблеми можливе через розв'язання існуючих суперечностей в трьох основних площинах: підвищення інтересу банківських інститутів до операцій в інноваційній сфері; зменшення ризикованості банківських операцій в інноваційній сфері, що може бути реалізовано через підготовку спеціалістів з інноваційного кредитування й запровадження внутрішніх банківських інновацій в операційну діяльність та процеси управління; зниження ціни банківських кредитів для потреб інноваційного сектору.

Роль держави в регулюванні банківського кредитування інноваційних процесів полягає у створенні сприятливого економічного клімату для їх здійснення і забезпечення активної й ефективної взаємодії між «академічною наукою» та виробництвом. Тому, завданнями держави є: створення умов для

активізації фінансових інститутів у інноваційній діяльності; розвиток науки, підготовка наукових та інженерних кадрів високого рівня кваліфікації (науково-технічна інфраструктура); державні замовлення на проведення науково-технічних досліджень; ефективна податкова та бюджетна політика в сфері інноваційної діяльності; забезпечення дієвості правових інститутів в інноваційній сфері.

Мотивами активізації банків у кредитуванні інноваційного розвитку економіки є потреби сучасного комерційного банку до завоювання провідних позицій на ринку в довгостроковому періоді та підтримання їх на стабільно високому рівні. Посилення конкурентних позицій в умовах зменшення прибутковості та привабливості класичних банківських операцій можливе через спрямування капіталу в потенційно надприбуткові галузі економіки, які в найближчому майбутньому визначатимуть напрям розвитку суспільства. Йдеться про галузі, які пов'язані з активним застосуванням новітніх технологій у сфері виробництва, управління, навчання тощо, і які сприяють формуванню економіки знань або економіки креативності. Основним джерелом ринкової влади в економіках такого типу вже в найближчому майбутньому постане інноваційність як сфера генерування проривних ідей людства.

Першим кроком до інноваційного розвитку економіки є побудова двох базових елементів - сектору правового забезпечення та сектору економічної підтримки. Правовий сектор покликаний регулювати й забезпечувати захист процесу створення та комерціалізації нового технологічного продукту. До економічного сектору належить система фінансового забезпечення, сектор комерціалізації та певною мірою механізми створення нового знання і підготовки фахівців з використання інноваційних розробок.

Кредитні відносини зазнали значних змін в останні десятиріччя. Нині сутність поняття кредиту недоцільно зводити до суми коштів, які кредитор надає позичальнику на умовах повернення, платності та строковості. Зараз доцільно визначати кредит як спосіб ефективного господарювання, що

уможливорює неперервність процесів суспільного відтворення. Провідне місце у відносинах кредитування належить банківському кредиту. Банківське кредитування є головним елементом фінансової системи будь-якої країни.

Взаємозв'язок банківського кредитування та економіки країни набуває особливої вагомості у процесі переходу до економічного розвитку на інноваційній основі. Головними точками перетину відносин банківського кредитування та інноваційного розвитку економіки є: довгострокове банківське кредитування інноваційних процесів; розробка та впровадження банківських новацій, що спрямовані на модернізацію відносин кредитування; своєчасний моніторинг економічної ситуації та вискоєфективний перерозподіл ресурсів на користь пріоритетних галузей; супроводження об'єкта інноваційного кредитування та заходи щодо комерціалізації інноваційного продукту.

Висновки за розділом 1

Дослідження теоретико-методичних засад дослідження банківського кредиту як інструменту розвитку економіки дозволяють стверджувати:

1. Аргументовано, що банківський кредит виступає опорою сучасної економіки, невід'ємним елементом економічного розвитку. Його використовують як великі підприємства і об'єднання, так і малі виробничі, сільськогосподарські і торгівельні структури; як держави, уряди, так і окремі громадяни. Сучасний кредит і кредитні відносини в Україні мають перехідний характер, але повинні забезпечувати постійний прогресивний розвиток вітчизняного товарного виробництва.

2. З'ясовано, що банківський кредит – це основна форма кредиту, за яким кошти готівкою чи в безготівковій формі надаються банками в тимчасове користування; це різновид позики, що надається банком як

специфічним суб'єктом; основою надання кредиту є позичковий капітал банку, сформований шляхом акумуляції тимчасово вільних коштів та призначений для його розміщення банком на власних умовах, на власний ризик з метою отримання прибутку; надається юридичним і фізичним особам та державі (як суб'єкти кредитних відносин вони називаються позичальниками); за сферою застосування кредити поділяють на внутрішні і міжнародні; надається на особливих умовах, що їх називають принципами кредитування

3. Банківське кредитування можна визначити як фінансову послугу, яка надається на ринку фінансових послуг в процесі економічних відносин, що виникають при наявності: посередників-кредиторів (банківських установ), які мають у розпорядженні тимчасово вільні кошти для задоволення наявної потреби в кредитних фінансових послугах; позичальників (держави, суб'єктів підприємництва, фізичних осіб), що здатні вчасно і в повному обсязі виконати зобов'язання за наданою кредитною послугою у вигляді відсоткової ставки, та державного регулятора кредитного ринку (Національного банку України), а також законодавчого інституційного, інформаційного, ресурсного та інших видів забезпечення.

4. Визначено роль кредиту як інструменту забезпечення розвитку економіки і, відповідно фінансування діяльності суб'єктів підприємницької діяльності. Переважна більшість українських підприємств використовує саме його для фінансування своєї, насамперед, операційної діяльності. Кредитування виробництва та товарообігу є найбільш важливою і відмінною рисою діяльності банків, порівняно з іншими фінансовими та нефінансовими організаціями.

5. Під час дослідження встановлено, що процес інноваційного розвитку економіки та банківське кредитування знаходяться у тісному взаємозв'язку. Комерційні банки активно взаємодіють з усіма учасниками економічного процесу, в тому числі й в інноваційній сфері. Головними точками перетину відносин банківського кредитування розвитку економіки є: довгострокове

банкiвське кредитування; розробка та впровадження банкiвських новацiй, що спрямованi на модернiзацiю вiдносин кредитування; своєчасний монiторинг економiчної ситуацiї та високоефективний перерозподiл ресурсiв.

РОЗДІЛ 2

ДІАГНОСТИКА БАНКІВСЬКОГО КРЕДИТУВАННЯ В УКРАЇНІ

2.1 Аналіз поточного стану банківського кредитування в Україні

В сучасних ринкових умовах кредитний ринок України є важливою складовою фінансового ринку, який покликаний швидко мобілізувати фінансові ресурси суб'єктів господарювання. Існування розвинутого кредитного ринку, який ефективно функціонує впливає на підприємницьку діяльність та економічний розвиток всієї України. Враховуючи соціально-економічний стан на сьогодні, зокрема дефіцит державного бюджету, інфляція, зменшення купівельної платоспроможності населення і нестабільність грошової одиниці зумовлює актуальність обраної теми та доцільність проведення дослідження.

Кредитування є однією з основних банківських операцій, тому банківські кредити відіграють провідну роль в процесах фінансування розвитку ринкової економіки, задовольняючи тимчасову потребу одних суб'єктів у додаткових коштах за рахунок їх тимчасового надлишку в інших. Стимулювання кредитування реального сектору економіки сприяє збільшенню обсягів ВВП, що в свою чергу впливає на підвищення добробуту населення. Тому наразі найважливішим для комерційного банку є питання аналізу та управління кредитним портфелем.

Комерційні банки для здійснення кредитної діяльності розробляють власну кредитну політику та впроваджують практичні механізми її реалізації.

Визначення підходів до розробки кредитної політики особливо важливе в умовах адаптування банків до складних і мінливих умов економічного середовища України. Необхідність дослідження кредитної політики банків, як особливого об'єкта, підтверджується сучасними тенденціями розвитку економіки країни.

Обсяги банківського кредитування за останні декілька років помітно

зросли, однак кредитна діяльність банків й надалі не задовольняє потреби як юридичних, так і фізичних осіб у кредитних ресурсах.

Для забезпечення ефективного збуту кредитних ресурсів банки розробляють власну внутрішню кредитну політику та впроваджують механізми та методи її реалізації.

Основою фінансової стабільності банківських установ та їх конкурентоспроможності на кредитному ринку є організація процесу банківського кредитування, формування оптимальної структури кредитного портфеля та ефективної кредитної політики.

Починаючи з другого півріччя 2018 року банківський сектор працював без суттєвих внутрішніх чи зовнішніх шоків – банки жваво залучали фондування та кредитували. Банкіри висловлюють готовність кредитувати та очікують підвищення якості кредитного портфеля протягом 2019 року. Сектор вперше після кризи отримає прибуток.

Протягом понад рік в банківському секторі не відбулося жодного банкрутства. Проте наприкінці листопада 2019 року НБУ був змушений визнати неплатоспроможним ВТБ Банк: через відсутність підтримки материнської структури він не зміг вчасно проводити платежі. НБУ очікує, що банки з державним російським капіталом і надалі продовжуватимуть згортання бізнес в Україні, повністю виконуючи зобов'язання перед вкладниками.

НБУ очікує, що доходи домогосподарств та фірм продовжать збільшуватися, гривневі кошти населення зростатимуть темпами понад 15 % у річному вимірі до попереднього року, бізнесу – 10 % у річному вимірі до попереднього року. Корпоративне кредитування буде зосереджено в сегменті якісних позичальників: у 2019 році позики таким компаніям зростуть на понад 15 %. Роздрібне кредитування лише незначно знизить темп, який ще тривалий час залишатиметься високим через низьку базу порівняння. Наступного року прибуток сектору повинен зрости, тож рентабельність капіталу загалом перевищить 10 % [57].

Від початку грудня 2018 року запроваджено новий норматив ліквідності LCR. За попередніми результатами його розрахунку, банки мають достатньо високоякісних ліквідних активів. Водночас суттєва проблема банків – значні відмінності між строковістю активів та пасивів. НБУ вбачає в цьому системний ризик банківського сектору. Банки мають докладати зусиль, щоб збільшити частку строкових депозитів та терміни, на які вони залучають кошти від населення та бізнесу.

Результати оцінювання стійкості банківського сектору підтвердили достатню капіталізацію банків в умовах базового макроекономічного сценарію. Водночас фінустанови повинні нарощувати капітал, щоб мати запас міцності на випадок кризи. У 2018 році стрес-тестування найбільших банків виявило, що близько половини аналізованих фінустанов може потребувати додаткового капіталу в умовах глибокої кризи. Фінустанови без достатнього запасу міцності на випадок кризи повинні фундаментально реструктурувати свої баланси та переглянути бізнес-моделі.

Порівняно з 2013 роком кількість банківських установ зменшилася більше, ніж у два рази. Кількість банків з іноземним капіталом та кількість банків зі 100% іноземним капіталом протягом досліджуваного періоду залишається майже на одному рівні. Динаміка зміни кількості банківських установ зображена на рисунку 2.1.

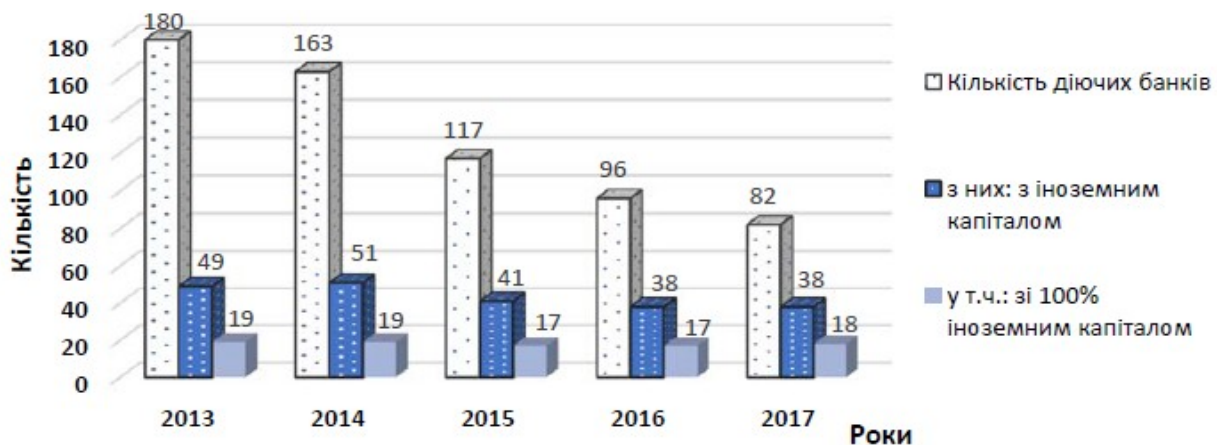

Рисунок 2.1 – Динаміка кількості банків в Україні [57]

Протягом досліджуваного періоду, причиною закриття такої великої кількості банків було припинення кредитування цими банками підприємств і домогосподарств. Наслідком цього є те, що клієнти закритих банків, внаслідок кризи, через жорсткі вимоги до позичальників, не можуть знайти новий банк для отримання кредитів, оскільки не мають кредитної історії з іншими банківськими установами. Незважаючи на зменшення кількості банків та труднощі у їх діяльності, спостерігається незначне збільшення активів банків України у 2017 році (рис. 2.2), що дозволяє зробити висновок про підвищення їх потужності та стабільності.

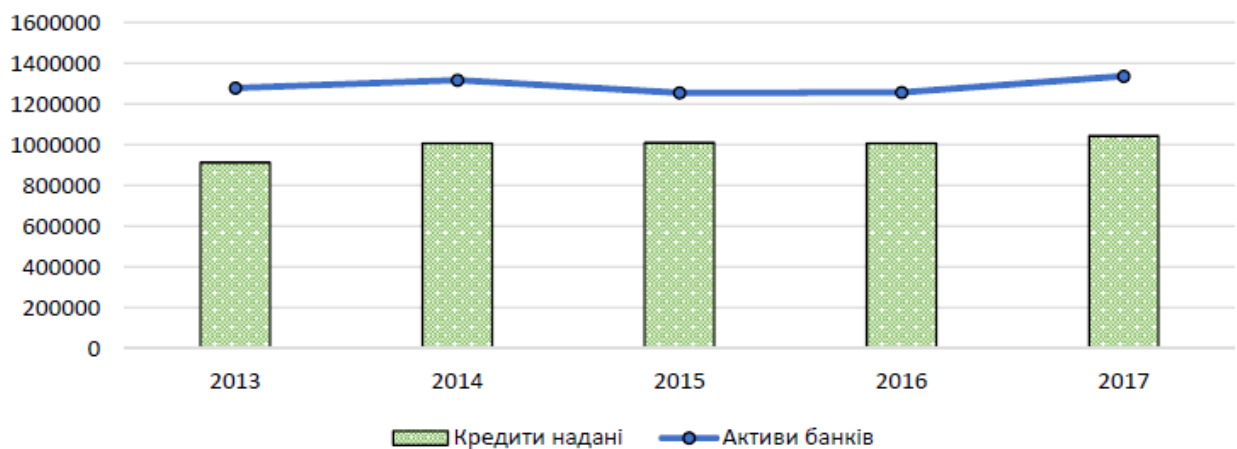

Рисунок 2.2 – Абсолютні показники кредитної діяльності банків за 2013-2017 рр. (млн. грн.) [6]

Станом на 1 січня наступного року (табл. 2.1) частка кредитного портфеля в активах комерційних банків України складає більше половини (70-80 %).

Таблиця 2.1 – Частка кредитного портфеля в активах банків України за 2013-2017 рр. [57]

Показники	2013	2014	2015	2016	2017
Активи, млн. грн.	1278095	1316852	1254385	1256299	1336358
Кредитний портфель, млн.грн.	911402	1006358	1009768	1005923	1042798
Частка кредитного портфеля в активах, %	71,31	76,42	80,50	80,07	78,03

Основними показниками, які характеризують рентабельність банківської діяльності, є рентабельність активів (ROA) та рентабельність капіталу (ROE).

Рентабельності активів банку (ROA) показує найбільший вплив економічних факторів на банківське кредитування, який використовується для оцінки діяльності управління банку, адже він характеризує здатність менеджменту ефективно управляти активами банку. Оптимальне значення коефіцієнту повинно складати більше 1 % .

Наведені дані в таблиці 2.2 свідчать про негативні зміни у фінансовому стані банківських активів, оскільки рентабельність активів має негативне значення. Тенденцію до зменшення має і коефіцієнт рентабельності капіталу (ROE).

Таблиця 2.2 – Відносні показники кредитної діяльності банків на початок 2013-2017 років [57]

Показники	Рентабельність активів банків України (ROA), %	Рентабельність капіталу банків України (ROE), %	Адекватність капіталу банків України (H2), %
01.01.2013	0,45	3,03	18,06
01.01.2014	0,12	0,81	18,26
01.01.2015	-4,07	-30,46	15,60
01.01.2016	-5,46	-51,91	12,31
01.01.2017	-12,60	-116,74	12,69
01.01.2018	-1,94	-15,96	16,10

Починаючи із 2014 року почалося зниження наведених показників: ROA з 0,12 зменшилося до - 12,60% на початку 2017 року. Показник ROE, зменшився з 0,81% до -51,91% у 2015 році, що значно вплинуло на фінансову стійкість банків, наслідком цього було те, що більшість банків збанкрутувало, а на початок 2017 року цей показник склав -116,74%.

Зниження показників рентабельності (рис. 2.3) свідчить про загальне погіршення фінансового стану банківської системи, що в свою чергу призводить до зростання кредитних ризиків та зменшення якості кредитного портфеля.

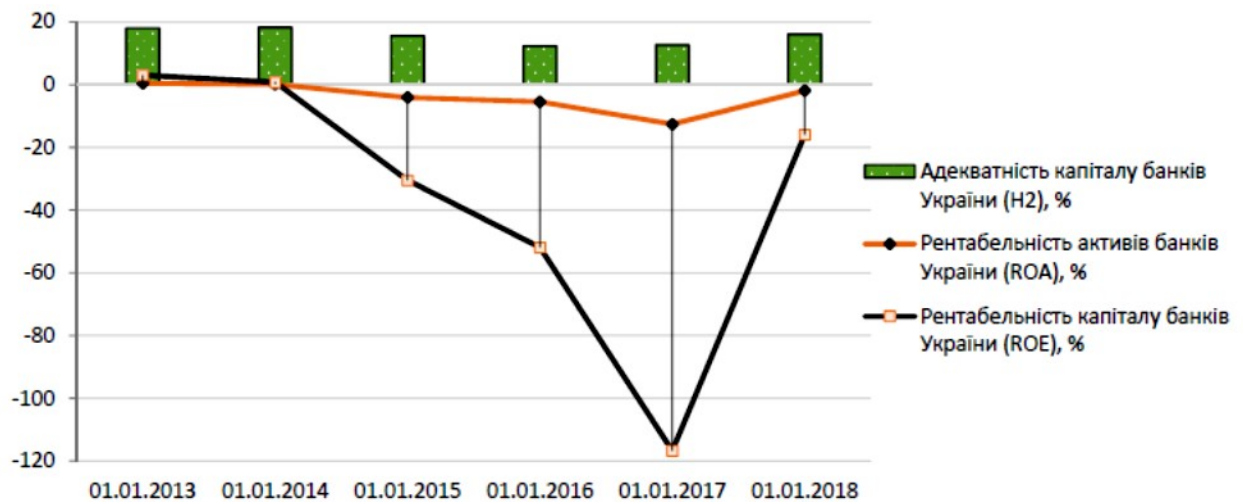

Рисунок 2.2 – Відносні показники кредитної діяльності банків на початок 2013-2018 років [57]

Коефіцієнт адекватності регулятивного капіталу (H2) – це один із основних економічних нормативів діяльності банківських установ, який відображає здатність банку своєчасно та в повному обсязі розрахуватися за своїми зобов'язаннями, що випливають з кредитних або інших операцій грошового характеру. Значення наведеного коефіцієнта, скорочувалось з 18,9% у 2011 році до 12,31% на початок 2016 року. Скорочення коефіцієнта адекватності регулятивного капіталу у після кризовий період пов'язане із відтоком іноземного капіталу із банківської системи України, ця проблема є доволі гострою для фінансового сектору економіки. На початок 2018 року адекватність капіталу збільшилася до 16,10 %, що свідчить про відновлення стабільності банків з українським капіталом, хоча це незначне покращення.

Якість кредитного портфелю важко оцінюється, оскільки на неї впливає дуже багато факторів, які не піддаються кількісній оцінці, а також методологія розрахунку суттєво відрізняється. Кожен окремий банк, який опирається на власну кредитну політику, використовує різні способи для оцінки та управління рівнем проблемної заборгованості.

Розроблення ефективної системи управління кредитними операціями, а також правильна організація банківського кредитування забезпечує фінансову стабільність і надійність комерційних банків. Саме тому одним із

найважливіших завдань управління кредитною діяльністю є формування та аналіз кредитного портфеля комерційних банків.

З метою виявлення інтенсивності динаміки кредитної діяльності банківських установ дослідимо її за видами, а саме: кредитування фізичних осіб та кредитування суб'єктів господарювання (рис. 2.4).

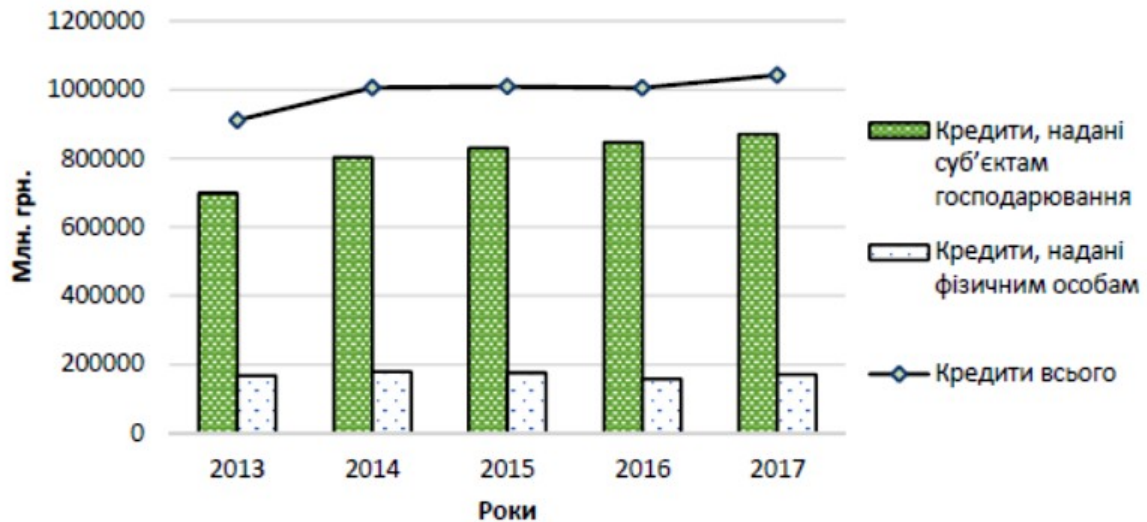

Рисунок 2.4 – Динаміка кредитів, наданих банківськими установами за період 2013-2017 рр. [57]

За наведеними даними в таблиці 2.3 можна зробити висновок, що сума кредитів, наданих фізичним особам зменшувалася на протязі 2015-2016 років, причому найбільше зменшення, -10,43% відбулося саме у 2016 році. Проте на 1 січня 2018 року їх сума збільшилася порівняно з минулим роком на 8,61%.

Зменшення суми кредитів, наданих фізичним особам, відбулося внаслідок скорочення депозитної бази банків, погіршення платоспроможності кредиторів та зміни курсу валюти. У цей час простежувалися труднощі з обслуговуванням кредитів банківськими установами, особливо в іноземній валюті, через зміну курсу гривні до іноземних валют, зниженням реальної заробітної плати та міграцією.

Кредитний портфель фізичних осіб скоротився також внаслідок визнання неплатоспроможними ряду банківських установ, що володіли

великими за обсягами кредитними портфелями, в тому числі роздрібними.

Впродовж 2013-2017 років найбільшу частку (більше 50%) серед кредитів фізичним особам займали споживчі кредити (зокрема «кешові» кредити). На другому місці кредити на придбання, будівництво та реконструкцію нерухомості (від 25% до 40%).

Таблиця 2.3 – Кредити надані банківськими установами за період 2013-2017 рр. [57]

Показники	Роки				
	2013	2014	2015	2016	2017
Кредити надані всього, млн грн	911402	1006358	1009768	1005923	1042798
У т. ч., кредити, надані суб'єктам господарювання, млн грн	698777	802582	830632	847092	870302
Темп приросту кредитів, наданих суб'єктам господарювання, до попереднього періоду, %	0,00	14,86	3,49	1,98	2,74
Частка кредитів, наданих суб'єктам господарювання, у загальній сумі, %	76,67	79,75	82,26	84,21	83,46
У т. ч., кредити, надані фізичним особам, млн. грн	167 773	179 040	175 711	157 385	170 938
Темп приросту кредитів, наданих фізичним особам, до попереднього періоду, %	0,00	6,72	-1,86	-10,43	8,61
Частка кредитів, наданих фізичним особам, у загальній сумі, %	18,41	17,79	17,40	15,65	16,39

Причиною цього є те, що ризики споживчого кредитування менше ризиків при кредитуванні на придбання, будівництво та реконструкцію нерухомості.

Обсяг іпотечних кредитів, наданих фізичним особам теж займає вагому частку в роздрібному кредитному портфелі. В цілому, невисокі темпи

розвитку іпотечного кредитування обумовлені доволі низькими темпами відновлення будівельної галузі, обмеженістю та високою вартістю довгострокового ресурсу, а також невисоким платоспроможним попитом населення на довгострокове кредитування. Скорочення загальної кількості виданих іпотечних кредитів пояснюється низкою існуючих проблем таких, як відсутність гарантійних фондів іпотечного страхування, не розуміння населенням процесів іпотечного фінансування, недовіра населення до українських банків, наявність на ринку іпотечного кредитування універсальних банків, адже в багатьох розвинених країнах працюють спеціалізовані.

На відміну від кредитів фізичним особам, сума кредитів суб'єктам господарювання має тенденцію до збільшення (табл. 2.3), але їхній приріст невеликий і складає 2-3,5 %. Найбільший приріст таких кредитів на протязі досліджуваного періоду був у 2014 році порівняно з минулим роком і складав 14,9 %.

Комерційні банки охоче працюють з корпоративним сектором (суб'єктами господарювання), пропонуючи їм найрізноманітніші кредити. Підприємці та процвітаючі компанії користуються як цільовими кредитами, так і кредитами на будь-які бізнес-потреби, для підвищення виробництва та виходу на новий рівень економічних відносин.

У структурі кредитів, наданих банками України, частка кредитування фізичних осіб зменшується, а юридичних осіб, навпаки, зростає. Найменшого значення досліджуваній показник суми виданих кредитів фізичним особам досяг у 2016 році (15,65 %).

Кредитний портфель корпоративного сектору, на протязі 2013-2017 рр. представлений переважно коротко- та середньостроковими кредитами в національній валюті нефінансовим корпораціям. За видами економічної діяльності кредитний портфель суб'єктів господарювання був представлений переважно кредитами, наданими представникам переробної промисловості та оптової і роздрібною торгівлі, ремонту автотранспортних засобів і мотоциклів.

Обсяг кредитних операцій з представниками сфери будівництва та нерухомості, є також вагомим.

Кредити, що надані органам державної влади та кредити, надані небанківським фінансовим установам займають невелику частку в загальній сумі всіх наданих кредитів. Причому їх сума протягом 2013-2017 рр. постійно зменшується. Протягом 2017 року порівняно з 2016 роком сума наданих кредитів, органам державної влади та небанківським фінансовим установам зменшилася більш ніж у 2 рази.

Причинами низької кредитної активності банківських установ є високий рівень проблемної заборгованості, високі відсоткові ставки та низька кредитоспроможність більшості позичальників.

Ефективна діяльність банків на кредитному ринку є основною складовою фінансової стійкості банківської системи, яка відіграє провідну роль в економіці України на шляху ринкових трансформацій.

Динаміка чистого процентного прибутку за кредитними операціями банків України наведена на рисунку 2.5.

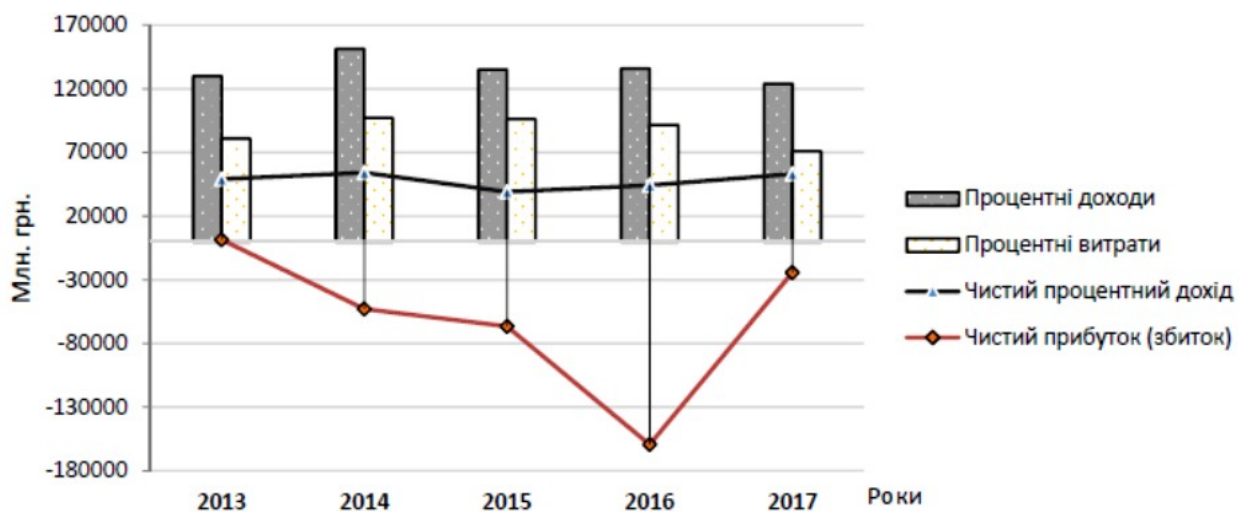

Рисунок 2.5 – Динаміка фінансових результатів діяльності банків України впродовж 2013-2017 років [57]

Протягом 2014-2015 років відбувалося зниження загального розміру чистого процентного доходу банків, але вже протягом 2016-2017 років

відбувався приріст.

Зменшення чистого процентного доходу протягом 2014-2015 років за кредитними операціями свідчить про негативні тенденції в роботі банків України, та зниження ефективності дій за кредитними операціями.

Причинами негативних фінансових результатів банківської діяльності було: формування резервів на покриття можливих втрат по активних операціях; продаж проблемних кредитів за вартістю, нижчою за балансову; зниження доходів від основної діяльності через низьку ділову активність в економіці та в умовах зростання витрат по залучених ресурсах [57].

Основним завданням, яке стоїть перед банківськими установами є забезпечення прибутковості, саме тому позитивні фінансові результати діяльності банків є основним показником ефективності їх роботи та індикатором фінансової надійності банківської системи України. Отже, на результат діяльності банків, значною мірою, впливають економічні перетворення в Україні.

НБУ очікує, що у 2019 році кредитний ризик дещо зросте. Це зумовлено початком дії правила про амортизацію застави за непрацюючими кредитами. Проте на практиці фінустанови неспроможні стягнути заставу упродовж кількох років, тому не можуть покладатися на неї повною мірою для компенсації збитків від неповернення кредитів. Із часом роль застави як компенсатора знижується. Тому регулятори багатьох країн встановлюють вимоги до банків поступово амортизувати заставу, враховувати її з дисконтом, якщо не вдається її стягнути в розумний строк. Правила НБУ визначають, що банки можуть повністю враховувати заставу під час розрахунку пруденційних резервів лише протягом двох років після дефолту позичальника. На третій рік слід застосовувати дисконт 30 %, на четвертий – 50 %. Від початку п'ятого року після дефолту заставка не враховується для обчислення резервів. Втім, банки повинні й надалі докладати всіх зусиль, щоб її стягнути.

2.2 Аналіз кредитного портфелю банківської системи

Кредитні операції банку є найбільш дохідними, але й найбільш ризиковими. Аналіз сучасних тенденцій розвитку банківської системи України свідчить про те, що обсяги кредитування постійно зростають і в абсолютних, і у відносних показниках. Водночас збільшується частка проблемної заборгованості в кредитних портфелях банків.

Наявність значної проблемної заборгованості приводить до необхідності резервування значного обсягу коштів, що звужує можливості проведення активних операцій та скорочення прибутку банку. Таким чином, розроблення дієвих механізмів управління проблемними кредитами банку сьогодні є одним з найважливіших завдань банківської системи України.

Отже, проблемний кредит – це кредитний продукт, в якому позичальником порушено одну чи декілька умов кредитного договору, а також є підстави вважати, що з високою ймовірністю через певний час цей кредитний продукт втратить свою якість, що вимагає вжиття комплексу заходів організаційного та адміністративно-правового характеру щодо повернення його бажаної якості з метою усунення можливих економічних збитків банку. В зарубіжній практиці питома вага списаних позик у загальному обсязі виданих кредитів складає 0,25–0,75%; питома вага прострочених позик (понад 90 днів) у загальному обсязі виданих кредитів складає 0,5–3% [57]. Становище банку вважається кризовим, якщо питома вага прострочених кредитів відносно загального обсягу перевищує 7%. Для банківської системи України цей показник за перші 4 місяці 2018 р. в середньому дорівнював 56 %

Аналізуючи зміни, які стосуються активів банку, звертаємо увагу на динаміку банківських установ. З 2014 р. в Україні спостерігається дестабілізація як банківської системи, так і фінансової стійкості держави загалом. Негативна тенденція продовжується досі. На 1 квітня 2018 р. кількість банків, які мають ліцензію НБУ, зменшилась до 82 (у 2014 р. їх

було 163). Впродовж 2014–2015 рр. кредитна активність банків була низькою, що пояснюється скороченням ресурсної бази, погіршенням кредитоспроможності та високим рівнем невизначеності щодо подальшого економічного розвитку, який змушує банки більш уважно ставитись до фінансового стану потенційних позичальників чи призупинити на деякий час кредитування. Зниження обігу та обсягів виробництва основних галузей, зниження реальних доходів населення за високої девальвації національної валюти, низька ліквідність та капіталізація банківських установ вплинули на зростання проблемної заборгованості в Україні впродовж 2008–2018 рр. (рис. 2.6).

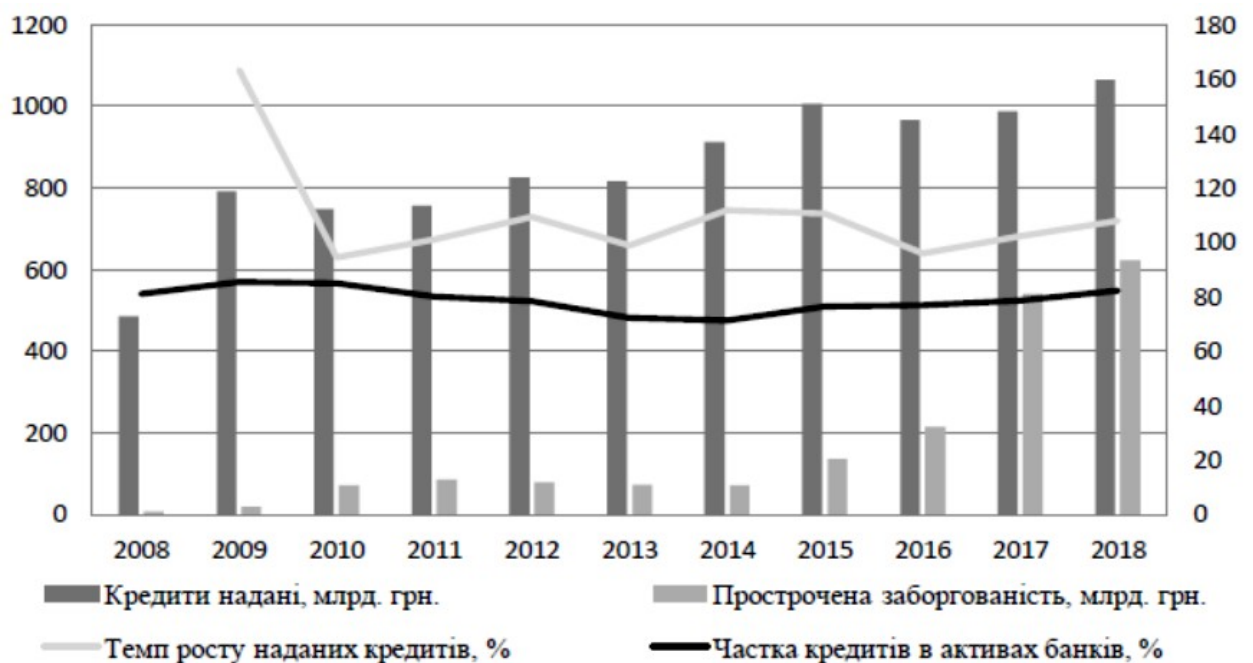

Рисунок 2.6 – Динаміка простроченої заборгованості банків України протягом 2008–2018 рр. [62]

Приблизно на 85% проблемний портфель складається з кредитів корпоративного сектору. При цьому 63% поганих кредитів було видано державними банками, 29% – іноземними, 5% – банками з українським приватним капіталом, а решта – неплатоспроможними фінансовими установами. Одним з варіантів виходу із ситуації є продаж та списання непрацюючих кредитів. Найбільшу частку поганих активів сконцентрували

великі банки, серед яких слід назвати «ВТБ» з часткою проблемних кредитів у 95,3 %, «ПриватБанк» (86,9 %), «Укрсоцбанк» (81,84 %), «Промінвестбанк» (71,87 %), «Кредит Дніпро» (64,40 %), «Ощадбанк» (63,69 %), «Укрексімбанк» (60,39 %), «Сбербанк» (52,96 %), «Універсалбанк» (52,38 %), «Марфін Банк» (45,12 %).

Стрімке збільшення частки проблемної заборгованості в кредитному портфелі банків зумовлює значні відрахування в резерви на покриття втрат за кредитними операціями. Банківський капітал використовується неефективно під час відрахування великих сум в резерви під кредитні ризики водночас із витратами на адміністрування проблемних кредитів. Проаналізуємо частку резервів за активними операціями та частку простроченої заборгованості в кредитному портфелі банків (рис. 2.7).

Рисунок 2.7 – Динаміка частки резервів (%) за активними операціями та частки простроченої заборгованості в кредитному портфелі банків протягом 2008–2018 рр. [62]

Така ситуація негативно позначається на результатах фінансової діяльності банків. По-перше, зростання проблемної заборгованості спричиняє збільшення обсягу втрат, пов'язаних з неповерненням суми основного боргу та процентів за кредитом. По-друге, воно приводить до появи додаткових операційних витрат, пов'язаних з поверненням проблемного кредиту, замороженням коштів у неприбуткових активах, що зумовлює зменшення

прибутковості банку, погіршення стану ліквідності та зниження якості його активів. По-третє, воно негативно відображається на репутації банку, його рейтингах, що спричиняє зниження рівня довіри з боку вкладників та інвесторів [10]. Серед основних шляхів, за допомогою яких можна виявити проблемну заборгованість позичальників за кредитами, слід виділити аналіз кредитного портфеля банку та контроль за кожною конкретною кредитною операцією. З метою забезпечення стабільної діяльності банків та своєчасного виконання ними зобов'язань перед вкладниками, а також запобігання неправильному розподілу ресурсів та втрат капіталу через ризики, що притаманні банківській діяльності, НБУ встановлює порядок визначення економічних нормативів. Для детальнішого аналізу варто розглянути динаміку дотримання банками України нормативів достатності капіталу, адже саме ці нормативи визначають можливість банків виплачувати кошти клієнтам, тобто це показує їхню платоспроможність (рис. 2.8).

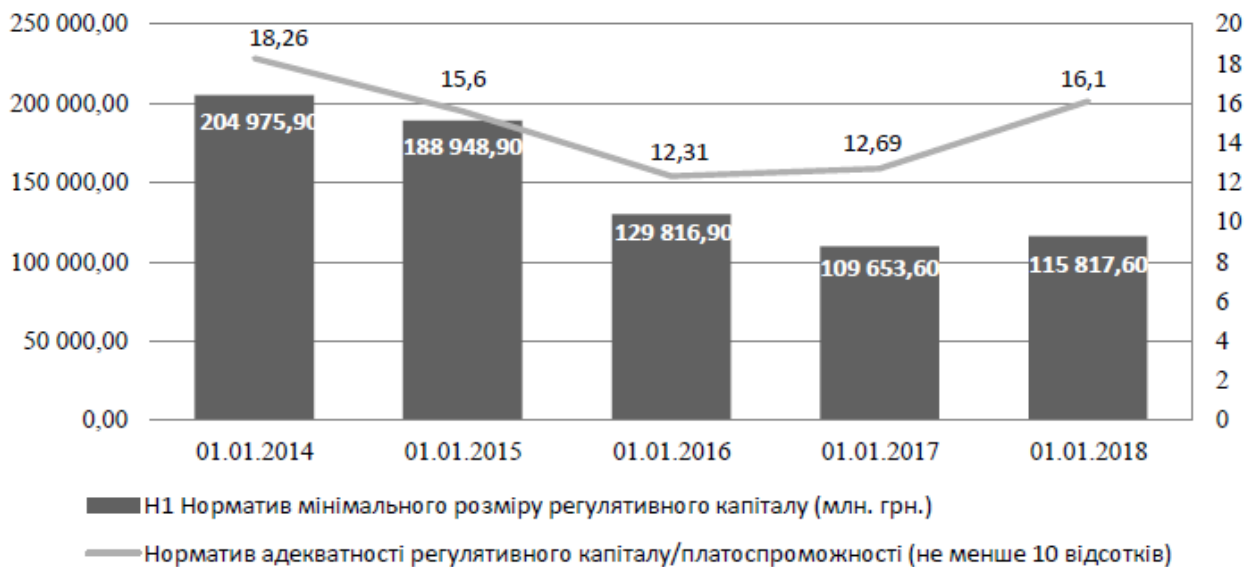

Рисунок 2.8 – Динаміка нормативів достатності капіталу українських банків у 2014–2018 рр. [62]

Варто зосередитись на аналізі нормативів кредитного ризику («credit risk limits»), тобто економічних нормативах, встановлених Національним банком України з метою зменшення банківських ризиків, недотримання яких може привести до фінансових труднощів у діяльності банку. До них

належать: – норматив максимального розміру кредитного ризику на одного контрагента (Н7); – норматив великих кредитних ризиків (Н8); – норматив максимального розміру кредитів, гарантій та поручительств, наданих одному інсайдеру (Н9); – норматив максимального сукупного розміру кредитів, гарантій та поручительств, наданих інсайдерам (Н10). Динаміку даних нормативів в середньому по банківській системі протягом 2013–2018 рр. можемо побачити в табл. 2.4 (з аналізу за 4 місяці 2018 р. ПАТ КБ «Фінансова Ініціатива» та ПАТ «Банк Форвард» виключені у зв'язку із занадто високими показниками, що викривлює загальну картину).

Таблиця 2.4 – Нормативи Н7, Н8, Н9 в банківській системі України у 2013–2018 рр. [57, 62]

Норматив	2013	2014	2015	2016	2017	2018	Висновок
Н7	20,76	22,1	22,33	22,01	22,78	23,67	Виконується
Н8	164,46	172,91	172,05	250,04	364,14	138,44	Виконується
Н9	Не розраховувався				31,19	28,15	Не виконується

Нормативи концентрації кредитного ризику «в одні руки» (Н7) та кредитного ризику за операціями з інсайдерами (Н9) є одними з найважливіших. Якщо занадто багато кредитів видано одній групі клієнтів, а ще гірше – власникам банку, то в разі фінансових труднощів у цієї групи проблеми виникають у самого банку. На жаль, бізнес-модель більшості великих банків як мінімум допускала таку ризиковану модель кредитування. Іноземні банки масово порушили Н7 у зв'язку з девальвацією гривні, адже заборгованість за великими кредитами часто була валютною, а капітал банку завжди є гривневим. 15 банків з 82 порушували норматив Н7, який має бути нижче за 25 %, а 19 банків порушували норматив кредитування інсайдерів (Н9). Зниження Н7 та Н9 відбувається за рахунок погашення позичальником кредитів та збільшення капіталу. Банки, які не виконують вимогу плану щодо приведення нормативів у норму, ризикують бути відправленими у ФГВФО. Під час формуванні та вдосконалення банківської системи України обов'язковою умовою має бути використання світового досвіду. У світовій

банківській практиці велика увага приділяється оцінюванню та мінімізації кредитного ризику на рівні всього кредитного портфеля, здійснюється оцінювання обсягу та якості, а вже потім відбувається вжиття заходів щодо оптимізації структури для зменшення ризику. Зарубіжні банки для оцінювання кредитного ризику застосовують спеціальні методики кредитного рейтингу, що становлять сукупність оцінних параметрів кредитоспроможності позичальника. Оптимальне використання таких методик мінімізує кредитний ризик, чітко організовується кредитний процес за отримання найкращої якості кредитного портфеля. За кордоном поширені загалом такі методи управління ризиком, як продаж кредитів, сек'юритизація, скоринг, кредитні бюро [75].

Домінуючою концепцією оптимізації кредитних ризиків є теорія диверсифікації. Сучасні дослідники вважають, що надання кількох великих позичок є значно небезпечнішим, ніж надання значної кількості дрібних. Яскравим проявом процесу диверсифікації кредитного ризику є розвиток у світовій практиці консорціумного кредитування, за якого кредиторами виступають декілька банків – учасників консорціуму. У США та Західній Європі під час кредитування як один з методів оцінювання кредитного ризику широко використовується скоринг, тобто застосування автоматизованих систем на основі математичних та статистичних методів. Кредитний скоринг дає змогу на основі певних характеристик наявних клієнтів та потенційних постачальників шляхом підрахунку балів визначити ризику, пов'язані з кредитуванням.

У багатьох країнах, зокрема Україні, введено обмеження на розміри кредитів, що надаються одному клієнту або групі пов'язаних між собою позичальників, чиї потенційні ризики на практиці пов'язані між собою і фактично є єдиним великим ризиком. Встановлюються також вимоги щодо обов'язкового надання банками органам нагляду відомостей про найбільш великі потенційні ризики, визначається максимальний граничний рівень за такими кредитами (зазвичай він становить 10–25% капіталу банку).

Таким чином, використання в українських банках зарубіжного досвіду вдосконалення управління кредитним ризиком має тривати шляхом створення комплексного механізму управління кредитними ризиками, дія якого полягає в страхуванні від ймовірних, небажаних відхилень фактичних результатів від прогнозованих за допомогою фінансових інструментів, які застосовують у світовій практиці. Задля забезпечення вдосконалення сучасного стану управління проблемними кредитами в банках України варто здійснити низку певних дій та реформ, що допоможе банкам стати більш платоспроможними та дотримуватися всіх нормативів. За зростання економіки якість кредитного портфеля помітно покращиться, але обслуговування більшості непрацюючих кредитів уже ніколи не відновиться. Якщо курс гривні, як і раніше, падатиме (що є більш реалістичним сценарієм), то портфель проблемних кредитів залишиться джерелом системних ризиків для банків.

Уже в першому півріччі 2018 р. НБУ зобов'язав банки надати плани роботи з проблемною заборгованістю. Крім того, з метою перевірки банківського сектору на міцність НБУ впроваджує щорічне оцінювання банків шляхом стрес-тестування, якому підлягатимуть усі банки, чії активи в сукупності становлять не менше 90% загальних активів банківського сектору. Однак найбільш ефективного результату в цьому напрямі можна очікувати в разі ухвалення у 2018 р. проекту Закону України «Про діяльність з управління заборгованістю», розробленого НБУ за підтримки ЄБРР.

Прийняття зазначеного законопроекту додатково до наявних можливостей дасть змогу банкам продавати проблемні кредити спеціалізованим фінансовим установам, а саме компаніям з управління заборгованістю. Надалі саме ці компанії регулюватимуть питання погашення заборгованості, здійснюючи взаємну діяльність безпосередньо з боржниками. Поліпшити ситуацію в цьому сегменті ринку банківських послуг може допомогти й остаточне прийняття законопроекту № 7114-д, який передбачає створення та впровадження кредитного реєстру НБУ [57].

Отже, з огляду на світовий досвід регулювання кредитної сфери можна виділити такі шляхи подолання проблемної заборгованості вітчизняних банків: – застосування інноваційних технологій та методик для оцінювання платоспроможності клієнтів; – формування єдиної бази кредитних історій (такі спроби характерні для банківського сектору, де наявні Українське бюро кредитних історій, Перше всеукраїнське бюро кредитних історій, однак для отримання кращого ефекту необхідним є підключення всіх банків до такого реєстру); – поширення практики купівлі проблемних кредитів компаніями-колекторами, застосування факторингу (актуальним є створення єдиної компанії від НБУ, проте обговорення цього питання триває); – формування достатніх обсягів резервів під заборгованість (складність полягає у фінансових труднощах банків); – вибір та реалізація моделі реструктуризації проблемних активів у банківській сфері (наприклад, створення банку проблемних активів або перехідного банку із залученням держави чи приватних інвесторів); – спрощення механізмів продажу, передачі, списання активів, зокрема в межах проведення досудових процедур; – посилення нагляду за діяльністю банків, введення такої ж системи щодо небанківських установ. Вжиття зазначених заходів дасть змогу мінімізувати кредитні ризики в банківській сфері, зменшити кількість проблемної заборгованості, відповідно, забезпечити економічне зростання держави.

Можна говорити про неефективність поточної роботи з проблемною заборгованістю, оскільки її частка в сукупному кредитному портфелі банківської системи має тенденцію до зростання. Така ситуація негативно позначається на результатах фінансової діяльності банків, оскільки банк несе витрати, пов'язані з неповерненням суми основного боргу та процентів за кредитом, замороженням коштів у неприбуткових активах, що зумовлює зменшення прибутковості банку, погіршення стану ліквідності та зниження якості його активів.

Дослідженням доведено факт того, що формування кредитного портфеля банку з оптимальними якісними характеристиками на нинішньому

етапі розвитку економіки держави загалом та банківської системи зокрема стає важливим напрямом діяльності банківських установ. Проведення налагодженої роботи в цьому напрямі має привабити як якісних потенційних клієнтів, націлених на плідну співпрацю з банківською установою, так і інвесторів, які цікавляться банківською установою з поміркованою, виваженою та прагматичною кредитною політикою. Також запропоновано низку заходів, вжиття яких у діяльність банків має на меті підтримку їх платоспроможності та уникнення проблемної заборгованості.

2.3 Діагностика стану реального сектору економіки та обсягів його кредитування

Основним викликом для України в 2019 році залишалися суттєві виплати за державним та гарантованим державою боргом в іноземній валюті. Економічне зростання дещо уповільниться. У наступному році ймовірним є погіршення умов торгівлі, додатковим фактором ризику є початок виборчого періоду.

У реальному секторі триває зниження рентабельності, що розпочалося у III кварталі 2018 року. Головні ризики погіршення платоспроможності банківських позичальників – подальше збільшення витрат на оплату праці персоналу та зростання відсоткових ставок за новими кредитами. Найбільші галузеві ризики в металургії та виробництві олійно-жирових пов'язані зі зниженням світових цін на продукцію. Водночас у більшості галузей поступово зменшується частка непрацюючих кредитів.

Прибутковість реального сектору знижується. Посткризове зростання прибутковості реального сектору припинилося. З III кварталу 2017 року рентабельність за EBITDA повільно знижується після понад дворічного зростання. Скорочення прибутковості зумовлене двома основними

факторами: зростанням конкуренції в більшості галузей та витрат на оплату праці. Якщо не трапиться макроекономічних шоків, ця тенденція триватиме: рентабельність за EBITDA (рис. 2.9) знижуватиметься до докризового рівня (близько 7 % у 2013 році).

У першому півріччі 2018 року частка операційно збиткових підприємств становила 31% (-1 в. п. у річному вимірі до попереднього року). Темп приросту операційного прибутку суттєво знизився з 50% у річному вимірі до попереднього року за 6 місяців 2017 року до лише 1% у річному вимірі до попереднього року за січень – червень 2018 року.

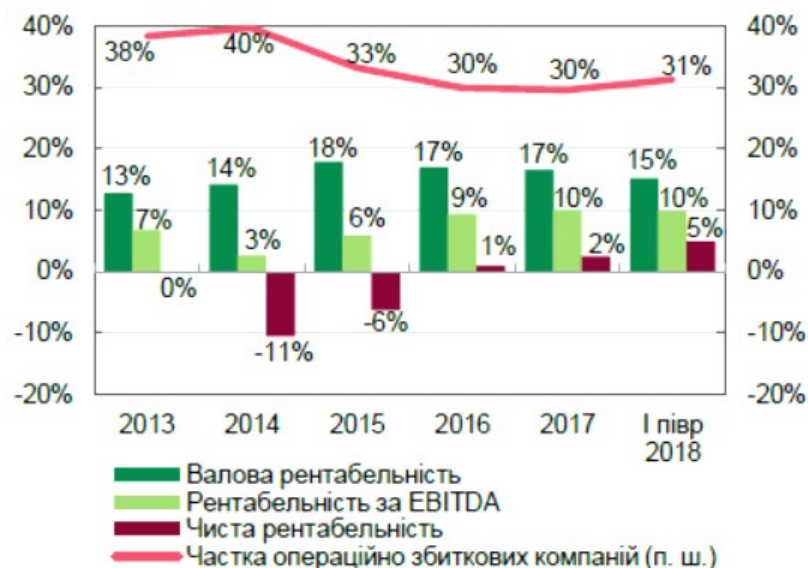

Рисунок 2.9 – Частка операційно збиткових компаній та рентабельність реального сектору [57, 62]

Зростання зарплат і відсоткових виплат – найбільші ризики для прибутковості реального сектору.

Другий рік поспіль темпи зростання доходів підприємств є значно нижчими, ніж збільшення витрат на оплату праці. Причини – підвищення мінімальної зарплати та висока трудова міграція. Конкуруючи за працівників, підприємства були змушені значно піднімати зарплати. Найбільше витрати на персонал зросли в транспортній галузі, легкій промисловості,

машинобудуванні, дещо менше – в сільському господарстві та виробництві будівельних матеріалів. У 2019 році НБУ очікує зниження інтенсивності трудової міграції, що вповільнить зростання зарплат (рис. 2.10).

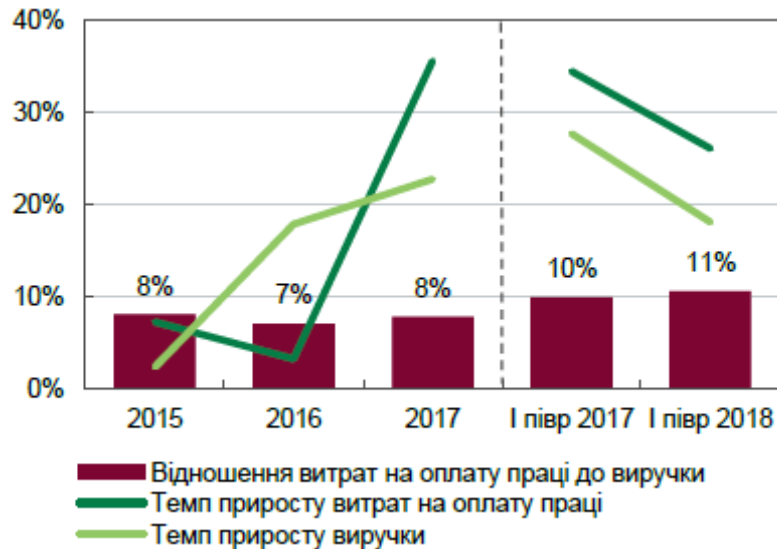

Рисунок 2.10 – Темпи приросту виручки та витрат на оплату праці нефінансових компаній [57, 62]

Ще один ризик – збільшення відсоткових витрат. Висока облікова ставка робить нові кредити дорожчими. Загалом коефіцієнт покриття відсоткових витрат операційним прибутком досить високий для реального сектору та за 6 місяців становив 4.7. Підприємства більшості галузей мають достатній запас операційного прибутку, щоб не мати труднощів зі зростаючими фінансовими витратами. Але є й винятки: харчова промисловість, будівництво та окремі підприємства металургії (2.11).

У цілому виробництво помірно зростає, а боргове навантаження майже не змінюється. За 10 місяців обсяг виробництва в більшості галузей зріс на 2 – 3%. Спад зафіксовано в легкій промисловості (- 2.9% у річному вимірі до попереднього року) та харчовій промисловості (- 1.7% у річному вимірі до попереднього року).

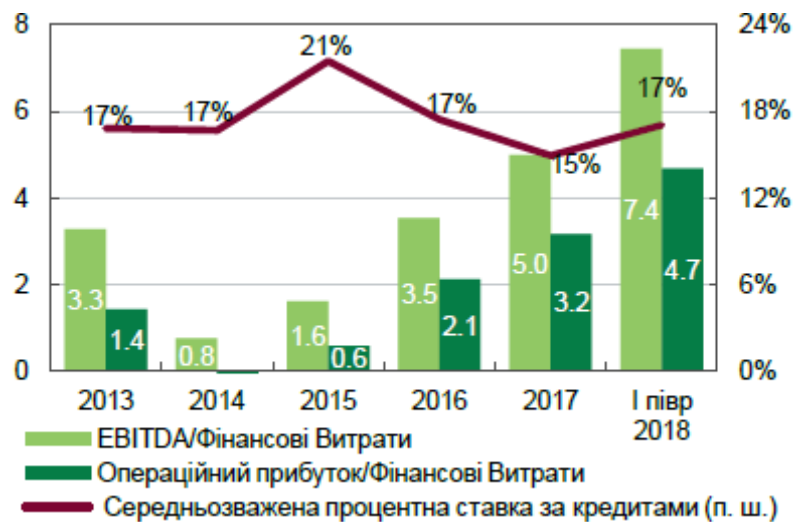

Рисунок 2.11 – Покриття відсоткових витрат нефінансових компаній операційним прибутком та EBITDA, відсоткові ставки за новими кредитами [57, 62]

Олійно-жирове виробництво скоротилося (-9.9 % у річному вимірі до попереднього року) через менший урожай соняшника в минулому маркетинговому році (рис. 2.12).

Рисунок 2.12 – Індекси промислової продукції, % у річному вимірі до попереднього року [57, 62]

За останні 12 місяців боргове навантаження на реальний сектор

помірно скоротилося: співвідношення боргу до EBITDA знизилося з 2.6 минулого року до 2.1 (рис. 2.13). Однак у олійно-жировому виробництві, енергетиці та транспорті навантаження помірно підвищилося. Дещо знизилося боргове навантаження в машинобудуванні та виробництві будівельних матеріалів.

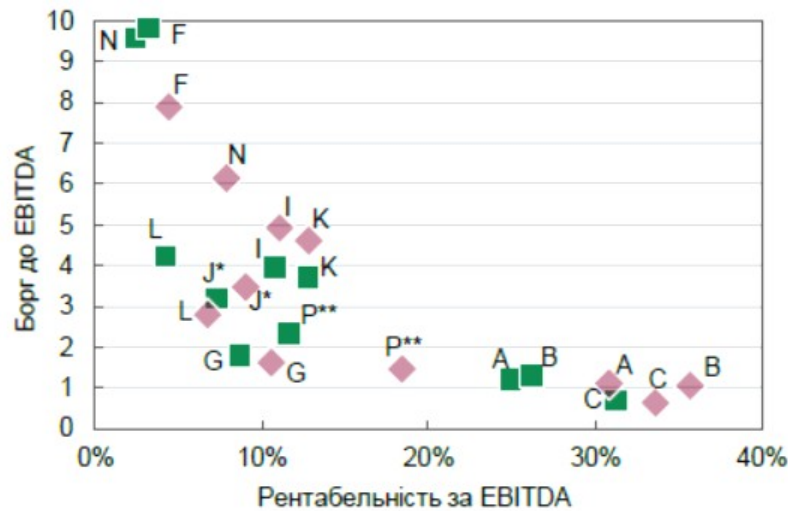

Рисунок 2.13 – Співвідношення валового боргу до EBITDA та рентабельність за EBITDA в розрізі галузей [57, 62]

Падіння цін – найбільший ризик реального сектору.

З-поміж базових галузей найбільші ризики притаманні металургії та олійно-жировому виробництву. Основний фактор ризику – очікуване зниження світових цін.

За 10 місяців обсяг металургійного виробництва зріс лише на 1.6% у річному вимірі до попереднього року через ремонтні роботи на окремих комбінатах та ускладнення перевезень Азовським морем. Експорт металургійної продукції збільшився на 25% у річному вимірі до попереднього року до 9 млрд дол. США завдяки низькій базі порівняння та сприятливим світовим цінам на початку року. Утім, у другому півріччі ціни почали знижуватися. У 2019 році ця тенденція триватиме: світові ціни на металургійну продукцію можуть знизитися в середньому на 10% у річному вимірі до попереднього року. Блокування Росією Азовського моря може призвести до зниження обсягів виробництва розташованих у Маріуполі

заводів, на які припадає близько третини виробництва галузі у 2018 році. Існує дві перешкоди для переорієнтації експорту на порти Чорного моря: збільшення собівартості та обмежені можливості транспортування залізницею.

Світові ціни на олію падають з початку року через надлишкову пропозицію соняшника та інших олійних культур. Як результат, за 9 місяців експорт соняшникової олії у грошовому вимірі знизився на 10 % у річному вимірі до попереднього року. Одним із наслідків цього є підвищення боргового навантаження в галузі. Ціни на олійні культури знижуватимуться через вищий урожай. У 2019 році фізичні обсяги експорту зростатимуть завдяки високому врожаю соняшника (+16.6 % у річному вимірі до попереднього року до 13.8 млн т. за 2018 рік).

У сільському господарстві в цілому помірні ризики.

Прибутки тваринництва продовжують зростати. Скорочення поголів'я худоби уповільнилося, крім свиней, через спалахи африканської чуми в різних регіонах. Темпи виробництва у птахівництві зростають завдяки експорту до країн ЄС, тому ризики цієї галузі мінімальні.

На початок грудня обсяг виробництва зернових культур установив рекорд – 69.36 млн т. У другому півріччі ціни на пшеницю зростали внаслідок посухи в деяких країнах-експортерах, а на кукурудзу – падали через високі врожаї. За 9 місяців експорт зернових зменшився на 1.7 % у річному вимірі до попереднього року до 4.7 млрд дол. США, тому що запаси нижчого минулорічного врожаю вичерпалися. Наступного року світові ціни на зернові будуть сприятливі для українських виробників унаслідок погіршення погодних умов під час посівної в деяких країнах-експортерах та зменшення врожайності в них. Ризики цієї галузі помірні.

Гірничо-металургійне обладнання та видобуток газу – перспективні сектори.

За 10 місяців обсяги виробництва у машинобудуванні зросли на 3.7 % у річному вимірі до попереднього року (рис. 2.14).

Рисунок 2.14 – Темпи зростання виробництва в підгалузях машинобудування, % у річному вимірі до попереднього року [57, 62]

Інвестиційний попит з боку с/г вичерпано: темпи виробництва сільгосптехніки почали знижуватися в середині минулого року, в поточному році падіння пришвидшилося до 19.7% у річному вимірі до попереднього року за 9 місяців. У 2018 році імпорт сільгосптехніки також суттєво знизився. Виробництво устаткування для харчопрому падає, а от його імпорт зростає. Основні рушії зростання в машинобудуванні – державні замовлення в оборонно-промисловому комплексі та підвищення попиту на гірничо-металургійне обладнання. Решта – зазвичай разові фактори. Пошук нових ринків збуту досі триває. Водночас імпорт машин зростає: за 9 місяців він збільшився на 16.3 % до 12.2 млрд дол. США.

Прибутки у видобуванні залишаються високими. Тенденція виробництва за 10 місяців 2018 року змінилась – із падіння 5.7 % у річному вимірі до попереднього року у 2017 році до +2.3% у річному вимірі до попереднього року за 10 місяців 2018 року. Очікування значного збільшення видобутку природного газу державними компаніями не виправдалися (+1% у річному вимірі до попереднього року за 9 місяців), проте приватний видобуток зріс на 18% у річному вимірі до попереднього року до 3.1 млрд куб. м. Суттєве збільшення сукупного видобутку очікується не раніше 2020

року, бо в першому півріччі було чимало перебоїв із перереєстрацією ліцензій на експлуатацію родовищ.

Галузі закредитовані нерівномірно. Частка непрацюючих кредитів у реальному секторі знижується (рис. 2.15).

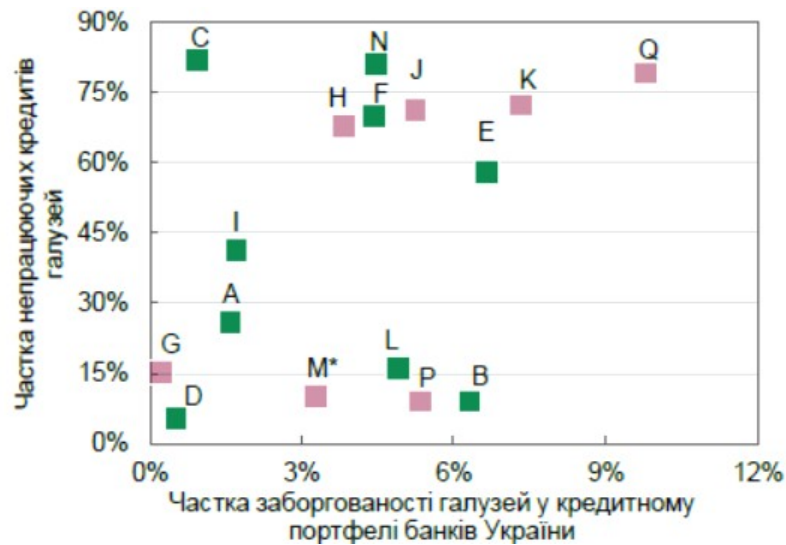

Рисунок 2.15 – Частка непрацюючих кредитів в розрізі галузей [57, 62]

Найменша концентрація доходів та кредитів спостерігається у таких галузях: вирощування зернових, торгівлі та харчопромі (окрім олійно-жирового виробництва). Нерівномірно закредитовані олійно-жирове виробництво, хімічна та добувна промисловості. Концентрація кредитів у цих галузях найвища. Найбільше побоювань викликає відновлювана енергетика. Сприятливий тариф для виробників став основним драйвером розвитку галузі. Перегляд тарифу призведе до падіння рентабельності, що створює ризик погіршення платоспроможності відповідних позичальників.

У більшості базових галузей зменшується частка непрацюючих кредитів. Основні причини – списання безнадійних боргів та фінансова реструктуризація або зростання корпоративного портфеля завдяки новому кредитуванню в окремих секторах (олійно-жирова, добувна промисловість тощо). Найменші частки проблемної заборгованості спостерігаються в таких

галузях: легка промисловість, сільське господарство, транспорт, та енергетика.

У 2008 – 2009 та 2014 – 2016 роках українські компанії пережили дві глибокі кризи. У результаті фінансовий стан багатьох із них значно погіршився, чимало компаній перестало обслуговувати накопичені борги. Однак кризи нерівномірно вплинули на стан реального сектору, тому на сьогодні платоспроможність різних компаній дуже відрізняється. Щоб зрозуміти її рівень та перспективи портфеля непрацюючих корпоративних кредитів у банках України, НБУ комплексно проаналізував фінансовий стан широкої вибірки підприємств реального сектору. Результати аналізу свідчать, що після кризи бізнес-середовище чітко поділилося на «зірок», які не мають проблем із фінансовим станом, «зомбі», які неплатоспроможні й ніяк не можуть вийти з цієї ситуації, та три проміжні категорії з різною спроможністю обслуговувати власні борги. Майже третина корпоративних кредитів припадає на «зомбі». Шанси на їх повернення мізерні, однак більшість із них зарезервовано. Тобто на прибутковість банків вони не впливатимуть, проте стримують розвиток корпоративного кредитування, створюючи проблему, для подолання якої банки повинні докласти зусиль.

НБУ проаналізував вибірку великих та середніх підприємств, для яких чистий дохід або обсяг чистого боргу в 2017 році перевищував 100 млн грн. Такий підхід відсіяв більшість неопераційних компаній, додатково з вибірки було виключено 78 юридичних осіб з ознаками фіктивності. Склад вибірки після коригувань – 5 731 компанія, на які припадає 70 % доходу всіх юросіб у 2017 році. Для підприємств, що входять у 17 найбільших груп України, було використано консолідовану звітність. Частка таких груп у загальному доході вибірки становить 19 % (додаток А).

З усієї вибірки 1.3 тис. підприємств мають найвищий рівень ризику («зомбі» та «інфіковані»). На них припадає 61% боргу та 58% банківських кредитів, водночас їхня частка в доході вибірки становить тільки 14 %. Натомість «зіркам» та «майже зіркам» дістаються доходи і прибутки: у 2017

році вони отримали 81 % EBITDA вибірки (додаток А).

Найбільше «зомбі» та «інфікованих» у машинобудуванні, хімічній, харчовій та добувній галузях промисловості, будівництві й нерухомості. Машинобудування постраждало, бо втратило російський ринок. На хімічну промисловість вплинули складнощі з постачанням сировини та втрата частини потужностей на НКТ. Проблеми в харчопромі були спричинені дефолтом кількох боржників із занадто великим обсягом боргу та обмеженнями на ринку РФ, що був головним для виробників молочної продукції. Більша частина боргів «зомбі» у видобувній галузі – це борги окремої компанії з неприйнятним борговим навантаженням. У галузях нерухомості та будівництва від зниження цін та орендних ставок дуже постраждали компанії, які працювали зі значним фінансовим плечем.

Боржники «зомбі» майже не мають власних ресурсів для обслуговування кредитів – погашення можливе лише за рахунок сторонніх джерел. Третина боргу «інфікованих» також не підкріплена доходами, достатніми для його сплати, навіть якщо умови кредитних договорів буде пом'якшено. Проте якість таких компаній не є ризиком для банківської системи. Банки вже визнали непрацюючими 83% кредитів «зомбі» та 55% позик «інфікованих». На кінець 2017 року покриття сформованими резервами становило 70% для «зомбі» та 34% для «інфікованих», а на 01.10.2018 воно збільшилося до 75% та 42% відповідно (додаток Б).

Кредити «зомбі» та «інфікованих» – це переважно спадок минулих років. Банки реструктурують ці борги, щоб проблемні боржники знову почали їх обслуговувати. Але, за розрахунками НБУ, більшість «зомбі»-компаній з непрацюючими кредитами має обмежені можливості для відновлення платоспроможності. Тож лише п'ята частина заборгованості має шанси на успішну реструктуризацію. Для «інфікованих» боржників у стані дефолту можливе повернення не більше 40 % заборгованості (Додаток В).

Нові банківські кредити отримують переважно якісні компанії. Засвоєні уроки кризи та жорсткий контроль НБУ за правильністю оцінок

кредитного ризику змусили банки переглянути вимоги до позичальників. Тож тепер вони кредитують компанії з прозорою звітністю та достатнім грошовим потоком. За дев'ять місяців із 55 млрд грн нових кредитів, виданих компаніям з вибірки, 84% отримали компанії з рейтингом не нижчим за «темні конячки».

Нині у порядку денному – очищення банківських балансів від кредитів низької якості. Завершивши його, банки інтенсивніше запрацюють з якісними боржниками. Реальний сектор має потенціал для кредитування. Наприклад, із 2.8 тис. «зірок» та «майже зірок» 1.7 тис. компаній практично не мали боргів.

Висновки за розділом 2

Проведена в роботі діагностика банківського кредитування реального сектору економіки України свідчить:

1. Кредитна політика комерційного банку окреслює коло ключових цілей і завдань банківської діяльності, визначає конкретні прийоми, способи і методи її реалізації з метою максимізації дохідності кредитних операцій та досягнення прийняттого рівня ризиків банківської діяльності у сфері кредитування.

2. Проаналізувавши сучасний стан кредитування фізичних та юридичних осіб, було виявлено основні тенденції його розвитку, такі як зменшення частки кредитів, наданих фізичним особам, у загальному обсязі кредитування і збільшення частки кредитів наданих суб'єктам підприємництва, переважання споживчих кредитів у структурі кредитів, наданих фізичним особам, а також зменшення іпотечного кредитування.

3. Отже, з огляду на світовий досвід регулювання кредитної сфери можна виділити такі шляхи подолання проблемної заборгованості

вітчизняних банків: застосування інноваційних технологій та методик для оцінювання платоспроможності клієнтів; формування єдиної бази кредитних історій; поширення практики купівлі проблемних кредитів компаніями-колекторами, застосування факторингу; формування достатніх обсягів резервів під заборгованість; вибір та реалізація моделі реструктуризації проблемних активів у банківській сфері; спрощення механізмів продажу, передачі, списання активів, зокрема в межах проведення досудових процедур; посилення нагляду за діяльністю банків, введення такої ж системи щодо небанківських установ. Вжиття зазначених заходів дасть змогу мінімізувати кредитні ризики в банківській сфері, зменшити кількість проблемної заборгованості, відповідно, забезпечити економічне зростання держави.

4. З'ясовано, що поточна робота банків з проблемною заборгованістю є не ефективною, оскільки її частка в сукупному кредитному портфелі банківської системи має тенденцію до зростання. Така ситуація негативно позначається на результатах фінансової діяльності банків, оскільки банк несе витрати, пов'язані з неповерненням суми основного боргу та процентів за кредитом, замороженням коштів у неприбуткових активах, що зумовлює зменшення прибутковості банку, погіршення стану ліквідності та зниження якості його активів.

5. Основним викликом для України в 2019 році залишалися суттєві виплати за державним та гарантованим державою боргом в іноземній валюті. Економічне зростання дещо уповільнилося. Продовжується погіршення умов торгівлі, додатковим фактором ризику був виборчий період в країні.

Посткризове зростання прибутковості реального сектору припинилося. З III кварталу 2017 року рентабельність за EBITDA повільно знижується після понад дворічного зростання. Скорочення прибутковості зумовлене двома основними факторами: зростанням конкуренції в більшості галузей та витрат на оплату праці. Якщо не трапиться макроекономічних шоків, ця тенденція триватиме.

РОЗДІЛ 3

СТРАТЕГІЧНІ ОРІЄНТИРИ БАНКІВСЬКОГО КРЕДИТУВАННЯ В ЗАБЕЗПЕЧЕННІ РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

3.1 Адаптація зарубіжного досвіду банківського кредитування до сучасних умов економіки України

На сьогоднішній день світовий досвід в організації діяльності кредитних організацій особливо важливий для України як держави, яка прагне вийти на світовий рівень успішного функціонування банківської системи та економічного розвитку в цілому. Це необхідно не тільки для підвищення конкурентоспроможності України на світовому ринку банківських послуг, а й для повернення втрачених позицій у світовому співтоваристві.

У країнах, що мають розвинену кредитну систему, особливістю сучасної банківської діяльності є виконання безлічі банківських операцій з широкою клієнтурою. Так, найбільші банківські установи Великобританії використовують у своїй діяльності близько 100 різних видів операцій з обслуговування клієнтів, комерційні банки США – понад 150 видів операцій, банки Японії – близько 300 видів [46].

На долю банків у США припадає близько 35% загальної суми активів усіх фінансових установ країни. Великі банки надають повний комплекс фінансового обслуговування, включаючи кредити, прийом депозитів, розрахунки і т. д., причому всі операції супроводжуються високим рівнем обслуговування. Банки відіграють роль основного, базової ланки кредитної системи США.

У Німеччині провідне положення займає група комерційних банків, яку очолює велика трійка банків: Дойчебанк, Дрезднербанк і Коммерцбанк, які зосередили у себе більше 50% вкладів і 40% наданих кредитів [29].

Стійкість економічного зростання в будь-якій країні залежить від

спроможності банківської системи забезпечувати потреби суб'єктів господарювання необхідними кредитними ресурсами. Однак загальна тенденція кредитних операцій вітчизняних банків на сучасному етапі розвитку характеризується значним зменшенням обсягів кредитування та збільшенням частки проблемних позик у кредитних портфелях банку, це свідчить про недосконалість методів і підходів.

Проблема простроченої заборгованості залишається актуальною для банківського сектора України, про що свідчать основні показники діяльності банків про постійне зростання обсягів проблемних кредитів.

Питання проблемних кредитів у розвинених країнах світу намагались оптимізувати за допомогою реструктуризації проблемних боргів, однак, такий метод є недостатньо ефективним, оскільки дає змогу лише очистити від них баланси банків, а не вплинути на ситуацію. Разом із тим, даний метод в умовах кризових явищ виявився чи не найоперативнішим у контексті зниження ризиків для банку та можливості відновлення кредитоспроможності позичальника. Враховуючи значний обсяг проблемних активів у банківських кредитних портфелях, реструктуризація видавалася чи не єдиним оптимальним способом знизити рівень простроченої заборгованості. Так, серед основних методів реструктуризації в Аргентині використовують викуп проблемних кредитів, зниження відсоткових ставок, конвертацію валютних кредитів; у Мексиці – викуп проблемних кредитів, пролонгацію термінів позичок, зменшення основної суми кредиту; у США – зниження відсоткових ставок, пролонгацію термінів позичок, зменшення основної суми кредиту тощо.

Таким чином, у різних країнах використовують поєднання різних методів реструктуризації, однак найпоширенішими під час кризових явищ у банках світу виявилися викуп проблемних позичок, пролонгація термінів кредитування та зниження відсоткових ставок.

Зарубіжні банки для оцінки кредитного ризику застосовують спеціальні методики кредитного рейтингу, що становлять сукупність оцінних

параметрів кредитоспроможності позичальника.

Англійські клірингові банки здійснюють оцінку потенційного ризику неплатежу по кредиту із використанням методик «PARSEL» і «CAMPARI».

Методика «PARSEL» включає: P (Person) – інформація про персону потенційного позичальника, його репутація; A (Amount) – обґрунтування суми затребуваного кредиту; R (Repayment) – можливість погашення; S (Security) – оцінка забезпечення; E (Expediency) – доцільність кредиту; R (Remuneration) – винагорода банку (відсоткова ставка) за ризик надання кредиту. Методика «CAMPARI» більш розширена в системі оцінки: C (Character) – репутація позичальника; A (Ability) – оцінка бізнесу позичальника; M (Means) – аналіз необхідності звертання за позичкою; P (Purpose) – ціль кредиту; A (Amount) – обґрунтування мети кредиту; R (Repayment) – можливість погашення; I (Insurance) – спосіб страхування кредитного ризику.

У практиці американських банків використовують «правило п'ятих С»:

1-ша С (customer`s character – характер позичальника) – репутація позичальника, ступінь відповідальності, готовність і бажання сплатити борг;

2-га С (capacity to pay – фінансові можливості) – припускає ретельний аналіз доходів і витрат позичальника і перспективи їхнього розвитку в майбутньому;

3-тя С (capital) – капітал, майно;

4-та С (collateral) – забезпечення позики, достатність, якість і ступінь застави, що реалізується у випадку непогашеної позички;

5та С (current business conditions and goodwill – загальні економічні умови) – визначають діловий клімат у країні і впливають на становище банку і позичальника.

Перераховані критерії «С» іноді доповнюють шостим критерієм – 6-та С (control) – моніторинг законодавчих основ діяльності позичальника і відповідність його стандартам банку.

Оптимально використовуючи дані методики, зарубіжні банки мінімізують кредитний ризик, чітко організують кредитний процес, домагаючись найкращої якості кредитного портфеля. Загалом, якщо говорити про світовий досвід розв'язання проблеми простроченої заборгованості, то варто зазначити, що, крім реструктуризації боргів, найпоширенішим методом є й використання інформації з кредитних бюро, які діють при центробанках держав і створюються приватними структурами [12].

Поряд із кредитним бюро у багатьох країнах діє інститут державної реєстрації кредитів – Public credit registers (PCR). Основна відмінність PCR від кредитних бюро полягає в тому, що надання інформації у базу даних є обов'язковим і встановлюється відповідним правилом (окрім Фінляндії та Шрі-Ланки, де участь є добровільною) [38].

Зазначений досвід є дуже змістовним і актуальним із погляду необхідності створення та використання у вітчизняній банківській системі відповідного центру із систематизованою базою даних стосовно клієнтів банківських установ, що сприятиме об'єктивнішому оцінюванню ними позичальників та, за рахунок цього, зниженню рівня кредитного ризику. Також у багатьох країнах почали створювати спеціальні підрозділи, покликані здійснювати оцінку, моніторинг та управління проблемними позиками, які функціонують на рівні або банківської установи, або банківської системи.

Таким чином, створення системи з організації проблемних кредитів допомагає оптимізувати кредитний портфель банків, даючи їм можливість зосередитися на розвитку основного бізнесу. Однак проблемами застосування даного методу в українській банківській системі залишаються недосконалість нормативно-правової бази, необхідність значних коштів для створення такої організації, проблема визначення реальної вартості сумнівних боргів та повернення кредитів.

Слід зазначити, що в світі дедалі більше банків починають використовувати у практиці нові підходи стосовно процесу кредитування, що

дає змогу надавати позики на основі ґрунтового фінансового аналізу клієнта замість вимог забезпечення, адже сьогодні дуже мало надійних позичальників, які, крім того, не мають стабільних грошових потоків і неспроможні залучити кредит за наявними процентними ставками. Зокрема, у даному контексті цікаво розглянути досвід та особливості здійснення кредитних операцій ісламськими та польськими банківськими установами.

Так, у Польщі використовують спеціальні методи забезпечення погашення кредитів їхніми позичальниками. Банки, які використовують групове поручительство замість застави та інших традиційних засобів забезпечення, були названі «банками довіри». Повернення кредитів забезпечувалося скоріше моральними принципами, ніж економічними – позичальник знав, що якщо він не розплатиться за кредит, то це змушені будуть зробити інші громадяни, які за нього поручилися. Таким чином, саме соціальне середовище було гарантією того, що позичальник погасить борг [12].

Кредитування ісламськими банками можна розглядати скоріше як участь в прибутку того чи іншого проекту. Так, за одним із типів кредиту видача банком підприємцеві грошей на певний проект здійснюється з умовою участі на правах партнера. Тому банківська установа зацікавлена тільки в процвітанні клієнта, і якщо виникнуть хоча б найменші сумніви щодо перспективності його бізнес-плану, буде відмовлено у фінансуванні. Справу ісламського позичальника ретельно вивчають – не менше, ніж в українських банках, однак в ісламському банку основними факторами служать релігійність клієнта: крім довідок із роботи і наявності застави, вагому значимість мають судження про позичальника з боку імама мечеті, сусідів, друзів, членів громад. Навіть якщо в клієнта немає забезпечення, у нього є всі шанси отримати кредит тільки завдяки своїй вірі. Безумовно, банк ризикує, видаючи кредит без застави, однак банкіри знають, що справжній мусульманин не візьме гроші в борг на сумнівний захід [30]. У результаті, частка проблемних кредитів у загальному обсязі кредитування ісламських

банків становить майже 0,9%. Банк відкриває рахунки, на яких розміщуються кошти позичальника, а замість відсотків, як у традиційній формі плати за кредит, підприємець ділиться прибутком або збитком [30].

Банк Канади Alberta Treasury Branches (ATB Financial) пропонує окремі спеціальні кредитні продукти для підприємств таких галузей, як енергетична, лісова, харчова, та для сільського господарства.

Зарубіжні банки дають позичальникам можливість вибору гнучких варіантів погашення кредитів. Так, дуже популярний за кордоном метод Balloon loan, коли схема погашення кредитів відбувається відносно невеликими частинами протягом кредитного періоду й більшою сумою після закінчення терміну погашення боргу. Зарубіжні банки також враховують той факт, що започаткований бізнес на перших порах має незначні прибутки, тому вони йдуть на зниження першого внеску інколи навіть до 0%, нерідко одночасно піднімаючи процентну ставку за кредит.

Щодо відсоткових ставок, то у зарубіжному досвіді використовуються фіксовані та плаваючі процентні ставки. Видача кредитів за фіксованою процентною ставкою страхує позичальника від можливих втрат при підвищенні процентних ставок на кредитному ринку підвищує ризик втрат для банку, а при видачі кредитів за плаваючою процентною ставкою, кредитна ставка переглядається і встановлюється відповідно до ринкової. Видача кредитів при цьому мінімізує ризик втрат для банку, однак збільшує його для позичальника. Тому деякі зарубіжні банки пропонують комбіновану форму застосування процентних ставок. Наприклад, італійський банк Intesa Sanpaolo використовує поєднання обох ставок у певних процентних співвідношеннях, залежно від умов конкретного позичальника та розміру кредиту [29].

Наслідки системних ризиків спричиняють значні збитки; при цьому виникнення однієї події за ланцюговою реакцією спричиняє інші каскадні негативні наслідки, і далеко не кожна економічна система в змозі відновити рівновагу після цього. В Україні практично відсутній дієвий механізм підтримки малого і середнього бізнесу на державному рівні. Чинне законодавство має декларативний характер – воно стверджує необхідність підтримки малого і середнього бізнесу, передбачає певні програми, але при цьому набір конкретних заходів, спрямованих на реалізацію заявлених цілей, вкрай обмежений.

У контексті виокремлення напрямів активізації співпраці банків з суб'єктами підприємництва, на наш погляд, великого значення набуває вивчення зарубіжного досвіду щодо формування і реалізації державної політики підтримки малого і середнього бізнесу, передусім стосовно підвищення доступності фінансування.

За статистичними даними стану малого і середнього підприємництва в розвинених країнах з найбільшою часткою та даними за ступенем фінансової підтримки, найбільш популярним заходом державної підтримки малого і середнього підприємництва практично у всіх країнах виступає надання державних гарантій за кредитами МСБ. Практично всі країни (табл. 3.1) (крім Ірландії і Нової Зеландії), мають державні гарантійні програми.

Іншими заходами підтримки сектору малого і середнього бізнесу в наведених країнах є цільові кредити (до прикладу, на розвиток інновацій) з пільговими умовами (Росія, Швейцарія тощо), мікрофінансування, гарантії за експортними операціями, податкові пільги. Так розвитку підприємства в Канаді сприяє спрощена дозвільна система, а також низька вартість електроенергії, одна із найнижчих у світі на теперішній час.

У Південній Кореї державні кошти для підтримки малого і середнього підприємництва витрачаються за трьома напрямками: надання пільгових кредитів (строк до 8 років і відсоткова ставка на 2,5–3 % нижче банківської), розробка і запровадження нових технологій, поповнення обігових коштів. Питання регулювання малого бізнесу вирішують 15 організацій, більша частина із яких – державні. Окрім того, створені два банки і два фонди, орієнтовані на малий бізнес [12].

Таблиця 3.1 – Державна політика підтримки малого і середнього бізнесу, яка стосується підвищення доступності фінансування [9, 12, 29]

Заходи державної підтримки МСБ	Держава
Збільшення обсягів підтримки у вигляді гарантій за кредитами МСБ	Великобританія, Данія, Іспанія, Італія, Канада, Нідерланди, Південна Корея, Словаччина, Словенія, США, Таїланд, Угорщина, Фінляндія, Чилі, Швейцарія.
Надання особливих умов за гарантіями для стартап-бізнесу	Данія, Канада, Нідерланди
Збільшення державних гарантій за експортними операціями	Великобританія, Данія, Іспанія, Канада, Нідерланди, Нова Зеландія, Фінляндія, Швейцарія, Швеція
Збільшення частки прямого фінансування	Іспанія, Канада, Південна Корея, Сербія, Словенія, Угорщина, Чилі
Субсидування відсоткових ставок	Великобританія, Іспанія, Португалія, Росія, Туреччина, Угорщина
Податкові пільги, відстрочка платежів	Великобританія, Ірландія, Іспанія, Італія, Нова Зеландія, Росія, Франція
Об'єднання банків, які спеціалізуються на кредитуванні МСБ, в тому числі – які кредитують МСБ з негативною відсотковою ставкою	Данія, Ірландія
Фондування Центральним банком кредитних організацій	Великобританія

Сінгапур – держава, яка займає перше місце в рейтингу Doing Business за привабливістю ведення бізнесу у світі [29]. У Сінгапурі при отриманні кредиту строком до 4 років діє ставка 5 % річних, а при отриманні довгострокового кредиту – 6,5 %. Спеціальне пільгове кредитування передбачено для мікрофірм, чисельність персоналу яких не перевищує 10 чол.

Основними інструментами підтримки малого і середнього бізнесу на ринку банківського кредитування суб'єктів підприємництва з урахуванням зарубіжного досвіду є:

- компенсація відсоткової ставки за кредитами комерційних банків для малих і середніх підприємств. Відсоткова ставка має бути однаковою для різних суб'єктів ринку в одному сегменті. Є позитивний досвід минулих років (агрокомпенсації або компенсація на агрострахування майбутнього врожаю), але більш ефективним є надання банкам ресурсу для цільових програм, що буде більш дієвим і простим інструментом розподілу пільгового державного фонду;

- мікрокредитування. Мікрокредитування на поворотній основі створює передумови для довгострокової підтримки, оскільки сегмент малого і середнього бізнесу не потребує невеликих кредитів на середні та довгі строки, а потребує коротких (бажано без застави) поточних лімітів на касові розриви;

- безповоротна фінансова підтримка. Безповоротне витрачання коштів не створює передумов для довгострокової підтримки, звісно, за умови дефіциту таких коштів у держави на теперішній час. Доцільно надавати в частині мінімального власного внеску (30–40 %) від вартості основних фондів, необхідного для отримання банківського кредиту;

- програма консультативної підтримки зовнішньоекономічної діяльності;

- державні програми страхування фінансових ризиків малих і середніх підприємств;

- сприяння партнерству між малими і середніми підприємствами;
- освітні та консалтингові програми, які забезпечують якість бізнес-процесів та кредитоспроможність загалом [32].

Щоб підвищити ефективність банківського кредитування, підхід банків до розробки нових кредитних продуктів для виробництва повинен бути не як до ресурсу, який необхідно повернути з процентами, а як до складової, елементу, необхідного для втілення того чи іншого проекту, інвестиції. Нині при розробці будь-якого кредитного продукту банкам необхідно враховувати споживчі переваги і можливості його потенційних позичальників. Якщо для збільшення привабливості продукту споживачеві не можна зменшити його ціну - процентну ставку за кредит, то банк може змінити інші його споживчі характеристики, включаючи саму процедуру кредитування і супроводу.

Для кожного позичальника можлива побудова декількох кредитних портретів залежно від параметрів кредиту: процентної ставки за кредитом, схеми виплати відсотків і основного боргу. Кредитний продукт, який матиме оптимальні параметри, як для кожного конкретного позичальника, дозволить залучити більше надійних позичальників, так і оптимальні параметри щодо поворотності кредитів для банку, що дозволить йому збільшити активи. При цьому кожен банк повинен повною мірою враховувати, що клієнтура банку не буває чимось єдиним, посереднім, а складається з різних сегментів і підсегментів, для яких потрібний окремий підхід.

Найбільший ефект від нового кредитного продукту досягатиметься через додаткові переваги для суб'єкта господарювання - пільги. Більший інтерес для суб'єктів господарювання має саме набір супутніх послуг і переваг, які забезпечують кредиту неповторність і цільовий характер, що відрізнятиме його від кредитів, наданих на загальних умовах. Надання певних пільг стимулюватиме зацікавленість суб'єктів господарювання до кредитів, зробивши їх доступнішими. Це сприятиме підвищенню ефективності кредитних взаємин як суб'єктів господарювання, так і банків. Збільшення обсягів кредитування забезпечить виробничий сектор економіки

необхідними ресурсами, що приведе до збільшення не тільки обсягів виробництва, а й до зростання прибутків банків, та сприятиме формуванню і збереженню тісних довгострокових відносин на взаємовигідних умовах суб'єктів господарювання і банків. Відповідно, банкам потрібно звернути увагу на розробку не тільки масових нових кредитних продуктів, а й надавати поодинокі нові кредитні продукти, як це роблять, зокрема, банки Канади. Кредитні продукти вони розробляють під потреби та можливості конкретного клієнта.

Обслуговуючи клієнта, банк володіє достатньою інформацією, щоб визначити, який продукт зацікавить клієнта, що банк може запропонувати клієнту, на які поступки він може піти і в якій мірі. Часто такі кредити є поодинокі і банки йдуть на їх розробку, щоб якомога більше задовольнити потреби клієнта в фінансових ресурсах і цим зберегти тісні взаємовигідні довгострокові відносини з ним. Варто зазначити, що при розробці і наданні довгострокових продуктів зарубіжні банки дуже відповідально підходять до аналізу фінансового стану позичальника, його становища на ринку та роблять прогнози його діяльності на перспективу. Так, при наданні довгострокових кредитних продуктів банки Канади, зокрема банк RBC ROYAL, бере до уваги всі зобов'язання позичальника, звертає увагу на зобов'язання із заробітної плати, а саме на її розмір, чи має підприємство можливість залучати кваліфікованих працівників, адже від кваліфікованого персоналу залежить прибутковість підприємства.

Таким чином, вітчизняні банки повинні головний акцент робити не на особливостях кредитного продукту (його опису), а на перевагах і цінностях, які матиме клієнт, якщо ним скористається. Тобто, на причині, по якій споживач віддасть перевагу саме цьому кредитному продукту, як це роблять зарубіжні банки.

Для ефективної діяльності комерційних банків і суб'єктів господарювання перші повинні змінити свої традиційні загальні підходи до кредитування і застосовувати індивідуальний підхід до кожного

позичальника, врахувавши потреби кожного сектору економіки та можливості погашення для кожного позичальника. В цьому плані банкам варто звернути увагу на зарубіжні кредитні технології, які розробляють для кожного позичальника індивідуально, залежно від оцінки позичальника, його доходів, потреб в кредитних ресурсах та особливостей сфери його діяльності. Так, наприклад, банк Канади Alberta Treasury Branches (ATB Financial) пропонує окремі спеціальні кредитні продукти для підприємств таких галузей як енергетична, лісова, харчова, та для сільського господарства [75].

Для кредитування підприємств кожної галузі створено окремі підрозділи, які в свою чергу складаються з кількох груп, що спеціалізуються тільки на кредитуванні однієї галузі і займаються розробкою спеціальних кредитних продуктів для неї, враховуючи усі зміни як у галузі, так і на ринку загалом. Багато зарубіжних банків для зручності для клієнтів працюють і надають свої послуги цілодобово [46].

Зарубіжні банки дають позичальникам можливість вибору гнучких варіантів погашення кредитів. Так, дуже популярний за кордоном Balloon loan (у дослівному перекладі «позичка методом аеростата»). Схема погашення побудована таким чином, що погашення кредитів відбувається відносно невеликими частинами протягом кредитного періоду й більшою сумою після закінчення терміну погашення боргу. Наприклад, за кредитом терміном на 7-10 років з процентною ставкою 5,25 % перших п'ять років можна виплачувати тільки відсотки, після чого борг або рефінансується, або виплачується повністю. В деяких випадках при кредитуванні методом «аеростата» погашення всієї суми заборгованості проводиться тільки тоді, коли термін дії позики закінчується.

Зарубіжні банки враховують той факт, що започаткований бізнес на перших порах має незначні прибутки, тому вони йдуть на зниження першого внеску інколи навіть до 0%, нерідко одночасно піднімаючи процентну ставку за кредит. Також можна виділити кредитні пропозиції з ануїтетом, що підвищується або знижується. Кредитні продукти з ануїтетом, що

підвищується, спеціально розраховані на щойно започаткований бізнес. Суть таких кредитних продуктів полягає залежності обсягу щомісячних виплат по кредиту від платоспроможності позичальника. На початковій стадії позичальник вносить символічну суму як перший внесок, а щомісячні платежі часто складаються тільки з відсотків за кредит, але не за весь період кредитування, а, скажімо, за три-п'ять років. Після цього періоду банк перекладає клієнта на іншу програму, збільшуючи платежі і термін, за яким вони розраховуються.

Значну увагу в процесі кредитування зарубіжні банки приділяють процентним ставкам за кредит. Вони використовують фіксовані та плаваючі процентні ставки. Видача кредитів за фіксованою процентною ставкою страхує позичальника від можливих втрат при підвищенні процентних ставок на кредитному ринку підвищує ризик втрат для банку. При видачі кредитів за плаваючою процентною ставкою, кредитна ставка переглядається і встановлюється відповідно до ринкової. Видача кредитів при цьому мінімізує ризик втрат для банку, однак збільшує його для позичальника. Тому деякі зарубіжні банки пропонують комбіновану форму застосування процентних ставок. Наприклад, італійський банк Intesa Sanpaolo використовує поєднання обох ставок у певних процентних співвідношеннях, залежно від умов конкретного позичальника та розміру кредиту. Процентні співвідношення фіксованих процентних ставок до плаваючої можуть бути 70:30; 60:40; 50:50; 30:70. Тобто, частину терміну кредиту позичальник сплачує за фіксованою процентною ставкою, а частину – за плаваючою. Банки Канади до певної суми кредити надають за плаваючою процентною ставкою, а ті, які перевищують встановлену суму, - за фіксованою. Так, банк RBC ROYAL кредити від \$5000 надає за плаваючими ставками, а починаючи з \$10000 - за фіксованими ставками [75].

Отже, вітчизняним банкам потрібно звернути увагу на зарубіжний досвід індивідуального підходу до позичальників у плані погашення позик і застосування процентних ставок за кредит, враховуючи ситуацію в

реальному секторі економіці.

Таким чином, для ефективної діяльності банків і суб'єктів господарювання перші повинні змінити свої традиційні загальні підходи до кредитування і застосовувати індивідуальний підхід до кожного позичальника, врахувавши потреби кожного сектора економіки та можливості погашення для окремого позичальника. У цьому плані банкам варто звернути увагу на зарубіжні кредитні технології, які розробляють для кожного позичальника індивідуально, залежно від оцінки позичальника, його доходів, потреб у кредитних ресурсах та особливостей сфери його діяльності.

3.2 Розвиток банківських кредитів як інструменту забезпечення сталого економічного зростання в Україні

В умовах значних ризиків стабільності економічної ситуації в Україні внаслідок тривалого збройного конфлікту на Сході країни загострюються проблеми забезпечення національної безпеки у фінансовій сфері, зокрема у сфері банківського кредитування господарюючих суб'єктів.

Банківські кредити господарюючих суб'єктів, або, згідно класифікації НБУ, кредити, надані нефінансовим корпораціям, або (найбільш поширений термін) корпоративні кредити є домінуючою складовою кредитного портфелю банківської системи України. Питома вага корпоративних кредитів у загальній сумі кредитного портфелю українських банків має стійку тенденцію зростання: значення цього показника на середину 2008 р. (перед поширенням світової валютно-фінансової кризи) становило 60 %, на кінець 2013 р. зросло до 76 %, а станом на 01.04.2019 р. склало 79 % всіх наданих

банками кредитів.

Загальна сума працюючих в економіці України корпоративних кредитів протягом останніх років демонструвала негативну тенденцію скорочення. Зокрема, за найбільш важкі для економіки 2014-2015 рр. загальний обсяг корпоративних кредитів скоротився на 116 млрд грн та на 8,5 млрд дол. США. Протягом 2016 р. на тлі нестійкого економічного відновлення відбулось зростання корпоративного кредитного портфелю у гривні на 79 млрд грн, проте зазначене зростання відбулось, зокрема, за рахунок часткової конвертації валютного кредитного портфелю у гривню, адже загальна сума валютних корпоративних кредитів за 2016 р. скоротилась на 3,7 млрд дол. США. Протягом 2017-2018 рр. та на початку 2019 року корпоративний кредитний портфель поступово зростає, проте темпи такого зростання не відповідали потребам економіки у «довгих» ресурсах в національній валюті.

Розподіл корпоративних кредитів за строками надання (станом на 01.04.2019 р.: 49 % – до 1 року, 31 % - від 1 до 5 років, 20 % - понад 5 років) свідчить про недоступність довгострокових кредитних ресурсів для більшості корпоративних позичальників.

Розподіл корпоративного кредитного портфелю банківської системи України у розрізі валют станом на 01.04.2019 р. свідчить про те, що головну позицію серед валют, у яких надаються корпоративні кредити, займає гривня (54 %), натомість серед валютних кредитів переважають позики у доларах США (37 %) та євро (9 %). Отже, поточна структура корпоративного кредитного портфелю в розрізі валют, очевидно, не є оптимальною з точки зору фінансової безпеки у зв'язку з надмірною питомою вагою валютних кредитів, що формує додаткові ризики, пов'язані з курсовою нестабільністю, та не відповідає стратегічному завданню поступової дедоларизації грошової маси.

Ключовими причинами поточного незадовільного стану у сфері корпоративного кредитування в Україні є наступні.

Повільне відновлення економіки після глибокого її падіння у 2014-2015 рр. Зв'язок між динамікою виробництва у базових галузях економіки та динамікою корпоративного кредитування є тісним та двоспрямованим, адже, з одного боку, кредитні ресурси є джерелом активізації виробництва та економічного зростання держави, з іншого боку, банки уникають кредитування «проблемних» (збиткових, недостатньо прозорих та неплатоспроможних) підприємств. Отже, активне кредитування може сприяти активізації процесу виробництва, проте падіння виробництва також провокує гальмування процесу кредитування. Поточний прогноз НБУ щодо динаміки ВВП у 2019 році на рівні 2,5 % свідчить про те, що темпи зростання економіки України є недостатніми, адже не забезпечують її відновлення на докризовому рівні, що також є одним із негативних чинників скорочення обсягів корпоративного кредитування.

Споживачами на ринку корпоративного кредитування є юридичні особи, фінансовий стан яких безпосередньо впливає на обсяги надання кредитів банками, адже «проблемні» підприємства (збиткові, низьколіквідні, з надмірними обсягами дебіторської та кредиторської заборгованості, з падаючим обсягом реалізації тощо) не проходять «фільтр» кредитних підрозділів банків та не можуть розраховувати на значні обсяги кредитів на прийнятних умовах, тобто на тривалі терміни та з помірними відсотковими ставками. Частка збиткових підприємств (за 2013 р. – 34,6 %, за 2014 р. – 40,1 %, за 2015 р. – 29,4 %, за 2016 р. – 26,5 %, за 2017 р. – 23,5 %, за 2018 р. – 22,9 %) в останні роки має тенденцію скорочення, проте зберігається на високому рівні, що суттєво звужує коло юридичних осіб, які можуть розраховувати на кредитування з боку банків.

Ситуацію у сфері корпоративного кредитування в Україні ускладнює також значна частка підприємств, що працюють в «тіні», адже процедура надання та супроводження корпоративних кредитів передбачає всебічний аналіз балансових та інших фінансових показників підприємств, перерахунок чергових кредитних траншів на рахунки юридичних осіб у безготівковій

формі, що входить у суперечність з особливостями функціонування підприємств в «тіні». Отже, збереження в Україні значного сегменту «тіньової» економіки є чинником, що стоїть на перешкоді активізації корпоративного кредитування. Згідно даних Міністерства економічного розвитку і торгівлі, по результатах 1-3 кварталів 2018 р. в «тіні» працювало 32 % економіки України.

Незадовільна якість вже сформованого корпоративного кредитного портфелю банків підтверджується індикатором фінансової безпеки держави «Частка простроченої заборгованості за кредитами в загальному обсязі кредитів, наданих банками резидентам України», оптимальне значення якого становить 2 %, задовільне – 3 %, незадовільне – 4 %, небезпечне – 5 %, критичне – 7 %. Значення цього показника перевищило в Україні критичну позначку у 7 % ще станом на кінець відносно стабільного для економіки 2013 року. Отже, незадовільна якість наданих банками кредитів загрожувала стабільності банківської системи ще до трагічних подій зими 2013-2014 рр., анексії Криму, початку збройного конфлікту на Сході країни, обвальної девальвації гривні та загострення банківської кризи. Проте сукупна кумулятивна дія зазначених подій призвела до подальшого загострення проблеми якості кредитного портфелю банківської системи та зростання значення даного індикатора до позначки 24,2 % станом на 01.01.2017 р. Починаючи з травня 2017 р. НБУ почав публікувати статистику непрацюючих кредитів (NPL), розрахованих за новими правилами на основі загальноприйнятих у світі стандартів. Рівень NPL у середньому по банківській системі станом на 01.04.2019 р. становить 51,7 %, у т.ч. по корпоративних кредитах – 55,2 %.

Комплекс проблем банківської системи, що стоїть на перешкоді активізації корпоративного кредитування. Збиткова, недостатньо капіталізована, виснажена багаторічною кризою, що повільно відновлює депозити банківська система наразі не може бути джерелом довгострокових і дешевих кредитних ресурсів для економіки. В останні роки банківська

система України втратила понад половину установ та відділень. Станом на 01.04.2019 р. порівняно з 01.01.2014 р. кількість працюючих банків скоротилась зі 180 до 77, відділень – з 19290 до 8449. Банки мають лише два джерела формування ресурсів для подальшого надання їх у вигляді кредитів: власний капітал та залучені кошти. При цьому основним джерелом зростання капіталу є прибуток. В умовах багаторічної збитковості банківської системи (2014 р. – 53,0 млрд грн, 2015 р. – 66,6 млрд грн, 2016 р. – 159,4 млрд грн, 2017 р. – 24,3 млрд грн, лише у 2018 р. тенденцію збитковості було подолано) її від'ємний фінансовий результат провокував «проїдання» банками капіталу, внаслідок чого власний капітал банківської системи України за 2014-2015 рр. скоротився зі 193 до 104 млрд грн. Заходи, спрямовані на підвищення вимог до мінімального статутного капіталу банків, привели до збільшення власного капіталу банківської системи до 171 млрд грн на 01.04.2019 р.

У структурі залучених коштів банківської системи України найбільшою є частка коштів фізичних осіб. Питома вага цих коштів у загальній сумі залучених коштів українських банків в останні роки суттєво перевищує половину: значення цього показника на середину 2008 р. (перед поширенням світової валютно-фінансової кризи) становило 60 %, на кінець 2013 р. зросло до 66 %, проте станом на 01.04.2019 р. скоротилось до 57 % всіх залучених коштів. Строки залучення коштів населення станом на 01.04.2019 р. розподілені наступним чином: 39 % – на вимогу, 41 % – до 1 року, 19 % – від 1 до 2 років та лише 1 % – понад 2 роки. Такий розподіл свідчить про дефіцит довгострокових ресурсів для кредитування корпоративних позичальників.

Протягом декількох років загальна сума залучених банками України коштів фізичних осіб демонструвала негативну тенденцію скорочення. Зокрема, за найбільш важкі для економіки 2014-2015 рр. загальний обсяг вкладів населення в банках скоротився на 59 млрд грн та на 11,5 млрд дол. США. Протягом 2016 р., на тлі повільного економічного відновлення, відбулось зростання банківських вкладів населення у гривні на 11 млрд грн,

при цьому обсяг вкладів у доларах США практично не змінився. В подальшому (2017-2019 рр.) банківські вклади населення поступово зростали, проте темп цього зростання не відповідає потребі економіки у ресурсах для активізації кредитування. Отже, нагальним завданням держави є стимулювання відновлення депозитного ринку шляхом залучення банками додаткових обсягів вкладів населення на «довгі» (від 1 року, бажано більше 2 років) терміни та переважно у національній валюті.

Повільне зниження рівня інфляції, що стоїть на перешкоді суттєвому зниженню кредитних ставок. Одним з ключових негативних факторів, що ускладнює активізацію корпоративного кредитування шляхом зниження процентних ставок, є високий рівень інфляції. Протягом 2014 р. рівень інфляції в Україні зріс з 0,5 % у попередньому році до 24,9 %. У 2015 р. індекс цін споживчого ринку склав 43,3 %. Одним із заходів, впроваджених в Україні у відповідь на виклики у фінансовій сфері в цей період, був перехід до режиму інфляційного таргетування, що, разом із іншими заходами держави, забезпечив уповільнення темпів цінового зростання протягом 2016 р. до 12,4 %. У 2017 р. та 2018 р. рівень інфляції склав відповідно 13,7 % та 9,8 %.

Наявність інших інструментів безпечного та надійного інвестування вільних ресурсів, що мають у своєму розпорядженні банки. Банківська система в цілому має достатній обсяг ресурсів для кредитування. Станом на 01.04.2019 р. близько 48 млрд грн перебувало на кореспондентських рахунках банків в НБУ, близько 80 млрд грн – на кореспондентських рахунках в інших банках (у т.ч. 71 млрд грн – у банках-нерезидентах), понад 40 млрд грн «працювали» як міжбанківські кредити, обсяг придбаних банками ОВДП становив 402 млрд грн, депозитних сертифікатів НБУ – близько 58 млрд грн. За сприятливіших обставин значна частина цих ресурсів могла би працювати в реальному секторі економіки у вигляді довгострокових корпоративних кредитів. Проте, обираючи між ризиковим кредитуванням корпоративних позичальників та значно безпечнішим кредитуванням

дефіциту державного бюджету (ОВДП) чи короткостроковим кредитуванням НБУ (депозитні сертифікати) на тлі проблемності значної частини корпоративних позичальників банки обирають більш комфортний для себе шлях кредитування держави. У зв'язку з цим, заходи держави щодо активізації корпоративного кредитування мають включати заходи зі зменшення дефіциту державного бюджету, що покривається ОВДП.

Для усунення перешкод, що стоять на шляху розвитку корпоративного кредитування, були прийняті такі законодавчі акти та рішення.

Схвалено рішення «Про активізацію кредитування в Україні» (рішення Ради НБУ від 13.12.2017 р. № 59-рд) та визначено «відновлення кредитування» як стратегічну ціль НБУ.

Прийнято Закон «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відновлення кредитування» № 2478-УІІ від 03.07.2018 р., яким передбачається зменшення фінансового навантаження на одержувачів кредитів, зниження вартості кредитних ресурсів та спрощення доступу до них суб'єктів господарювання; ліквідація схем незаконного виведення майна з-під обтяження; спрощення процесу врегулювання боргу за рахунок вдосконалення позасудових інструментів та врегулювання погашення кредитів у процесі успадкування.

Прийнято Закон «Про внесення змін до деяких законів України щодо створення та ведення Кредитного реєстру НБУ та вдосконалення процесів управління кредитуванням» № 2277-УІІ від 06.02.2018 р., який створює механізм для уникнення банками ризиків під час надання кредитів; забезпечує ефективне функціонування системи обміну інформації, яка необхідна під час процесу здійснення кредитування; дозволяє НБУ здійснювати моніторинг концентрації кредитного ризику, забезпечує підтримку банківського нагляду, захист прав вкладників та інших кредиторів.

Прийнято Кодекс України з процедур банкрутства (18.10.2018 р., його введення в дію має відбутись 21.10.2019 р.), який встановлює умови та порядок відновлення платоспроможності боржника-юридичної особи або

визнання його банкрутом з метою задоволення вимог кредиторів, а також відновлення платоспроможності фізичної особи. Прийняття Кодексу суттєво покращує позиції України в рейтингу «Doing Business».

Подальші дії держави у сфері активізації корпоративного кредитування в Україні мають включати наступні кроки.

1. Санація непрацюючого корпоративного кредитного портфелю банків:

на рівні Кабінету міністрів України, Національного банку України та Фонду гарантування вкладів фізичних осіб України:

– створення державної компанії з управління проблемними активами або єдиного санаційного банку, що на першому етапі має акумулювати непрацюючі кредити державних банків та кредити виведених з ринку банків, що перебувають під управлінням Фонду гарантування вкладів фізичних осіб, на другому етапі – проблемні кредити приватних банків та банків з іноземним капіталом. Це дасть змогу «розчистити» баланси працюючих банків, «розвантажити» їх кредитні та юридичні підрозділи від претензійної роботи та реалізації заставного майна проблемних позичальників та дати їм можливість зосередитись на кредитній діяльності.

2. Оздоровлення та посткризове відновлення банківської системи:

на рівні Національного банку України:

– приведення нормативів капіталу банківської системи у відповідність до вимог Базеля III, досягнення у середньостроковій перспективі рівня достатності капіталу банківської системи загалом вище 10 %, відповідно до концептуальних засад «Комплексної програми розвитку фінансового сектору України до 2020 року»;

– створення механізму структурного рефінансування, запровадження нових інструментів стимулювання банківського кредитування підприємств реального сектору економіки (зокрема, підприємств середнього та малого бізнесу, експортоорієнтованих, імпортозамінюючих та високотехнологічних). Одним з можливих варіантів активізації кредитування може бути створення

механізму рефінансування надійних системних банків з метою подальшого спрямування цих коштів підприємствам реального сектору економіки. Ключовим принципом реалізації механізму структурного рефінансування має стати залежність обсягів та вартості кредитів, наданих НБУ комерційним банкам, від обсягів та якості кредитів, що надаються банками підприємствам реального сектору економіки. Крім того, необхідне розроблення на рівні НБУ переліку індикаторів ефективності та контролю за реалізацією цього механізму;

– забезпечення збалансованої валютної структури банківських кредитів і депозитів за рахунок зниження у середньостроковій перспективі рівня доларизації кредитного та депозитного портфелю банківської системи до рівня, нижчому за 40 %, що відповідає концептуальним засадам «Комплексної програми розвитку фінансового сектору України до 2020 року»;

на рівні Кабінету міністрів України:

– реформування державних банків шляхом підвищення стандартів корпоративного управління за рахунок впровадження кращих практик приватного сектору з подальшою частковою їх приватизацією;

на рівні Національного банку України та Кабінету міністрів України:

– створення Державного банку відбудови і розвитку з метою кредитування інвестиційних проектів; сприяння залученню іноземних інвестицій в пріоритетні галузі економіки України;

на рівні Фонду гарантування вкладів фізичних осіб України:

– сприяння залученню у банківську систему додаткових довгострокових пасивів. Для цього доцільно поступово підвищити гарантовану державою суму відшкодування вкладів фізичних осіб, що згідно п. 17 ст. 9 Закону України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб» [40] входить до повноважень адміністративної ради Фонду (на першому етапі – до 300 тис. грн.). З метою зниження ризиків для державного бюджету новий розмір максимального відшкодування повинен діяти лише для нових

строкових депозитів;

на рівні Верховної Ради України:

оперативне ухвалення наступних законопроектів:

– Проект Закону «Про особливості здійснення професійної діяльності з врегулювання простроченої заборгованості» (№ 6417 від 26.04.2017 р.);

– Проект Закону «Щодо підвищення ефективності виведення банків з ринку, продажу активів банків, а також адаптації до міжнародних стандартів та актів законодавства ЄС» (№ 6273 від 31.03.2017 р.);

– Проект Закону «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо консолідації функцій із державного регулювання ринків фінансових послуг» (№ 2413а від 20.07.2015 р.);

– Проект Закону «Про устанovu фінансового омбудсмена» (№ 8055 від 22.02.2018 р.);

Всі ці законопроекти включені до порядку денного 2679-VIII від 07.02.2019 р., проте станом на сьогодні жоден не розглянуто.

Впровадження та виконання описаних вище заходів має забезпечити фінансову стабільність та посткризове відновлення банківської системи України й активізацію виконання нею своєї основної функції – корпоративного кредитування.

3.3 Прогнозування банківського кредитування в забезпеченні розвитку економіки України з використанням методів економіко-математичного моделювання

Фінансово-кредитна система України набуває особливого значення в умовах трансформації економіки, а її фундамент – банківська система – є вагомим чинником вирішення проблем соціально-економічного розвитку

суспільства та держави. Банківська діяльність все частіше розглядається як форма поєднання різних напрямків фінансово-кредитного обслуговування на засадах комплексності та кооперування її здійснення.

Банківський сектор України характеризується наявністю великої кількості банківських установ. Це свідчить про досить розвинене конкурентне середовище. Процеси, що відбуваються у банківській системі України, безумовно, свідчать про необхідність зміцнення, передусім, її національної складової: банкам з вітчизняним капіталом важко конкурувати з іноземними, у них обмежений доступ до валютних ресурсів, вони загалом поступаються технологіями ведення банківського бізнесу.

Актуальними проблемами в кредитуванні в банківській установі є: оптимізація процесів щодо кредитування, що здійснюється безпосередньо в ході діяльності, аналіз і оцінювання ефективності проведення банківського кредитування, застосування ефективного ризик-менеджменту, прогнозування майбутніх результатів в кредитуванні на підставі методів економіко-математичного моделювання та прогнозування.

В усьому світі застосування економіко-математичних методів для розв'язання фінансових проблем набуло широкого розповсюдження, вони є важливим інструментом в управлінні діяльністю банку.

У банківському кредитуванні важливе значення має постійне планування і прогнозування. За допомогою методів економіко-математичного прогнозування нами проведено прогнозування обсягу кредитів, наданих банківською системою та окремим позичальникам на 2018-2020 рр.

Використовуючи дані таблиці 3.1, побудуємо прогнозні моделі та розрахуємо прогнозні показники банківського кредитування на майбутні періоди використовуючи метод аналітичного вирівнювання. Для потреб аналізу визначимо тренд, який найкращим чином апроксимує фактичні дані. Адекватність (достовірність) трендових моделей оцінимо за допомогою коефіцієнтів кореляції та апроксимації, розрахованих для кожної з них

методом найменших квадратів.

Таблиця 3.1 – Вихідні дані для побудови прогнозних моделей банківського кредитування України на майбутні періоди

Показники	Роки					
	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Активи, млн. грн.	1127192	1278095	1316852	1254385	1256299	1336358
Кредитний портфель, млн. грн.	815142	910782	1020667	981627	998682	1016657
Частка простроченої заборгованості за кредитами у загальній сумі кредитів, %	8,9	7,7	13,5	21,1	53,7	54,5
Кредити, надані суб'єктам підприємництва, млн грн	605425	691903	778841	787795	822114	829932
Кредити, надані домашнім господарствам, млн грн	187629	193529	211215	174869	163333	174869

Нами розрахована залежність суми банківських кредитів від суми активів банківських установ. Для розрахунку параметрів a і b лінійної регресії $y = a + b \cdot x$, використано систему нормальних рівнянь відносно a і b (3.1) [6; 11; 42]:

$$\begin{cases} n \cdot a + b \cdot \sum x = \sum y, \\ a \sum x + b \sum x^2 = \sum y \cdot x. \end{cases} \quad (3.1)$$

Ми визначили залежність показників один від одного, з метою можливості проведення прогнозів на майбутнє. Для розрахунку побудуємо розрахункову таблицю (табл. 3.2).

Рівняння регресії: $\hat{y} = 492,4 + 0,803x$, тобто із збільшенням суми активів на 1 млрд грн. сума кредитів зростає на 803 млн грн.

Використаємо параметри рівняння регресії для розрахунку коефіцієнта еластичності (3.2):

Таблиця 3.2 – Розрахунок елементів формули кореляційного відношення та загальної дисперсії за показниками суми активів банківських установ та суми кредитів України за 2012–2017 рр.

Показники	<i>n</i>	Активи, млрд грн (<i>y</i>)	Кредити, млрд грн (<i>x</i>)	<i>x</i> <i>y</i>	<i>x</i> ²	<i>y</i> ²	$\hat{y}$	$\frac{ y - \hat{y} }{y} * 100$
2012 р.	1	1127,2	815,1	918781	664388,0	1270580	1147,3	1,79
2013 р.	2	1278,1	910,8	1164093	829556,6	1633540	1224,2	4,22
2014 р.	3	1316,9	1020,7	1344160	1041828,5	1734226	1312,5	0,33
2015 р.	4	1254,4	981,6	1231319	963538,6	1573519	1281,1	2,13
2016 р.	5	1256,3	998,7	1254667	997401,7	1578290	1294,8	3,07
2017 р.	6	1336,4	1016,7	1358718	1033678,9	1785965	1309,3	2,03
Всього	6	5743,6	7569,3	7271738	5530392,2	9576119	7569,3	13,56
Середнє значення	<i>x</i>	957,27	1261,55	1211956	921732,05	1596020	<i>x</i>	<i>x</i>
<i>a</i>	492,4							
<i>b</i>	0,803							

$$K_{el} = b \cdot \frac{\sum x}{\sum y} = 0,80 \cdot \frac{1261,55}{957,27} = 0,61, \quad (3.2)$$

тобто при зростанні суми активів на 1 %, рівень суми кредитів зросте на 0,61 %.

За розрахунками лінійний коефіцієнт парної кореляції (3.3) і коефіцієнт детермінації склали (3.4):

$$r_{xy} = b \cdot \frac{\sigma_x}{\sigma_y} = 0,80 \cdot \frac{4316,53}{4923,22} = 0,877, \quad (3.3)$$

$$r_{xy}^2 = 0,877^2 = 0,769. \quad (3.4)$$

Отже, зв'язок між аналізованими показниками прямий, тісний і на 76,9 % варіація суми кредитів обумовлена різницею в сумі активів, а на 23,1 % – іншими факторами.

Для перевірки істотності зв'язку та вірогідності обраної моделі використаємо критерій Фішера, який дорівнює $F_{розр} = 19,9$. Знаходимо F_t при ймовірності 0,95 за математичною таблицею: $F_t(0,95) = 5,99$. Отже, $19,9 > 5,99$, тобто $F_{розр} > F_t$.

Обчислення свідчать про суттєвий вплив суми активів на суму кредитів, а обрана модель вважається вірогідною.

Придатність моделі для прогнозування перевіримо шляхом обчислення відносної похибки апроксимації (3.5):

$$\varepsilon = \frac{1}{n} \cdot \sum \frac{|y - \hat{y}|}{y} \cdot 100 = \frac{1}{6} \cdot 13,56 \approx 2,26\%. \quad (3.5)$$

Якщо відносна похибка апроксимації не перевищує 15 %, то апроксимація вважається якісною і за моделлю можна прогнозувати.

Отже, наведені нами розрахунки можуть використовуватися для прогнозу середньорічної суми кредитів на 2018-2019 рр. При зростанні суми активів використаємо темп росту 2017 року – 106,4 %. Розрахунки дали наступні результати (2018 р.):

$$x = 1081,5 \text{ млрд } \hat{y}_{np}; \quad = 492,4 + 0,803 \cdot 1081,5 = 1361,4 \text{ млрд грн.}$$

Таким чином, при збереженні у загальних активів банківських установ темпу росту суми активів не менше 106,4 % при інших рівних умовах сума банківських кредитів може скласти 1361,4 млрд грн.

Помилка прогнозу становить 32,3 млрд грн. Отже, при прогнозному значенні суми кредитів 1361,4 млрд грн за 2018 рік, помилка прогнозу становить +/-32,3 млрд грн, тобто 2,4 % від прогнозної суми, що можна вважати успішним результатом кореляційно-регресійного аналізу, а саме у виборі обраної моделі залежності факторів.

Для поглиблення аналізу побудуємо трендові моделі та перевіримо їх на адекватність, побудувавши кореляційні поля для показників: кредитного портфеля від активів, а також частки простроченої заборгованості за кредитами у загальній сумі кредитів, кредитів, наданих суб'єктам підприємництва та кредитів, наданих домашнім господарствам (рис. 3.3 – 3.6).

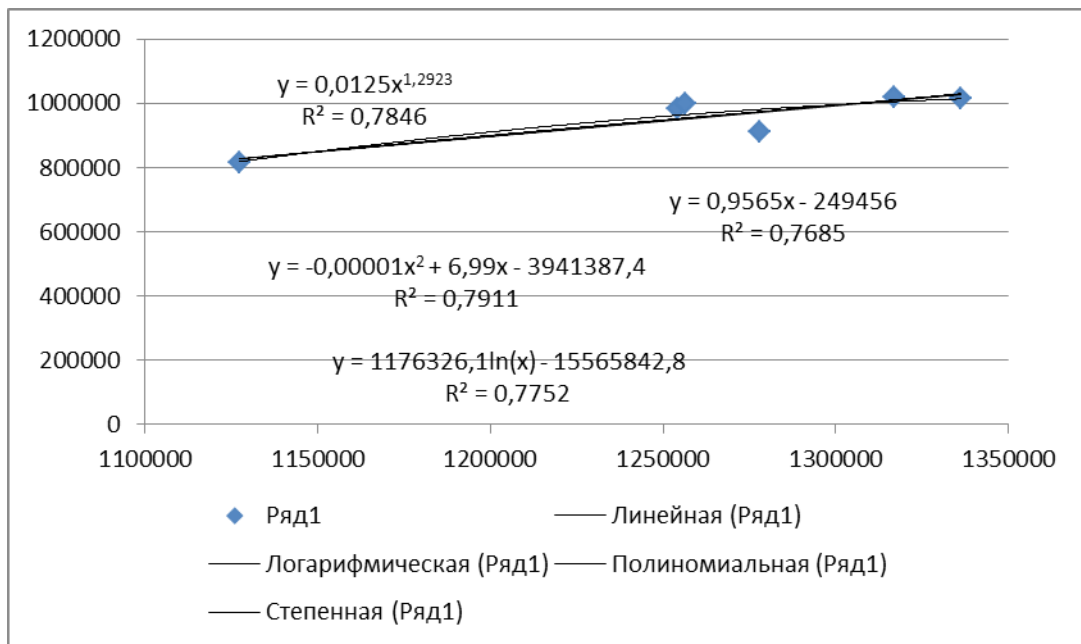

Рисунок 3.3 – Лінії тренду, прогнозні рівняння та величина достовірності апроксимації парної залежності кредитного портфеля від активів банків України за 2012-2017 рр.

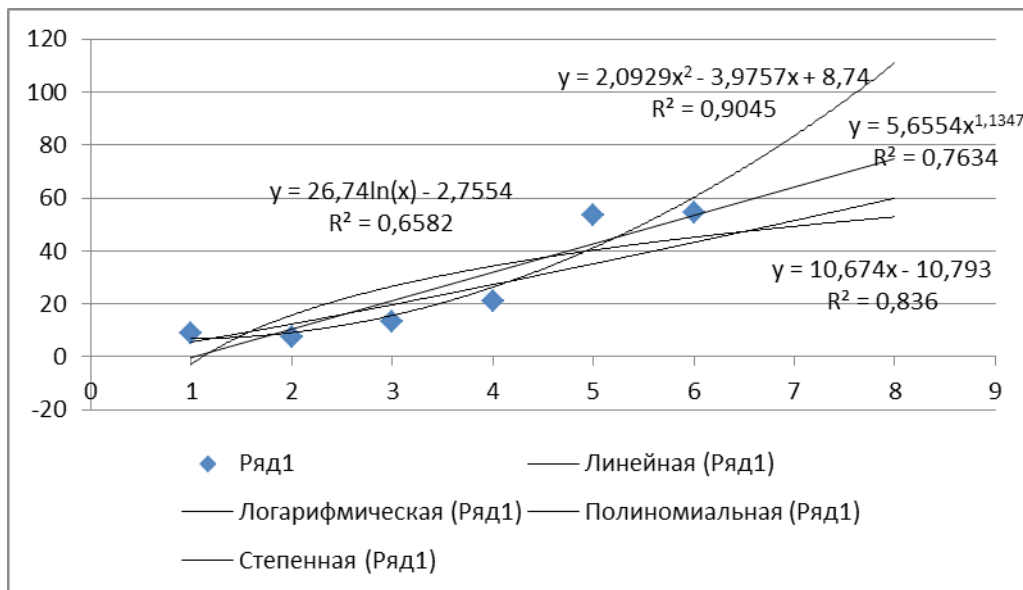

Рисунок 3.4 – Лінії тренду, прогнозні рівняння та величина достовірності апроксимації залежності частки простроченої заборгованості за кредитами у загальній сумі кредитів банків України за 2012-2017 рр. від часу

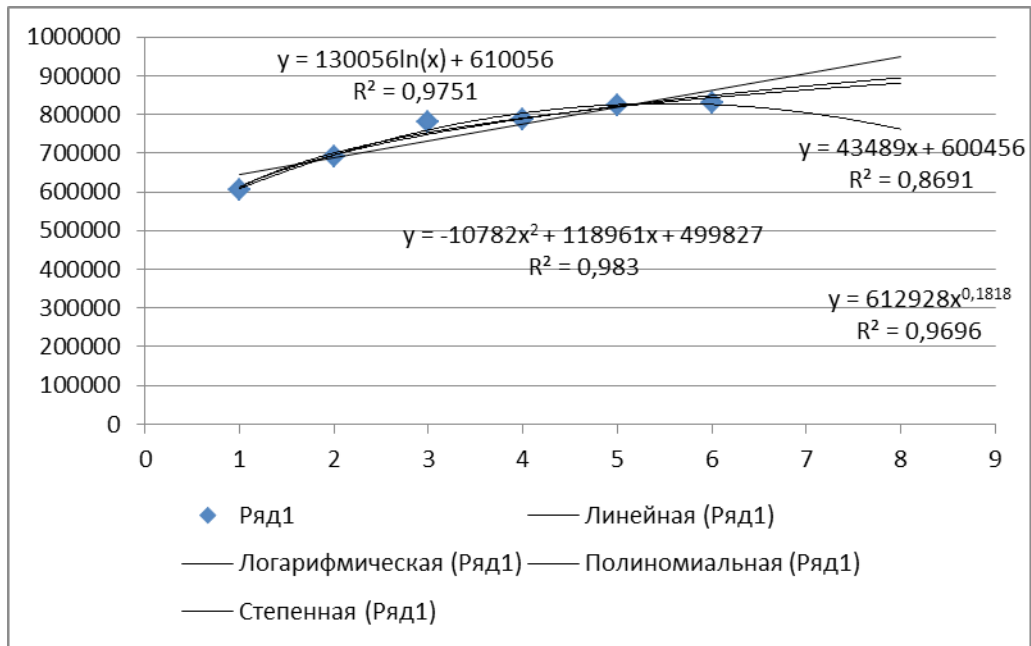

Рисунок 3.5 – Лінії тренду, прогнозні рівняння та величина достовірності апроксимації залежності кредитів, наданих суб'єктам підприємництва банками України за 2012-2017 рр. від часу

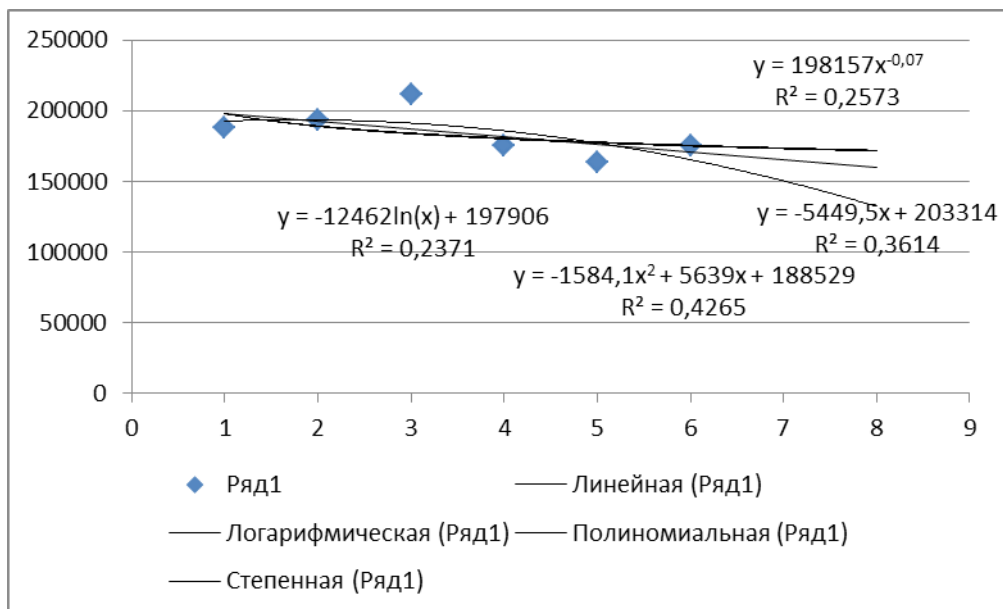

Рисунок 3.6 – Лінії тренду, прогнозні рівняння та величина достовірності апроксимації залежності кредитів, наданих домашнім господарствам банками України за 2012-2017 рр. від часу

З рис. 3.3–3.6 бачимо, що із чотирьох ключових видів залежностей

(лінійних і нелінійних) кредитного портфеля від активів банків найбільш точною є поліноміальна в 2-ому ступені (нелінійна) залежність із коефіцієнтом детермінації $R^2 = 0,79$, що згідно шкали Чеддока вказує на наявність високого зв'язку між фактором і результативною ознакою.

Так, із інших видів залежностей у залежності частки простроченої заборгованості за кредитами у загальній сумі кредитів банків України, кредитів, наданих суб'єктам підприємництва банками України та кредитів, наданих домашнім господарствам банками від часу найбільш точними є теж поліноміальні в 2-ому ступені залежності із коефіцієнтами детермінації відповідно 0,90, 0,98 та 0,43. В перших двох моделях згідно шкали Чеддока наявний високий та дуже високий зв'язок між фактором і результативною ознакою, а в останній – помірним рівнем зв'язку.

Статистика R-квадрат свідчить, що у побудованих моделях з огляду на досить високі значення коефіцієнтів множинної регресії та детермінації дані залежності є закономірними і за ними можна прогнозувати.

Отже, наведені нами розрахунки можуть використовуватися для прогнозу визначених показників на 2019–2021 рр. (табл. 3.3).

Таблиця 3.3 – Прогноз показників банківського кредитування в Україні на 2019-2021 рр.

Показники	Середньорічний темп росту за 2012-2017 роки	2018	2019	2020
Кредитний портфель, млн. грн.	1,05	1361436	2858061	3152175
Частка простроченої заборгованості за кредитами у загальній сумі кредитів, %	1,55	84,3	98,1	103,6
Кредити, надані суб'єктам підприємництва, млн грн	1,07	885215,2	944180,9	1007074,4
Кредити, надані домашнім господарствам, млн грн	0,99	173309,5	171763,9	170232,2

Таким чином, при збереженні в 2019–2020 рр. банками України середньорічних темпів росту 2012–2017 рр. наданих кредитів, частки простроченої заборгованості за кредитами у загальній сумі кредитів, кредитів, наданих суб'єктам підприємництва банками України та кредитів,

наданих домашнім господарствам банками спостерігаємо тенденції росту за усіма показниками, окрім кредитів, наданих домашнім господарствам, однак за обраною моделлю тільки 43 % майбутнього прогнозу залежить від часу, а решта – 57 % – від інших факторів, що ставить під сумнів достовірність даної моделі. Також негативним результатом є значне зростання частки простроченої заборгованості на майбутнє, якщо не буде прийнято кардинальних шляхів для уникнення даної проблеми.

Отже, за допомогою методів економіко-математичного прогнозування нами було визначено моделі, за якими можна прогнозувати на майбутні періоди. Підводячи підсумок, слід зазначити, що застосування економіко-математичних методів і моделей, моделювання та прогнозування кредитів банку достатньо складний процес, але він дозволяє знайти оптимальні варіанти подальшого розвитку й планування банківської діяльності та є перспективним напрямом передбачення тенденцій розвитку не тільки окремого банку, а й банківського сектору в цілому.

Висновки за розділом 3

Дослідження проблем розвитку банківського кредитування в Україні та пошук шляхів їх вирішення дали можливість дійти висновків:

1. Виявлено, що вітчизняним банкам потрібно звернути увагу на зарубіжний досвід індивідуального підходу до позичальників у плані погашення позик і застосування процентних ставок за кредит, враховуючи ситуацію в реальному секторі економіці. Тобто, для ефективної діяльності банків і суб'єктів господарювання перші повинні змінити свої традиційні загальні підходи до кредитування і застосовувати індивідуальний підхід до кожного позичальника, врахувавши потреби кожного сектора економіки та можливості погашення для окремого позичальника.

2. Аргументовано, що банкам варто звернути увагу на зарубіжні кредитні технології, які розробляють для кожного позичальника

індивідуально, залежно від оцінки позичальника, його доходів, потреб у кредитних ресурсах та особливостей сфери його діяльності. Ослаблення банківської системи через посилення негативного впливу світової фінансової кризи певною мірою сприяло переоцінці кредитних ризиків і зміні механізмів їх виявлення.

3. Встановлено, що нас сьогодні існує комплекс проблем банківської системи, який стоїть на перешкоді активізації корпоративного кредитування. Збиткова, недостатньо капіталізована, виснажена багаторічною кризою, що повільно відновлює депозити банківська система наразі не може бути джерелом довгострокових і дешевих кредитних ресурсів для економіки.

4. В останні роки банківська система України втратила понад половину установ та відділень. Станом на 01.04.2019 р. порівняно з 01.01.2014 р. кількість працюючих банків скоротилась зі 180 до 77, відділень – з 19290 до 8449. Банки мають лише два джерела формування ресурсів для подальшого надання їх у вигляді кредитів: власний капітал та залучені кошти.

5. Станом на 01.04.2019 р. близько 48 млрд грн перебувало на кореспондентських рахунках банків в НБУ, близько 80 млрд грн – на кореспондентських рахунках в інших банках (у т.ч. 71 млрд грн – у банках-нерезидентах), понад 40 млрд грн «працювали» як міжбанківські кредити, обсяг придбаних банками ОВДП становив 402 млрд грн, депозитних сертифікатів НБУ – близько 58 млрд грн.

Обґрунтовано, що за сприятливіших обставин значна частина цих ресурсів могла би працювати в реальному секторі економіки у вигляді довгострокових корпоративних кредитів.

6. Прогнозування майбутніх результатів в банківському кредитуванні на підставі методів економіко-математичного моделювання та прогнозування показало, що при збереженні в 2018–2020 рр. банками України середньорічних темпів росту 2012–2017 рр. наданих кредитів, частки простроченої заборгованості за кредитами у загальній сумі кредитів, кредитів, наданих суб'єктам підприємництва банками України та кредитів,

наданих домашнім господарствам банками спостерігаємо тенденції росту за усіма показниками, окрім кредитів, наданих домашнім господарствам.

Негативним результатом залишається значне зростання частки простроченої заборгованості на майбутнє, якщо не буде вчасно прийнято кардинальних заходів для уникнення даної проблеми. За допомогою методів економіко-математичного прогнозування нами було визначено достовірні прогнозні моделі, за якими можна прогнозувати на майбутні періоди.

ВИСНОВКИ

Дослідження питання реалізації банківських кредитів як інструменту забезпечення економічного розвитку України дало підстави для наступних висновків:

1. Під час дослідження з'ясовано, що істотними ознаками банківського кредиту є: банківський кредит - це основна форма кредиту, за яким кошти готівкою чи в безготівковій формі надаються банками в тимчасове користування; це різновид позики, що надається банком як специфічним суб'єктом; основою надання кредиту є позичковий капітал банку, сформований шляхом акумуляції тимчасово вільних коштів та призначений для його розміщення банком на власних умовах, на власний ризик з метою отримання прибутку; надається юридичним і фізичним особам та державі (як суб'єкти кредитних відносин вони називаються позичальниками); за сферою

застосування кредити поділяють на внутрішні і міжнародні; надається на особливих умовах, що їх називають принципами кредитування.

Відповідно до кожної умови (принципу кредитування) диференціюються різні види банківських кредитів.

Обгрунтовано, що суб'єктами кредитних відносин можуть бути будь-які самостійні підприємства. Кредитні відносини характеризуються тим, що їх суб'єктами є дві сторони: одна з них у рамках конкретної кредитної угоди називається кредитором, інша – позичальником. Грошові чи товарно-матеріальні цінності, витрати або виконана робота та надані послуги, щодо яких укладається кредитний договір, є об'єктом кредиту.

2. З'ясовано, що банківське кредитування – це фінансова послуга, яка надається на ринку фінансових послуг в процесі економічних відносин, що виникають при наявності: посередників-кредиторів (банківських установ), які мають у розпорядженні тимчасово вільні кошти для задоволення наявної потреби в кредитних фінансових послугах; позичальників (держави, суб'єктів підприємництва, фізичних осіб), що здатні вчасно і в повному обсязі виконати зобов'язання за наданою кредитною послугою у вигляді відсоткової ставки, та державного регулятора кредитного ринку (Національного банку України), а також законодавчого інституційного, інформаційного, ресурсного та інших видів забезпечення.

Для ефективного функціонування процесу здійснення банківського кредитування необхідна стабільна економічна ситуація в країні, наявність розвиненої інфраструктури та ефективне державне регулювання, а саме в частині державного інструментарію регулювання захисту прав кредиторів та позичальників.

3. Обгрунтовано роль кредиту як інструменту забезпечення розвитку реального сектору економіки. Переважна більшість українських підприємств використовує саме його для фінансування своєї, насамперед, операційної діяльності. Кредитування виробництва та товарообігу є найбільш важливою і

відмінною рисою діяльності банків, порівняно з іншими фінансовими та нефінансовими організаціями.

Основними інструментами здійснення стратегій розвитку і підвищення конкурентоспроможності суб'єктів господарювання залишаються лізинг та кредит. Кожен варіант розглядається окремо з точки зору терміну окупності та умов здійснення. Не кожне підприємство має кошти на впровадження стратегії підвищення конкурентоспроможності, тому доцільно було відокремити блок вибору джерела інвестицій, який складений та представлений нами в цьому розділі.

Виявлено, що достатньо вагомою проблемою для вітчизняних суб'єктів господарювання залишається розмір відсоткових ставок, які залежать не лише від діяльності банківських установ, а й від фінансово-кредитної політики держави, яку потрібно постійно вдосконалювати й переробляти залежно від певних умов.

4. Встановлено, що розвиток кредитування на сучасному етапі економічного розвитку, в нашій країні, знижується. Зменшується кількість банківських установ та зростають процентні ставки за кредитами. Обсяг кредитного портфеля банків відносно активів збільшується, натомість реальна його величина скорочується, це пов'язано зі зниженням якості кредитного портфеля, що в свою чергу призводить до зниження дохідності кредитних операцій банків та зростання рівня кредитного ризику. Для вирішення цієї проблеми банки повинні більше приділяти уваги підвищенню якості та ефективності управління кредитним портфелем.

Банківське кредитування для розвитку потребує досягнення умов макроекономічної стабільності, тому для покращення ситуації в кредитуванні потрібна стабілізація економічних, політичних, соціальних умов та підтримка держави всього банківського сектору.

5. Дослідженням доведено факт того, що формування кредитного портфеля банку з оптимальними якісними характеристиками на нинішньому етапі розвитку економіки держави загалом та банківської системи зокрема

стає важливим напрямом діяльності банківських установ. Проведення налагодженої роботи в цьому напрямі має привабити як якісних потенційних клієнтів, націлених на плідну співпрацю з банківською установою, так і інвесторів, які цікавляться банківською установою з поміркованою, виваженою та прагматичною кредитною політикою. Також запропоновано низку заходів, вжиття яких у діяльність банків має на меті підтримку їх платоспроможності та уникнення проблемної заборгованості.

6. З'ясовано, що найменша концентрація доходів та кредитів спостерігається у таких галузях: вирощування зернових, торгівлі та харчопромі (окрім олійно-жирового виробництва). Нерівномірно прокредитовані олійно-жирове виробництво, хімічна та добувна промисловості. Концентрація кредитів у цих галузях найвища. Найбільше побоювання в НБУ викликає відновлювана енергетика. Сприятливий тариф для виробників став основним драйвером розвитку галузі. Перегляд тарифу призведе до падіння рентабельності, що створює ризик погіршення платоспроможності відповідних позичальників.

У більшості базових галузей зменшується частка непрацюючих кредитів. Основні причини – списання безнадійних боргів та фінансова реструктуризація або зростання корпоративного портфеля завдяки новому кредитуванню в окремих секторах (олійно-жирова, добувна промисловість тощо). Найменші частки проблемної заборгованості спостерігаються в таких галузях: легка промисловість, сільське господарство, транспорт, та енергетика.

Встановлено, що нині у порядку денному банківської системи – очищення банківських балансів від кредитів низької якості. Завершивши його, банки інтенсивніше запрацюють з якісними боржниками. Реальний сектор має потенціал для кредитування.

7. Виявлено, що вітчизняним банкам потрібно звернути увагу на зарубіжний досвід індивідуального підходу до позичальників у плані погашення позик і застосування процентних ставок за кредит, враховуючи

ситуацію в реальному секторі економіці.

Для ефективної діяльності банків і суб'єктів господарювання перші повинні змінити свої традиційні загальні підходи до кредитування і застосовувати індивідуальний підхід до кожного позичальника, врахувавши потреби кожного сектора економіки та можливості погашення для окремого позичальника.

Запропоновано банкам звернути увагу на зарубіжні кредитні технології, які розробляють для кожного позичальника індивідуально, залежно від оцінки позичальника, його доходів, потреб у кредитних ресурсах та особливостей сфери його діяльності. Ослаблення банківської системи через посилення негативного впливу світової фінансової кризи певною мірою вплинуло на переоцінку кредитних ризиків і зміні механізмів їх виявлення.

8. Аргументовано, що подальші дії держави у сфері активізації корпоративного кредитування в Україні мають включати наступні кроки:

- Санація непрацюючого корпоративного кредитного портфелю банків: створення державної компанії з управління проблемними активами або єдиного санаційного банку;

- Оздоровлення та посткризове відновлення банківської системи: приведення нормативів капіталу банківської системи у відповідність до вимог Базеля III; створення механізму структурного рефінансування, запровадження нових інструментів, стимулювання банківського кредитування підприємств реального сектору економіки; забезпечення збалансованої валютної структури банківських кредитів і депозитів за рахунок зниження у середньостроковій перспективі рівня доларизації кредитного та депозитного портфелю; реформування державних банків шляхом підвищення стандартів корпоративного управління за рахунок впровадження кращих практик приватного сектору з подальшою частковою їх приватизацією; сприяння залученню іноземних інвестицій в пріоритетні галузі економіки України; сприяння залученню у банківську систему додаткових довгострокових пасивів; оперативне ухвалення запланованих

законопроектів.

Впровадження та виконання таких пропозицій має забезпечити фінансову стабільність та посткризове відновлення банківської системи України й активізацію виконання нею своєї основної функції – корпоративного кредитування.

9. Прогнозування майбутніх результатів в банківському кредитуванні на підставі методів економіко-математичного моделювання та прогнозування показало, що при збереженні в 2019–2020 рр. банками України середньорічних темпів росту 2012–2017 рр. наданих кредитів, частки простроченої заборгованості за кредитами у загальній сумі кредитів, кредитів, наданих суб'єктам підприємництва банками України та кредитів, наданих домашнім господарствам банками спостерігаємо тенденції росту за усіма показниками (окрім кредитів, наданих домашнім господарствам).

Результати за останньою моделлю тільки 43 % майбутнього прогнозу залежить від часу, а решта – 57 % – від інших факторів, що ставить під сумнів достовірність даної моделі. Також негативним результатом є значне зростання частки простроченої заборгованості на майбутнє, якщо не буде вчасно прийнято кардинальних заходів для уникнення даної проблеми.

Застосування економіко-математичних методів і моделей, моделювання та прогнозування кредитів банку достатньо складний процес, але він дозволяє знайти оптимальні варіанти подальшого розвитку й планування банківської діяльності та є перспективним напрямом передбачення тенденцій розвитку не тільки окремого банку, а й банківського сектору в цілому.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абдибеков Е. Кредитные гарантии для малого и среднего бизнеса: решение проблемы нехватки залогов [Электронный ресурс] / Е. Абдибеков, А. Ким, Ж. Абдуллина. – Режим доступа: <http://www.damu.kz/content/files/.pdf>. – Назва з екрана.
2. Бажан А. И. Денежно-кредитная политика: неудачное заимствование западной модели / А. И. Бажан // Банковское дело. – 2003. – № 6. – С. 2–8.
3. Банківська енциклопедія / С.Г. Арбузов, Ю.В. Колобов, В.І. Міщенко, С.В. Науменкова. – Київ : Центр наукових досліджень Національного банку України : Знання, 2011. – 504 с.
4. Банківські операції [Текст]: підручник /за ред. О. В. Дзюблюка; [Дзюблюк О. В., Чайковський Я. І., Галапуп Н. Д., Малахова О. Л., Пруський О. С., Сороківська З. К.].– Тернопіль: Економічна думка, 2009. – 696 с.
5. Болгар Т. М. Проблеми процесу прозорості саморозкриття банківської інформації / Т. М. Болгар // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України. – 2011. – Вип. 33. – С. 15–21.
6. Борисова С. Є. Економіко-математичне моделювання та прогнозування обсягів кредитних і залучених коштів банківської установи / С. Є. Борисова, О. В. Балашова // Економічний вісник Донбасу. – 2017. – № 3. – С. 75-82.
7. Борщ Л.М. Грошово-кредитна політика та її вплив на інвестиційний процес / Л.М. Борщ // Фінанси України. – 2003. – №12. – С. 16–23.
8. Васюренко О., Подчесова В., Ляшенко В. Ефективність кредитування юридичних та фізичних осіб банками України: методологія аналізу стохастичних таблиць / О. Васюренко, В. Подчесова, В. Ляшенко // Вісник Національного банку України. – 2014. – № 1. – С.5-11.

9. Владичин У. В. Іноземне банківництво в Україні : [монографія] / У. Владичин; Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. – Львів : Піраміда, 2011. – 280 с.
10. Галанов В. А. Основи банківської справи: підручник. / В. А. Галанов – Москва: ФОРУМ ИНФА М. – 2008. – 288 с.
11. Гальків Л. І. Банківське кредитування в структурі національної економіки України: параметричне оцінювання та проблеми активування / Л. І. Гальків, О. І. Карий, М. Я. Демчишин // Актуальні проблеми економіки. – 2016. – № 6. – С. 314-320.
12. Гевко О. Адаптація зарубіжного досвіду кредитування до вітчизняних реалій [Електронний ресурс] / О. Гевко // Стратегічні орієнтири. – 2014. – Режим доступу: <http://libfor.com/index.php?newsid=2244> – Назва з екрана.
13. Геращенко В.О. О денежно-кредитной политике и ходе реструктуризации банковской системы / В.О. Геращенко // Финансовый бизнес. – 2001. – № 6. – С. 10–17.
14. Гетманцев Д. О. Банківське право України / Д. О. Гетманцев, Н. Г. Шукліна // Київ: Центр учбової літератури, 2007. – 344 с.
15. Господарський кодекс України [Електронний ресурс]: від 16.01.2003 р. № 436-IV. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/436-15>. – Назва з екрана.
16. Гребеник Н. Головна мета – стабільність національної валюти / Н. Гребеник // Вісник Національного банку України. – 2000. – № 6. – С. 2–3.
17. Гроші та кредит: Підручник / М. І. Савлук, А. М. Мороз, М. Ф. Пуховкіна та ін.; За заг. ред. М. І. Савлука. – 6-те вид., перероб. і доп. – Київ: КНЕУ, 2011. – 589 с.
18. Гуцал І. С. Участь банків у забезпеченні регіональної інноваційно-інвестиційної стратегії [Текст] / І. С. Гуцал // Фінансова політика інвестиційно-інноваційного розвитку України : монографія / В. Г. Дем'янишин, І. С. Гуцал, О. П. Кириленко, Т. О. Кізима ; за ред. В. Г. Дем'янишина. – Тернопіль : ТНЕУ, 2014. – С. 231-238.

19. Гуцал І.С. Банківське кредитування суб'єктів ринку в трансформаційній економіці України: (питання теорії, методики, практики) / І.С. Гуцал. – Львів: ВАТ «Бібльос», 2001. – 242 с.
20. Демківський А. В. Гроші та кредит / А. В. Демківський. – Київ : Дакор, 2007. – 528 с.
21. Дзюблюк О.В. Банки і підприємства: кредитні аспекти взаємодії в умовах ринкової трансформації економіки: монографія / О. В. Дзюблюк, О. Л. Малахова. – Тернопіль: «Вектор», 2008. – 324 с.
22. Дзюблюк О. В. Банківська система України: становлення і розвиток в умовах глобалізації економічних процесів: монографія / За ред. д.е.н., проф. О. В. Дзюблюка. – Тернопіль: «Вектор», 2012. – 462 с.
23. Долбнєва Д. В. Стан та перспективи розвитку банківського кредитування МСП в Україні / Д. В. Долбнєва // Вісник Запорізького національного університету. – Запоріжжя, 2014. – № 2 (22). – С. 197-206.
24. Житар М. О. Аналіз сучасного стану кредитної діяльності банків України / М. О. Житар // Збірник наукових праць Університету державної фіскальної служби України. – 2017. – № 1 – С. 94-105.
25. Жуков Е. Ф. Деньги. Кредит. Банки. / Е. Ф. Жуков. – Москва: ЮНИТИ, 2003. – 600 с.
26. Жукова Н. К. Сучасний стан та проблеми управління кредитним портфелем комерційних банків / Н. К. Жукова, Н. В. Зражевська // Економічний часопис-XXI. – 2013. – № 1-2 (1). – С. 70-72.
27. Жукова Н. К. Сучасний стан ринку банківських кредитів в Україні / Н. К. Жукова, Н. В. Зражевська // Економічний часопис – XXI. – 2011. – № 5-6. – С. 54-57.

28. Забарна Е. М. Специфіка малого підприємництва в соціально економічному розвитку регіонів України / Е. М. Забарна // Економічний форум. – 2016. – № 2. – С. 101-109.

29. Заболоцкая В. В. Современные зарубежные модели финансовой поддержки инновационной деятельности малого и среднего предпринимательства / В. В. Заболоцкая // Экономика: теория и практика. – 2015. – № 1 (37). – С. 53-60.

30. Заманбеков Д. Общее понятие исламского банкинга и религиозно-психологические предпосылки его формирования / Д. Заманбеков // Актуальные проблемы психологии. – 2010. – № 20. – С. 150 – 154.

31. Зверяков М. І. Банківський капітал: вимоги Базеля III / М. І. Зверяков, В. В. Коваленко // Фінанси України. – 2011. – № 6. – С. 13–23.

32. Зелена книга політики малого підприємництва внутрішньо переміщених осіб / С. І. Панцир, С. В. Шуміхін, К. М. Різниченко. – Київ: Центр міжнародного приватного підприємництва, 2015. – 75 с.

33. Івасів Б. Сучасна інтерпретація поняття "електронні гроші" у контексті глобалізації фінансового ринку / Б. Івасів // Вісник Тернопільського державного економічного університету. – Тернопіль, 2006. – Вип. 5-2. – С. 134-136.

34. Ісаян А.М. Банківське кредитування підприємств АПК в умовах невизначеності: Дис. канд. екон. наук: 08.00.08 / А. М. Ісаян; ДВНЗ «Університет банківської справи». – Київ, 2016. – 221 с.

35. Караченцова Т. Теория кредита и его функциональная роль в экономике/ Т. Караченцова // Банкаускі веснік. – 2006. – №31. – С. 41-46.

36. Коваленко В. В. Кредитний ринок України: проблеми та перспективи розвитку / В. В. Коваленко // Регіональна економіка та управління . – 2015. – № 6. – С. 79-82.
37. Коваленко Д. І. Гроші та кредит: теорія і практика: Навч. посібник. 3-тє вид. допов. та перероб. – Київ: Центр учбової літератури, 2011. – 352 с.
38. Колісник М. Проблеми та перспективи функціонування бюро кредитних історій України / М. Колісник, О. Кобилецька // Науковий вісник НЛТУ України. – 2009. – № 19.2. – С. 208 – 219.
39. Косова Т.Д. Формування механізму фінансово-кредитної підтримки малого підприємництва / Т. Д. Косова, В. О. Лук'янченко // Фінанси України. – 2002. – № 12. – С. 37 – 41.
40. Кредитна діяльність банків України: проблеми та перспективи розвитку: монографія / За ред. В.В. Коваленко. – Одеса: Видавництво «Атлант», 2015. – 217 с.
41. Кривоног О.Л. Банківське кредитування малого підприємництва / О.Л. Кривоног // Фінанси України. – 2005. – № 8. – С. 101 – 105.
42. Лаврик О. Л. Аналіз банківського кредитування в сучасних умовах розвитку економіки України / О. Л. Лаврик // Економіка. Фінанси. Менеджмент: актуальні питання науки і практики. – 2016. – № 2. – С. 69-80.
43. Лагутін В. Д. Кредитування: теорія і практика: Навч. посібник / В.Д. Лагутін. – Київ: Т-во «Знання», КОО, 2000. – 215 с.
44. Лагутін В. Догматизм грошово-кредитної політики як гальмо економічного зростання в Україні / В.Д. Лагутін // Банківська справа. – 2001. – № 4. – С. 33–40.
45. Лагутін В.Д. Внутрішній ринок і торгівля України: структурно-інституціональна трансформація : монографія / авт.: В.Д. Лагутін, Ю.М.Уманців, А.Г. Герасименко та ін.; за ред. В. Д. Лагутіна. — Київ : КНТЕУ, 2015. – 431с.

46. Лалакулич М. Ю. Механізм сучасного банківського кредитування та його складові / М. Ю. Лалакулич // Формування ринкових відносин в Україні. – 2016. – № 7. – С. 35-38.

47. Леонов С.В. Інноваційний пакет послуг як інструмент антикризового упарвління банківськими установами України / С.В. Леонов, О.О.Котенко // Вісник СумДУ. Серія економіка. – 2011. – № 1. – С. 174-179.

48. Малахова О. Л. Напрями активізації банківського кредитування суб'єктів підприємництва в Україні / О. Л. Малахова // Економічний аналіз : зб. наук. праць. – Тернопіль : Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету «Економічна думка», 2016. – Том 24. – № 2. – С. [22](#)-30.

49. Малахова О. Основні напрямки розширення операцій банків з кредитно-розрахункового обслуговування клієнтів в умовах кризових явищ в економіці [Електронний ресурс] / О. Малахова // Галицький економічний вісник. – 2010. – № 26 (1). – С. 127 – 135.

50. Малахова О.Л. Ідентифікація економічних чинників активізації банківського кредитування в Україні / О.Л. Малахова // Молодий вчений. – 2017. – № 4 (44). – С. 702-709.

51. Манжула Д. П. Роль кредиту в діяльності комерційних банків / Д. П. Манжула // Молодий вчений. – 2016. – № 2. – С. 67-70.
52. Матвеева Н. В. Проблеми розвитку кредитування комерційними банками України / Н. В. Матвеева, О. О. Маркітан // Наука й економіка. – 2016. – Вип. 1. – С. 7-12.
53. Миськів Г. Структуризація та класифікація кредитного ринку / Г. Миськів // Світ фінансів. – 2014. – Вип. 1. – С. 168-173.
54. Момот Л. Проблеми довгострокового кредитування та шляхи їх вирішення / Л. Момот, Ю. Скопич // Збірник наукових праць Черкаського державного технологічного університету. Серія : Економічні науки. – 2015. – Вип. 39 (1). – С. 127-131.
55. Москвічова О. С. Державне регулювання кредитних послуг в умовах банківської кризи : Дис. канд. екон. наук: 08.00.03 / О. С. Москвічова; Львівський національний університет імені Івана Франка. – Львів, 2015. – 287 с.
56. Мочерний С. В., Топішко І. І. Реструктуризація економіки / С. В. Мочерний, І. І. Топішко. – Економічна енциклопедія: У трьох томах. Т. 3. Редкол. : С. В. Мочерний (відп. ред.) та ін. – Київ : Видавничий центр «Академія», 2002. – 142 с.

57. Національний банк України : Офіційне інтернет – представництво [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.bank.gov.ua/control/uk/index>. – Назва з екрана.

58. Ольвінська Ю. О. Роль банківського кредитування у розвитку малого бізнесу в Україні / Ю. О. Ольвінська // Вісник Хмельницького національного університету: Наук. журнал. – Хмельницький: ХНУ, – 2017. – № 3. – С. 12-14.

59. Онікієнко О. В. Сутність фінансового ринку, його роль у фінансовій системі та перспективи розвитку / О. В. Онікієнко, С. О. Передерієва // Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля. – 2014. – № 8. – С. 127-134.

60. Опарін В. М. Фінансова інфраструктура ринкової економіки: концептуальні підходи / В. М. Опарін // Економіка України. – 2008. – № 11. – С. 57-71.

61. Осадчий Є. Сучасний стан та проблеми банківського споживчого кредитування в Україні [Текст] / Є. Осадчий // Ринок цінних паперів України. – 2013. – № 11-12. – С. 97-102.

62. Основні показники діяльності банків України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=36807&cat_id=36798. – Назва з екрана.

63. Панцир С. Політика підтримки: доступ до фінансово-кредитних ресурсів / С. Панцир, А. Когут // Європейський інформаційно-дослідницький центр. – Київ. – 2015. – 32 с.

64. Поляк Н. П. Банківське кредитування: сучасний стан та проблеми сьогодення / Н. П. Поляк // Вісник Чернігівського державного технологічного університету. Серія : Економічні науки. – 2014. – № 2. – С. 201-207.

65. Поляк Н. П. Вплив небанківських фінансово-кредитних установ на реальний сектор економіки / О. Д. Вовчак, Н. П. Поляк // Тези доповідей VI Міжнародної науково-теоретичної конференції молодих учених, аспірантів, студентів, 25 лютого 2015 р. – Хмельницький : 2015. – С. 242-243.

66. Прийдун Л. Оцінка зарубіжного досвіду мінімізації рівня проблемної заборгованості у кредитних операціях банків / Л. Прийдун // Українська наука: минуле, сучасне, майбутнє. – 2011. – № 16. – С. 201 – 209.

67. Примостка Л. О. Сучасний стан та тенденції банківського кредитування [Електронний ресурс] / Л.О. Примостка // Фінанси, облік і аудит : зб. наук. праць / відп. ред. А. М. Мороз. – Київ : КНЕУ, 2010. Вип. 15. – С. 163 – 170.

68. Про банки і банківську діяльність [Електронний ресурс]: Закон України від 07 груд. 2000, № 2121-III /Україна. М-во юстиції. – Електрон. дані. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2121-14>. – Назва з екрана.

69. Про споживче кредитування [Електронний ресурс]: закон України: прийнятий 15.11.2016 р. № 1734- VIII / Верховна Рада України. – Офіційний текст. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1734-19>. – Назва з екрана.

70. Рогожнікова Н. В. Основні тенденції банківського кредитування в сучасних умовах фінансово-економічної кризи / Н. В. Рогожнікова // Фінансовий простір. – 2015. – № 3. – С. 72–80.

71. Роджер Лерой Миллер, Девид Д. Ван-Хауз «Современные деньги и банковское дело» / Перевод с англ. М. Роджер Лерой Миллер, Девид Д. Ван-Хауз. – Москва, 2000 г. – 20 с.

72. Роуз Питер С. Банковский менеджмент / Питер С. Роуз – Москва : Дело Лтд, 1995. – 768 с.

73. Савлук М.І. Банк реконструкції та розвитку: ідея та її реалізація в Україні / М. І. Савлук, С. М. Савлук // Фінансово-кредитний механізм активізації інвестиційного процесу : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 22 квіт. 2010 р. / М-во освіти і науки України, ДВНЗ «Київ. нац. екон. ун-т ім. Вадима Гетьмана», Кредит.-екон. ф-т ; [редкол.: М. І. Дибя (голова) та ін.]. – Київ : КНЕУ, 2010. – С. 392–393.

74. Савлук М. І. Потужний союз, здатний обслуговувати інтереси банків : [про Асоціацію українських банків] / М. Савлук // Вісник

Національного банку України. – 2010. – Спецвипуск, присвячений 20-річчю Асоціації українських банків. – С. 66.

75. Сайт банку Канади Alberta Treasury Branches (ATB Financial) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.atb.com/Dev/corporate/corp_industry.asp. – Назва з екрана.

76. Сайт банку Канади RBS Royal Bank [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rbcroyalbank.com/RBC:SpEVq471A8cAIEC4XMY/commercial/financing/business-loans.html>. – Назва з екрана.

77. Смирнова Н. Г. О системе распределения рисков с участием государства при кредитовании субъектов малого предпринимательства / Н.Г. Смирнова // Бизнес Предложения. – 2005. – № 1 – 2. – С. 15 – 21.

78. Солоділова К. В. Сучасний стан кредитування в Україні / К.В. Солоділова, О. В. Шафранова // Молодий вчений. – 2017. – №3 (43). – С. 844-847.

79. Станков О. Особливості діяльності арабських фінансових інституцій на світових ринках / О. Станков // Регіональна економіка. – 2008. – № 4. – С. 151 – 156.

80. Тарасенко К., Левтун М. Франчайзингові інструменти розвитку бізнесу / К. Тарасенко, М. Левтун // Актуальні проблеми економіки підприємств. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://kneu.edu.ua/>. – Назва з екрана.

81. Толстошеева А. В. Сучасні проблеми кредитування комерційними банками України / А. В. Толстошеева // Бізнесінформ. – 2014. – № 5. – С. 370 – 375.

82. Толстошеева А. В. Сучасні проблеми кредитування комерційними банками України / А. В. Толстошеева // Бізнес-інформ. – № 5. – 2014. – С. 370-375.

83. Унінець О. М. Роль банківського кредитування підприємницької діяльності в процесі взаємодії фінансового та реального секторів економіки / О. М. Унінець // Збірник наукових праць Національного університету

державної податкової служби України. – 2013. – № 1. – С. 230-245.

84. Финансовый менеджмент: Учебник для вузов / Н.Ф. Самсонов, Н.П. Баранникова, А.А. Володин и др.; под ред. проф. Н.Ф. Самсонова. – Москва: Финансы, ЮНИТИ, 2001. – 495 с.

85. Фінансовий словник / А. Г. Загородній, Г. Л. Вознюк, Т. С. Смовженко. – 3-те вид., випр. та доп. – Київ : Знання, 2000. – 587 с.

86. Харабара В. М. Проблеми розвитку споживчого кредитування країни / В. М. Харабара // Інвестиції: практика та досвід. – 2016. – № 5. – С. 41-45.

87. Хоминич И. П. Финансовая глобализация / И. П. Хоминич // Банковские услуги. – 2002. – № 8. – С. 2– 13.

88. Хронологія найбільших операцій з продажу українських банків у 2012–2017 роках [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.realeconomy.com.ua>. – Назва з екрана.

89. Чайковський Я. І. Аналіз сучасного стану та перспективи розвитку банківського споживчого кредитування в Україні / Я. І. Чайковський // Економічний аналіз: зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет; редкол.: О. В. Ярошук (голов. ред.) та ін. – Тернопіль: Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету «Економічна думка», 2017. – Том 27. – № 1. – С. 156-163.

90. Щибовлюк З. І. Вступ до економічного аналізу комерційного банку : навч. посіб. – Тернопіль : Вид. «Економічна думка», ТАНГ, 2010. – 115 с.

91. Mind : Офіційний інтернет – журнал [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://mind.ua/publications/20171937-rejting-zhittezdatsnosti-ukrayinskih-bankiv-2017>. – Назва з екрана.